

รายงานการวิจัย

โครงการวิจัยย่อย ๑ เรื่อง

บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมั่งคลาจารย์

The Role and connection Region of PhraSirimunghalaJara

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระมหาเถระในล้านนา

The Role and Connection Region of Most Venerable in Lanna

โดย

พระอนุสรณ์ กิตติวณโณ

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์รวีโรจน์ ศรีคำภา

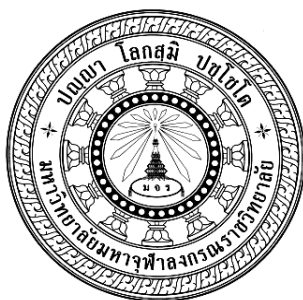
นายนิติพงษ์ กาวิวล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760026

รายงานการวิจัย

โครงการวิจัยย่อย ๑ เรื่อง

บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมั่งคลาจารย์

The Role and connection Region of PhraSirimunghalaJara

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระมหาเถระในล้านนา

The Role and Connection Region of Most Venerable in Lanna

โดย

พระอนุสรณ์ กิตติวณโณ

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์รวีโรจน์ ศรีคำภา

นายนิติพงษ์ กาวิวล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760026

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub - Research Report 1

The Role and connection Region of PhraSirimunghalaJara

Under Research Program

The Role and Connection Region of Most Venerable in Lanna

By

Phra Anusorn Kittiwanno (Ruangpunyarat)

Phramaha Sittichai Chayasitti (Panyawai)

Asst. Prof. Raweerose Sricompa

Mr. Nitipong Kaweevon

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760026

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	บทบาบทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์
ผู้วิจัย:	พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์ โพระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ รศ.รวิโรจน์ ศรีคำภา นายนิติพงษ์ กาวิวล
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “บทบาบทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์ ๒) เพื่อศึกษาบทบาบทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ และ ๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแพร่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของ พระสิริมังคลาจารย์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์ ประชาชนในจังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน และจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๑๐ รูป/คน ผลการวิจัยพบว่า

พระสิริมังคลาจารย์มีนามเดิมว่า ศรีปิงเมือง ถือกำเนิดในจังหวัดเชียงใหม่ โดยบรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๓ ปี ภายหลังจากที่บรรพชาเป็นสามเณรแล้วนั้น ได้เดินทางไปเรียนหนังสือในสำนักของพระพุทธรวิระ ภายหลังจากที่ศึกษาจากสำนักของพระพุทธรวิระแล้วได้เดินทางกลับมายังเชียงใหม่ และได้รับการแต่งตั้งให้เป็น พระสิริมังคลาจารย์ ตามฉายาของท่าน และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอดและวัดสวนดอก พระสิริมังคลาจารย์ได้มรณภาพ ในระหว่าง (พ.ศ. ๒๐๖๘ – ๒๐๗๘) ตรงกับรัชสมัยพระเมืองยศเกล้า ท่านได้รับรณาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ๔ คัมภีร์ คือ เวสสันดรทีปนี จักกวาฬทีปนี สังขยาปกสกุฎีกา และมังคลัตถทีปนี โดยมีแนวคิดที่สำคัญในการรณาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ ๑) แนวคิดเรื่องความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒) แนวคิดจากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาร่วมยุค และ ๓) แนวคิดในสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยมีวิถีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น คือ ๑) วิถีอัตลักษณ์ด้านการแต่งวรณกรรม ๒) วิถีอัตลักษณ์ด้านความสันโดษ และ ๓) วิถีอัตลักษณ์ด้านการใฝ่รู้ใฝ่เรียน จากแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้พระสิริมังคลาจารย์ได้รับการยอมรับว่าเป็นจอมปราชญ์แห่งล้านนาและมีผลงานที่มีคุณูปการต่อพระศาสนาจนถึงปัจจุบัน

ผลงานวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์ถือว่ามืบทบาบทสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยกันสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์เวสสันดรทีปนี

จักกวางหทัยปี สักขยาปกสภิก้า และมังคลัตถทีปนี ถือเป็นงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ซึ่งผลงานเหล่านี้เป็นเสมือนตัวกลางการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม การศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ซจรไกล ดังจะเห็นได้จากผลงานของท่านที่มีการสืบทอดอย่างไม่ขาดสายถึงแม้เวลาจะล่วงเลยมาเป็นเวลาห้าร้อยกว่าปี แต่ก็ยังมีการปริวรรตจากภาษาบาลี เป็นภาษาล้านนา และปริวรรตเป็นภาษาไทยกลาง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงวัฒนธรรมการศึกษา และการเผยแผ่ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาขึ้นนี้ ถือเป็นวรรณกรรมที่มีอิทธิพลความสัมพันธ์ที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลความสัมพันธ์ที่มีต่อการศึกษาชั้น ปัจจุบัน ผลงานของท่าน คือ มังคลัตถทีปนี ได้ถูกนำเอามาเป็นหลักสูตรในการศึกษาแผนกธรรม บาลี ในระดับเปรียญธรรม ๔,๕,๗ ประโยค และผลงานทั้งหมดก็ถูกนำไปแปลเป็นภาษาต่างๆ จนทำให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้อิทธิพลความสัมพันธ์ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ในปัจจุบันผลงานของท่านโดยเฉพาะเวสสันดรทีปนี มังคลัตถทีปนี ถือเป็นวรรณกรรมที่เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือ ชาวล้านนามีความเชื่อกันว่า หากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ ด้วยบุญผลานิสงส์ จะไปเกิดในยุคพระศรีอาริยมตไตรยในอนาคต ที่มีแต่ความสงบสุข นอกจากนี้ ในมังคลัตถทีปนีได้เสนอแนวทางในการดำรงตนเป็นคนดีตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งหากทุกคนดำรงตนอยู่ในมงคล ๓๘ ก็จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เพราะฉะนั้นผลงานวรรณกรรมทั้งหมดของพระสิริมังคลาจารย์นี้นอกจากเป็นการสืบทอดและเผยแผ่พระศาสนาแล้วนั้น ยังเป็นเหมือนแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้ถึงเป้าหมายที่แท้จริงคือความสงบสุขทั้งกายและใจนั่นเอง

Research Title: The Role and connection Region of PhraSirimunghalaJara

Researchers: Phra Anusorn Kittiwanno (Ruangpunyarat)
Phramaha Sittichai Chayasitti (Panyawai)
Asst. Prof. Raweerose Sricompa
Mr. Nitipong Kaweewon

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Phrae Campus

Fiscal Year: 2560/2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The purposes of the research entitled “The role of provincial part connection of Pra Sirimankalajarn”were; 1. To study concepts and identities of Phra Sirimankalajarn 2. To study the role of provincial part connection of Phra Sirimankalajarn 3. To analyze the influential relationship and works that affected Buddhist propagation and the construction of cultural connection of Phra Sirimankalajarn. The qualitative method was used in this research by studying related document and research.Also, in-depth interview was used with the 10 subjects (monks, Phrae, Nan, and Chiang Mai population).

The results were found as follow:

The old name of Phra Sirimankalajarn was “Sri Ping Meung”. He was born in Chiang Mai province and ordained when he was 13 years old. After the ordination, he studied in Phra Bhudvira school. After that, he came back to Chiang Mai and he was named as Phra Sirimankalajarn and he was the abbot of Jet Yod temple and Suan Dok temple. He passed away between B.E. 2067 and B.E.2078 which was the reign of Pra Meung Ketkao. He wrote 4 Buddhist scriptures; Vetsantorntiepnee, Jakkavantiepnee, Sankayhapoksokdeekha ,and Mankarattiepanee with the Buddhist concept; 1. The concept of success in Dharma of the Budda 2. The concept of contemporary Buddhist experts 3. The concept of Buddhist inheritance. The important identities were; 1. literature identity 2. Solitude identity and 3. knowledge

seeking identity. From the mentioned identities, Phra Sirimankalajarn was considered to be the Lanna expert and his valuable works were considered to be useful in Buddhism nowadays.

His literature was considered to be the important role in preserving Buddhism, especially, in education. His scriptures, which were considered to be the medium in order to connect the cultural and educational ways and also the Buddhist propagation, were accepted worldwide. There was the translation from Phali to Lanna language and to Thai language that present the cultural connection and the propagation of Phra Sirimankalajarn.

His literature was considered to have the influence in Education, in Buddhist propagation and the construction of cultural Buddhist connection, especially, the influential relationship in Education. Nowadays, his work is Mankalatheppanee is brought to be the Phali curriculum in the highest level of Buddhist dhamma 4,5,7. Moreover, his works is translated in many languages. At present time, his works, especially, Phra Vetsandorntheppanee and Mankalathepanee are considered to be the basis of Thai culture, especially in Lanna. Lanna people believe that if they listen to 13 Mahachat sermons, they will birth in the period of Phra Sri Areeya Methai. Also, Mankalathepanee proposes the way of being good person through Buddhism. Therefore, his works are not only the Buddhist propagation but also the way of living in order to achieve the real goal, that are the peaceful mind and body.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากพระมหาเถระ และ
นักการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน และจังหวัดแพร่ ที่ให้ข้อมูลสำคัญ
อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์ ที่ได้สรรสร้าง
วรรณกรรมและคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ และขอขอบพระคุณ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุนใน
เรื่องงบประมาณและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยจนสำเร็จในครั้งนี้

คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลงานวิจัยเรื่องนี้จะประโยชน์ต่อผู้ที่มีความสนใจ
ใคร่ศึกษาตามสมควร หากมีข้อมูลอันเป็นประโยชน์ขาดตกบกพร่องหรือผิดพลาดประการใด
คณะผู้วิจัยขอภัยในความบกพร่องนั้นและยินดีน้อมรับคำแนะนำด้วยความเต็มใจยิ่ง

พระอนุสรณ์ กิตติวิมล และคณะ

๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นและความสำคัญของปัญหาการวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๕ คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕
๑.๗ ระเบียบวิธีการวิจัย.....	๑๒
๑.๘ กรอบแนวคิดของการวิจัย.....	๑๔
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๔
บทที่ ๒ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์พระสิริมังคลาจารย์.....	๑๕
๒.๑ ประวัติพระสิริมังคลาจารย์.....	๑๕
๒.๒ ผลงานด้านวรรณกรรม.....	๑๙
๒.๓ แนวคิดของพระสิริมังคลาจารย์ในการรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา.....	๒๕
๒.๔ วิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์.....	๒๘
บทที่ ๓ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์.....	๓๒
๓.๑ บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์.....	๓๒
๓.๒ การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์.....	๓๕
๓.๓ วิเคราะห์บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์.....	๓๗
บทที่ ๔ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่	
การสร้างเครื่องข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์.....	๓๙
๔.๑ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์	
ที่มีต่อการศึกษา.....	๓๙
๔.๒ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์	
ที่มีต่อการเผยแผ่.....	๔๒

๔.๓ วิเคราะห์อิทธิพลและความสัมพันธ์ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรม	
ทางพระพุทธศาสนา.....	๔๘
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากวิจัย.....	๕๐
บทที่ ๕ บทสรุป.....	๕๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๕๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๕๙
บรรณานุกรม.....	๖๑
ภาคผนวก.....	๖๓
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๖๔
ภาคผนวก ข ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์.....	๗๗
ภาคผนวก ค เครื่องมือวิจัย.....	๘๑
ภาคผนวก ง ภาพกิจกรรมดำเนินงานวิจัย.....	๘๔
ภาคผนวก จ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๘๗
ภาคผนวก ฉ ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๙๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในมิติที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างสนิท อันเป็นภาพสะท้อนให้ทราบโดยทั่วกันว่าเมื่อพูดถึงสังคมไทยย่อมเห็นภาพของพระพุทธศาสนาที่ซ่อนเร้นอยู่ในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของประชาชนนั่นเอง ตามที่ปรากฏในข้อความตอนหนึ่งว่า...ความโชคดีที่เป็นเหตุการณ์ให้เราได้รับเลือกอยู่เสมออีกประการหนึ่งคือ การได้เกิดเป็นคนไทย มีชีวิตบนผืนแผ่นดินไทยมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่งดงามโดยอาศัยรากฐานทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อาจจะกล่าวได้ว่า การที่เราได้เกิดเป็นคนไทยและอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทยนั้น อยู่ในหลักแห่งความเจริญที่ประกอบด้วย ปฏีรูปเทสวาโส (อยู่ในภูมิประเทศอันสมควร) ปุพเพกตปุญญตา (การได้สั่งสมคุณงามความดีไว้ในปางก่อน) และอัตตสัมมาปณิธิ (การตั้งตนไว้ชอบด้วยความดี)...^๑

ในทำนองเดียวกันเมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจให้เป็นหนึ่งเดียวไว้ได้นั้น ศาสนบุคคลซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการขับเคลื่อนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้สามารถเข้าถึงศรัทธาคือความเชื่อและปสาทะคือความเลื่อมใส เป็นเบื้องต้นนำไปสู่การปฏิบัติจนเป็นผล(ปฏิเวธ)คือความสุข สงบ และร่มเย็นตามธัมมานุธัมมปฏิบัติ นั้น ถึงแม้กาลเวลาจะหมุนเวียนเปลี่ยนผ่านอันส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมทุกแห่งต้องต่อสู้ดิ้นรนขวบววย และปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงภายในกระแสของโลกาภิวัตน์ดังที่ทราบโดยทั่วไปเมื่อกล่าวในภาพรวมจึงนับได้ว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยมาเป็นเวลาที่ช้านาน

ดังนั้น หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในมิติของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าของสังคมไทยอย่างชัดเจนและเป็นสัมมาทิฐิแล้วย่อมจะมีความเข้าใจอย่างไร้ข้อครหา เหล่าพระสงฆ์ผู้ดำรงอยู่ในสมณธรรมตามยุคลบาทขององค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตถึงปัจจุบันที่ตั้งมั่นในพระ

---

^๑ รวีโรจน์ ศรีคำภา, **พุทธธรรมนำชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๗๑-๗๒.

ธรรมวินัยอันเป็นสิกขาบทน้อยใหญ่ตามครรลองของสมณวิสัยทั้งด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิบัติ โดยเฉพาะพระภิกษุซึ่งเป็นหนึ่งในบริษัทสี่ที่ทรงมอบหมายให้เป็นผู้ธำรงรักษาพระศาสนาไว้ให้คงอยู่ห้า พันปีย่อมมีความตระหนักและต้องรับเป็นภาระอันใหญ่หลวงในฐานะผู้นำแห่งกองทัพธรรมนั่นเอง นอกจากจะปฏิบัติตามทำนองคลองธรรมอันเป็นหลักใหญ่ของพรหมจรรย์แล้ว บทบาทสำคัญของพระภิกษุนั้นย่อมอนุเคราะห์เกื้อกูลแก่คณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองด้วย

เมื่อกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อศาสนจักร และอาณาจักร นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากการน้อมรับในหลักการที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ในสมัยพุทธกาล แก่พระสาวกทั้งหลายก่อนแยกย้ายกันไปประกาศหลักธรรมคำสอนว่า “ภิกษุทั้งหลายเราตถาคตพึงแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์เช่นกันเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ของจงอย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูปจงแสดงธรรมงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริสุทธ์บริบูรณ์สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีรูปคือกิเลสในจักขุน้อยมีอยู่เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีดูก่อนภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^๒

จากโอวาทที่น้อมมากล่าวไว้ในเบื้องต้นนี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงหลักการที่พระเถระ ในอดีต ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อสนองนโยบายและช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงอยู่กับสังคมไทยมาตามลำดับ “จนกระทั่งพระพุทธศาสนาถึงแก่วางศ์เข้าสู่ล้านนา ในรัชสมัยของพญากือนา กษัตริย์ลำดับที่ ๖ ครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๙๘ - ๑๙๒๘ ทรงเป็นโอรสของพญาผายู พระองค์ทรงเป็นธรรมนิกราช ในสมัยนั้นบ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ต่อมาพระองค์ได้สดับกิตติคุณของพระอุทุมพรบุพผาสวามี ผู้เป็นพระลังกาแต่มาจำพรรษาที่เมืองนครพน (เมาะตะมะประเทศพม่า) ท่านมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่นั่น พระเจ้ากือนาจึงส่งทูตไปอาราธนาเชียงใหม่ แต่ท่านกลับส่งหลานชายคือพระอานันทเถระ และคณะสงฆ์จำนวนหนึ่งมาแทน”^๓

ตามร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในล้านนา ทำให้ทราบความเป็นมาของพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาจากสมัยทริภุญชัย สู่ยุคพุทธศาสนาแบบลังกาเก่าในสมัยของพญากือนาและต่อมา ได้เข้าสู่ยุคพระพุทธศาสนาลังกาใหม่ พระสงฆ์ในล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา จึงทำให้พระสงฆ์ในล้านนามีความรู้ ความชำนาญ ในภาษามาคธ

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐

^๓ พระราชธรรมนิเทศ (ระบบ ฐิตญาโ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘๖ - ๓๘๗.

หรือภาษาบาลี อีกทั้งในสมัยของพระเจ้าติโลกราชได้มีการสังคายนาครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีให้เราได้รับทราบความเป็นมาของพระพุทธศาสนาผ่านสถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม และหลักฐานจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ โดยเฉพาะหลักฐานจากงานวรรณกรรมของพระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนากลายมาเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ทำให้พวกเราชาวพุทธได้รับทราบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิต การเมืองการปกครอง ของผู้คนในล้านนาในแต่ยุคได้เป็นอย่างดี

มูลเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในล้านนา ก็คือได้มีการประชุมทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น การทำสังคายนาในครั้งนี้ถ้านับตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้วก็ถือได้ว่าเป็นครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) ในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ.๒๐๒๐ ในครั้งนั้นได้มีการอาราธนาพระมหาเถระผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกจำนวนหลายรูป โดยมีพระธัมมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราชใช้เวลาทำสังคายนา ๑ ปี จึงสำเร็จ^๔

การทำสังคายนาในครั้งนี้นับว่า สำคัญมากในพระพุทธศาสนาของล้านนา ที่ทำให้พระสงฆ์ในล้านนาได้นำเอาหลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมาแปลเป็นภาษาล้านนา เพื่อให้ชาวล้านนาได้ศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์หรือวรรณกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ในล้านนาได้รจนาขึ้น ทั้งที่เป็นภาษาล้านนาและภาษาไทย เช่น พระสิริมังคลาจารย์ แต่งคัมภีร์เรื่อง มังคลัตถทีปนี จักวาฬทีปนี เวสสันดรทีปนี สังขยาปกาสฎีกา และพระโพธิธรรมาจารย์ แต่งคัมภีร์เรื่อง จามเทวีวงศ์ สิหิงคินิทาน พระรัตนปัญญาเถระ เป็นผู้แต่งคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ พระนันทาจารย์ เป็นผู้แต่ง คัมภีร์สารัตถทีปนี นอกจากนี้ ยังมีบทสวดมนต์ชนิดต่าง ๆ อีกหลายบท เช่น บทสวดพาหุง ซึ่งเรียกว่า บทถวายพรพระ พระชาวล้านนาเป็นผู้นำมาสวด บางเรื่องแปลเป็นภาษาต่าง ๆ เช่น เป็นภาษาไทยบ้าง ลัγκαบ้าง ภาษาอังกฤษบ้าง^๕ ในยุคนั้น มีพระเถระที่มีความรู้ความสามารถในพระไตรปิฎกจำนวนไม่น้อย หนึ่งในนั้นก็คือ พระสิริมังคลาจารย์

จากข้อมูลเกี่ยวกับพระเถระผู้ทรงความรู้ที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญทางด้านศิลปกรรมและวรรณกรรมจอมปราชญ์แห่งล้านนาผู้รจนาคัมภีร์ไว้ ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วยเวสสันดรทีปนี สังขยาปกาสฎีกา จักวาฬทีปนีและมังคลัตถ

^๔ แสง จันทร์งาม, ศาสนาในล้านนาไทย,พระพุทธศาสนาในล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๗๕-๗๘.

^๕ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๔๗.

ที่ปณี อันเป็นมรดกธรรมให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้ในหลากหลายมิติโดยเฉพาะด้านอิทธิพล และเส้นทางการเผยแผ่ที่เชื่อมโยงในล้านนา เช่น ภาษา ศาสนา อาชีพ และวิถีชีวิต เป็นต้น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นความเจริญรุ่งเรืองที่ได้ส่งผลมาถึงปัจจุบัน

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษา ประวัติ ผลงาน อิทธิพลและเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องจากนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาทั้งหลายว่าเป็นนักปราชญ์แห่งล้านนา ตามเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่าน โดยผ่านทางคัมภีร์ วรรณกรรม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ตลอดจนข้อวัตรปฏิบัติของท่าน เพื่อเสนอเป็นแบบอย่างแก่สาธารณชนด้วยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ อันจะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนทั้งในประเทศและต่างประเทศ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์สืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ทราบว่าแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์
- ๑.๓.๒ ทราบถึงบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์
- ๑.๓.๓ ทราบถึงอิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้ แนวคิด อัตลักษณ์ บทบาทการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมและผลงานด้านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่มีเนื้อหาสอดคล้องสัมพันธ์กับ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสิริมังคลาจารย์

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant)

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารประกอบกับเชิงปฏิบัติการการลงพื้นที่ ดังนั้น คณะวิจัยจึงกำหนดพื้นที่ และประชากรในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) โดยจำแนกพื้นที่ ๓ จังหวัด ประกอบไปด้วยจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน และแพร่ โดยจำแนกประชากรที่เก็บข้อมูลดังนี้ คือ พระสังฆาธิการ ๕ รูป นักการศึกษา ๕ รูป/คน รวมทั้งสิ้น ๑๐ รูป/คน

๑.๕ คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **บทบาท** หมายถึง การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์ในล้านนา

๑.๕.๒ **การเชื่อมโยง** หมายถึง อาณาบริเวณพื้นที่ของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์ ในการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง

๑.๕.๓ **การเผยแพร่พระพุทธศาสนา** หมายถึง การปฏิบัติศาสนกิจของพระสิริมิ่งคลาจารย์ ในการนำหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาเผยแพร่ผ่านทางวรรณกรรมต่าง ๆ ให้อุทิศคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้สืบมา

๑.๕.๔ **พระสิริมิ่งคลาจารย์** หมายถึง พระเถระรูปหนึ่งซึ่งเป็นชาวเชียงใหม่ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในล้านนา มีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ.๒๐๒๐-๒๑๐๐ ประจำอยู่ที่วัดสวนขวัญ (วัดตำหนักในปัจจุบัน)

๑.๖ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง “อิทธิพลและเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์” ในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้สืบค้นเอกสาร วรรณกรรม และรายงานการวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับเรื่องดังกล่าวซึ่งผู้วิจัยจะนำมาอธิบายอ้างอิงเพื่อสนับสนุนในงานวิจัยตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ ความหมายของอิทธิพล

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง กำลังที่ยังผลให้สำเร็จ อำนาจซึ่งแฝงอยู่ในบุคคลหรือรัฐ ซึ่งสามารถบันดาลให้เป็นไปตามความประสงค์ อำนาจที่บันดาลให้ผู้อื่นต้องคล้อยตามหรือทำตาม อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นไปได้ต่าง ๆ เช่น อิทธิพลของดวงดาว อำนาจเหนือหน้าที่ เช่น ใช้บังคับให้ยอม^๖

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สิริวัฒนาอินเตอร์พรีนซ์ จำกัด(มหาชน, ๒๕๕๔), หน้า ๔๘๘ .

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งคนหนึ่งกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของอีกคนหนึ่งให้กระทำการไปในทางก่อให้เกิดผลตามที่ตั้งใจเอาไว้^๗

คณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นกฎหมายไทย ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ซึ่งคนหนึ่งกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของอีกคนหนึ่งให้กระทำการไปในทางก่อให้เกิดผลตามที่ตั้งใจเอาไว้

อินเทอร์เน็ตดิคส์ (Internetdicts) ได้ให้ความหมายไว้ว่า อิทธิพล คือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงความคิดหรือการกระทำของบุคคลอื่น อิทธิพลได้ทั้งดีและไม่ดี และอ้างอิงการกระทำของคุณ อิทธิพลได้เป็นสิ่งที่อย่างไรก็ตาม สามารถมีผู้นำ^๘

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า อิทธิพล หมายถึง อำนาจที่ทรงพลังของความคิดจากบุคคลหนึ่งส่งผ่านไปยังบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอย่างได้ผล ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความคิดและการกระทำอย่างเป็นระบบอาจจะมีผลดีหรือไม่ดีก็ได้ ถ้าในฝ่ายดี เช่น อิทธิพลของศาสนาที่มีต่อการดำรงอยู่อย่างสันติของชุมชนและสังคม ถ้าในฝ่ายไม่ดี เช่น อิทธิพลของกลุ่มก่อการร้ายที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของสังคมและมนุษยชาติ เป็นต้น

๑.๖.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ราชบัณฑิตยสถาน การเผยแพร่คือการทำให้ขยายออกไป^๙ การทำให้ขยายวงกว้างออกไปทำให้แพร่หลายออกไปการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจึงได้แก่การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสเคารพยำเกรงในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังใช้วิธีการเผยแผ่มากมายหลายวิธีแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทั้งการพูด วิธีการทำให้เป็นตัวอย่าง วิธีเขียน สรุปแล้วมี ๖ ประการ คือ

๑. อนุповаโท ไม่ว่าจะร้าย โจมตีใคร
๒. อนุปฆาโต ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนใคร
๓. ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร ความสำรวมในศีล หรือปฏิบัติในกรอบกติกา วินัย
๔. มตตถนฺนุตา จ ภตตสมฺมึ รู้จักประมาณในการบริโภคปัจจัยสี่
๕. ปจตนฺนุสยนาสนํ รู้จักอยู่ในที่สงบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะมากเกินไป

^๗ <http://www.lawamendment.go.th/index.php/definition-of-law/๑๖๙-๑๖๙>.

^๘ <http://www.internetdict.com/th/answers/what-is-influence.html>

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๗๘.

๖. อธิจิตเต จ อาโยโค หมั่นฝึกฝนจิตตนให้มีคุณภาพสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป^{๑๐}

ส่วนวิธีการแสดงพระธรรมเทศนานั้น ทรงตรัสองค์แห่งธรรมกถึก ๕ ประการ คือ

๑. อนุพุทฺธิกถ ก้าวความไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทสฺสาวิ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็นโดยอธิบายขยายความ ยักเยื้องไปต่าง ๆ ตามเหตุผล

๓. อนุททยปฏฺิจจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่เขา

๔. น อามิสฺนตโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือสอนเขามิใช่เพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภหรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อุตฺตทานญจปรณฺญจอนุปฺพหฺจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือสอนตามหลักเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^{๑๑}

แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่นดังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนายังมีความจำเป็นมาก เพราะเหตุปัจจัย ๓ ประการ กล่าวคือ

๑. เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศที่ยังไม่มีพระพุทธศาสนา

๒. ได้มีคนแอบแฝงปลอมบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา

๓. ได้เกิดมีศาสนาต่าง ๆ เกิดขึ้นในโลกอีกหลายศาสนา

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลังพุทธกาล ก็คือ พระเจ้าอโศกมหาราชที่ได้ส่งพระธรรมทูตไปพร้อมด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ บุคคล ลายลักษณ์ และวัตถุ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชใช้รูปแบบดั้งเดิม คือ การอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พุทธธรรม จุดเด่นของการเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ก็คือ การเปลี่ยนการขยายอำนาจด้วยศาสตราวุธมาเป็นธรรมวุธ โดยอาศัยพระราชอำนาจของพระองค์ในการใช้นโยบาย “ธรรมวินัย” ซึ่งเริ่มด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การบำรุงพระพุทธศาสนาและปฏิสังขรณ์สร้างวัดวาอาราม การอาราธนาให้พระสงฆ์ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย การประกาศนโยบายธรรมวิชัยในราชอาณาจักร

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นต่อมาได้กลายเป็นแบบอย่างแก่ประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา แม้ว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายใน

^{๑๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒/๕๔.

^{๑๑} อจ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๘๑/๒๐๖.

ประเทศไทยแล้วก็ตาม พระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของไทยแทบทุกพระองค์ก็ได้ทรงปฏิบัติและเจริญรอยตามแบบอย่างของพระเจ้าอโศกมหาราชมาโดยตลอดแทบทุกสมัยรัชกาล^{๑๒}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภาระหรือหน้าที่หนึ่งที่พระสงฆ์จะต้องทำแม้โดยความจริง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องช่วยกันของพุทธบริษัททั้งสี่แต่ภาระหนักก็ยังคงตกเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ทั้งนี้ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าพระสงฆ์มีเวลาศึกษาธรรมวินัยมากกว่าชาวบ้านประกอบกับการเผยแผ่ธรรมได้ถูกมอบหมายจากพระพุทธองค์ตั้งแต่เริ่มแรกของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประชาชนทั่วไปจึงมองว่าพระสงฆ์เป็นธรรมทายาทของพระพุทธเจ้าบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระไตรปิฎกได้แก่การเป็นผู้ปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อให้บรรลุพ้นทุกข์และสั่งสอนคนทั่วไปให้พ้นทุกข์ตามหน้าที่การเทศนาสั่งสอนธรรมอันเป็นการเผยแผ่และสืบทอดต่อพระศาสนาเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์^{๑๓}

การเผยแผ่เป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในด้านการเรียนรู้ซึ่งมีผลต่อการประพฤติปฏิบัติและการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตการเผยแผ่อาจกระทำได้ในหลายช่องทางได้แก่การพูดคุยการโฆษณาการประชาสัมพันธ์การจัดอบรมการแจกเอกสารการชักชวนเข้าร่วมกิจกรรมการเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงการบรรยายธรรมทางโทรทัศน์ เป็นต้น

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูรธรรมจิตโต) ให้ทรงสนะในมิติแห่งเศรษฐศาสตร์ว่า การที่เราจะเทศน์หรือจะสอนแต่ละครั้งจะต้องมี ๔ ขั้นตอนด้วยกันถ้าท่านรับประกันกระบวนการใน ๔ ขั้นตอนนี้ดูแล้วอย่างครบถ้วนการเทศน์การสอนธรรมะของท่านจะมีคุณภาพเป็นที่น่าเชื่อถือกล่าวคือ

๑. Input ปัจจัยนำเข้า
๒. Process ปัจจัยกระบวนการ
๓. Output ปัจจัยผลิต
๔. Impact ปัจจัยผลกระทบ

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาปัจจัยนำเข้าก็คือความรู้ที่เราเตรียมไปเทศน์ไปสอนเราอ่านหนังสือมาก็เล่มเราอ่านมากฟังมากตีความธรรมะเราเตรียมข้อมูลและวางลำดับการนำเสนอปัจจัยกระบวนการก็คือวิธีการนำเสนอวิธีการเทศน์วิธีการเผยแผ่มีสื่ออุปกรณ์ผลิตที่ออกมา Output ก็คือคนฟังฟังจนจบรายการและได้อะไรติดใจกลับไปผลกระทบ Impact ที่ตามมา คือจากปากต่อปากพูดถึงเราว่าเทศน์ดีเหลือเกินกันทั้งเทศน์เพิ่มมีชื่อเสียงผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสและปฏิบัติตามคำสอนได้มี

^{๑๒} วศิน อินทสระ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๕), หน้า ๖๗ - ๖๘.

^{๑๓} ภัทรพร สิริภาณู , “ความสำคัญของพระสงฆ์ต่อชาวไทย”, พ.ส.ล. ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑๙๖ (ก.ค.-ส.ค. ๒๕๓๘), หน้า ๖๐-๖๑.

การเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีเหล่านี้ก็จัดเป็นผลกระทบ^{๑๔} เพื่อให้เห็นถึงประสิทธิภาพและเป็นการประเมินตนเองด้วยว่า การแสดงธรรมของเราในครั้งนี้ ประสบผลสำเร็จหรือไม่อย่างไร

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานเรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานนี้ความจริงก็เป็นเรื่องที่มีชื่อแบบสมัยใหม่ถ้าจะจับเข้ากับหลักธรรมะก็ยังไม่ชัดว่าคำว่า “ประสิทธิภาพ” นี้จะแปลว่าอะไรดีคำว่า “ประสิทธิ” ก็หาตัวศัพท์ในภาษาบาลีได้อยู่แต่ก็ไม่ใช้เป็นคำแบบดั้งเดิมที่ใช้คือเอารูปศัพท์มาประกอบกันคำว่า “สิทธิ” ก็แปลว่า “ความสำเร็จ” ถ้าเติม “ป” เข้าไปข้างหน้าก็เป็น “ปสิทธิ” แปลว่าความสำเร็จทั่วหรือภาวะที่ทำให้สำเร็จผลอย่างดีนั่นเอง^{๑๕}

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่าหมายถึงการประกาศพระพุทธศาสนาให้แก่ศาสนทายาทและประชาชนได้รับทราบในทุกวิถีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนาไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้แก่การเทศนาการปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆทั้งในวัดและนอกวัดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรมหรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาการดำเนินการใดๆของภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัดชื่อว่าเป็นภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น^{๑๖}

สรุปได้ว่า วิธีการที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีหลายวิธีเช่นการเทศนาปาฐกถาธรรมอภิปรายธรรมสนทนาธรรมการสอนวิปัสสนากรรมฐานและการใช้สื่อประกอบการสอนธรรมะจะเลือกใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้รับ การเทศนาสั่งสอนประชาชนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ พึงยึดถือและปฏิบัติ เพราะเป็นกิจการที่สำคัญที่สุดขณะเดียวกันพระสงฆ์จะทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนให้แจ่มแจ้งเสียก่อนเป็นเบื้องต้น เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเกิดประสิทธิภาพ

^{๑๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒-๕๔.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^{๑๖} กรมการศาสนา, คู่มือการบริหารและการจัดการวัดฉบับย่อ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๙.

๑.๖.๓ ประวัติและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระภิกษุไทยชาวเชียงใหม่ มีชีวิตอยู่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในสมัยเดียวกับภิกษุไทยชาวล้านนาที่เป็นคณฤจณาจารย์ที่มีชื่อเสียงอีก ๒ ท่าน คือ พระรัตนปัญญาเถระ ผู้รจนาชินกาลมาลีปกรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ และพระโพธิรังสี (พ.ศ. ๑๙๔๐-๒๐๔๑)^{๑๗}

พระสิริมังคลาจารย์ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร เพราะไม่มีหลักฐานปรากฏเช่นเดียวกับพระเถระองค์อื่นๆ นอกจากสันนิษฐานจากผลงานของท่าน ท่านเป็นชาวเชียงใหม่มีชีวิตอยู่ราว พ.ศ. ๒๐๒๐-๒๑๐๐ ประจำอยู่วัดสวนขวัญ (วัดตำหนักในปัจจุบัน) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้จากตัวเมืองเชียงใหม่ไปประมาณ ๔ กิโลเมตร ท่านเคยไปศึกษาที่ลังกา และเคยเป็นอาจารย์ของพระเมืองเกษเกล้า^{๑๘}

สิงหะวรรณสัย กล่าวว่าผลงานของพระสิริมังคลาจารย์คงเป็นช่วงที่ท่านจำพรรษาที่วัดตำหนักสวนขวัญ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง เชียงใหม่ และคงใช้เวลาคณวาระงานคัมภีร์ต่างๆ จากหอธรรมที่ท่านรวบรวมไว้ เพราะว่าปรากฏว่าผลงานของท่านมีการอ้างอิง บอกถึงที่มาโดยละเอียด นับว่าท่านเป็นนักปราชญ์ที่มีผลงานอ้างอิงที่ก้าวหน้าเกินยุคสมัยของท่านมาก^{๑๙}

อุดม รุ่งเรืองศรี และ สดุดณ จังกาจิตต์ ศึกษาผลงานของท่านและได้แบ่งผลงานของท่านสรุปได้ ดังนี้

พระสิริมังคลาจารย์รจนานผลงานไว้ ๔ เรื่องซึ่งอาจจะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ การอธิบายคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม ผลงานประเภทนี้มีด้วยกัน ๓ เรื่อง ดังนี้

๑. เวสสันดรทีปนี รจนสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว อธิบายอรรถกถา เวสสันดรชาดก เกี่ยวกับความเบ็ดเตล็ดเกร็ดเล็กน้อยต่างๆ ที่น่าสนใจ ตลอดจนวิธีแบ่งคาถาใน เวสสันดรชาดกอีกด้วย คัมภีร์นี้มีความยาวบนต้น ๔๐ ผูก บนปลาย ๑๐ ผูก

๒. สังขยาปกาสกฏีกา เป็นหนังสืออธิบายคัมภีร์สังขยาปกาสกะ ที่พระญาณวิลาสเถระชาวเชียงใหม่รจนามาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๙ เพื่อให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น รจนามาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ จำนวน ๒ ผูก

๓. มังคลัตถทีปนี หรือ มงคลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่มีชื่อเสียงยิ่งของพระสิริมังคลาจารย์ รจนาค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ เพื่อเป็นการอธิบายความในมงคลสูตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๒ แห่ง คือ ในขุททกปาฐะและสุตตนิบาต ซึ่งทั้งสองนี้อยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มีอรรถกถา

^{๑๗} สดุดณ จังกาจิตต์, **จามเทวีวงศ์**, (วารสารอักษรศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เล่มที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๑๘), หน้า ๑๑๗.

^{๑๘} อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, (เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๖.

^{๑๙} สิงหะ วรรณสัย, **ปริทัศน์วรรณคดีล้านนาไทย**, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า

ชื่อ ปรมัตถโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสะเป็นผู้รจนาไว้อันเป็นพระสูตรที่แสดงถึงการปฏิบัติที่เป็นมงคลรวม ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต ฯลฯ ท่านได้อธิบายถึงความหมายของพระสูตรนี้ โดยละเอียดด้วยภาษาบาลีอันไพเราะและสละสลวย และนำเรื่องจากคัมภีร์และชาดกอื่นๆ มาอธิบาย ประกอบมังคลัตถทีปนี นี้ได้แปลเป็นภาษาไทยความยาว ๘๙๓ หน้า และพิมพ์เผยแพร่หลายครั้งแล้ว เพราะเป็นหลักสูตรที่ผู้เรียนปริยัติธรรมจะต้องศึกษาส่วนคัมภีร์ที่รจนาขึ้นใหม่ มีเพียงเรื่องเดียว คือ

๔. จักกวาฬทีปนี ซึ่งเรื่องนี้ท่านได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่งเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับ จักกรवालออกเป็นตอนๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้นๆ อย่างละเอียดลออ โดยอ้างหลักฐานจาก พระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ มาประกอบ รจนาเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ กล่าวถึงเรื่องราวในจักรवाल หรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร ฯลฯ ดังนี้

- ภูเขา พรรณนาถึงเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์และเขาต่างๆ ในป่าหิมพานต์
- สระ พรรณนาถึงสระอโนดาต กัญญมูณชก รกกรก ฉัททันต์ กุณาล ฯลฯ
- นที พรรณนาแม่น้ำต่างๆ เช่น คงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ ฯลฯ
- ทวีป พรรณนาชมพูทวีป อุตตรกุรุทวีป บุพพิวิทเท และอมรโคยาน เป็นต้น
- ภูมิของสัตว์ต่างๆ เช่น อบายภูมิ คือ นิริยะะ ตีรัจฉานโยนิ เปตวิสัย อสุรกาย และมหานรก ๘ ชุม เช่น สัตยชีวะ กาลสุตตะ สังฆาตะ ปตาปนะ เป็นต้น
- อสูร พรรณนา เวปจิตตสัมพร อสุโรชฆพหารท ราหู เป็นต้น
- ภูมิมเทวดา คือ เทวดาที่อยู่บนพื้นดินและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือทรงคุณประโยชน์ต่างๆ
- อากาศเทวดา กล่าวถึงเทพที่สถิตอยู่ในอากาศ แต่อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าชั้นจตุมหาราชิก
- มหเสกขเทวดา กล่าวถึง เทวดาที่สูงศักดิ์ต่างๆ ในฉกามาวจรเทวโลก
- พรหม กล่าวถึง พรหมต่างๆ ในพรหมโลก

นอกจากนี้ยังได้พรรณนา หรือวินิจฉัยแยกแยะ เบ็ดเตล็ด ประกอบด้วย เรื่องอายุ อาหาร การคำนวณภูมิเรื่องต้นไม้ เรื่องโลก โลกธาตุ และเรื่องความไม่มีที่สิ้นสุด ตลอดจนคำศัพท์ต่างๆ ก็ได้ อธิบายไว้เช่น ชั้นธโลก ธาตุโลก आयตनโลก วิบัติภวโลก ฯลฯ

เมื่อพิจารณาวิธีการรจนาคัมภีร์ทั้ง ๔ เรื่องแล้ว จะเห็นว่าพระสิริมังคลาจารย์รจนาคัมภีร์แต่ละเรื่องขึ้นเพื่ออธิบายขยายความที่ยากหรือค่อนข้างยากให้คนทั่วไปเข้าใจเรื่องอย่างแจ่มแจ้ง อันเป็นจุดประสงค์สำคัญของผลงานกลุ่มแรก ส่วนผลงานที่รจนาใหม่คือ การอธิบายเรื่องจักรवालนั้นก็เพื่อต้องการให้ชาวล้านนาที่สนใจและมีได้เป็นนักปราชญ์ที่ต้องการจะทราบเรื่องจักรवालอย่างถ่องแท้ละเอียดพิสดาร ตามแนวของพุทธศาสนาได้สามารถเข้าใจเรื่องราวได้อย่างชัดเจนขึ้น โดยไม่ต้องค้นคว้าหาอ่านมากมาย

นอกจากนี้ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ยังสะท้อนให้เห็นความสนใจและการใฝ่หาความรู้ด้านพุทธศาสนาและวิชาการแขนงต่างๆ ของชาวล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ มีมากเพียงใด ทั้งยังเป็นความสนใจที่จะใฝ่หาความรู้ใหม่ๆ อย่างแตกฉานอีกด้วย^{๒๐}

สรุปได้ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีหลากหลายวิธี เช่น การเทศน์การปาฐกถา การอภิปรายธรรมการสนทนาธรรมการสอนวิปัสสนากรรมฐานการใช้สื่อประกอบหรือแต่งเป็นวรรณกรรมโดยนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาช่วยอธิบาย เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาเรียนรู้ได้ ตามจริตของผู้รับฟัง เพราะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นบทบาทและหน้าที่ที่พระสงฆ์ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นกิจที่สำคัญและพระภิกษุผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถพร้อมมีเทคนิควิธีการนอกเหนือจากความรู้ด้านหลักพุทธธรรมประยุกต์ใช้ความรู้ใหม่ๆ เพื่อนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็จะได้ผลดีและมีประสิทธิภาพ

๑.๗ ระเบียบวิธีการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเชิงเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินวิจัยไว้ดังนี้

๑.๗.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ พระสังฆาธิการ นักการศึกษา จำนวน ๘ จังหวัด โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งได้มาด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) จำนวน ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน และแพร่ รวมจำนวน ๑๐ รูป/คน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. พระราชวิสุทธี, ประธานสภา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
๒. พระเทพสิงหราชจารย์, เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรวิหาร
๓. พระชยานันท์มนี, ผศ.ดร. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง
๔. พระราชศาสนาภิบาล ป.ธ.๙ รองเจ้าคณะจังหวัดน่าน
๕. พระครูธีรสุตาพจน์, ดร. ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตเชียงใหม่
๖. พระนคร ปญญาวชิโร เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ วิทยาเขตเชียงใหม่

^{๒๐} อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

๗. ผศ.ศรี แนวณรงค์ อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

๘. ดร. พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๙. ผศ.ดร.ปรุฑม บัญศรีตัน อาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑๐. ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยเน้นการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย โดยใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยเนื้อหา ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลสถานภาพทั่วไป ได้แก่ ชื่อ ฉายา นามสกุล อายุ ตำแหน่ง อาชีพ และประสบการณ์เกี่ยวกับการศึกษาประวัติและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ สำหรับพระสังฆาธิการ นักการศึกษาที่มีข้อมูลหรือความรู้เกี่ยวกับประวัติและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาโดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

๑. รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ เช่น ประวัติศาสตร์ ลักษณะทางสังคม ภูมิศาสตร์ โดยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการ และนักการศึกษาจำนวน ๑๐ รูป/คน เพื่อนำมาวิเคราะห์

๑.๗.๕ วิธีวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร ข้อมูลเชิงประจักษ์ และการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสรุปสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ ดังนี้

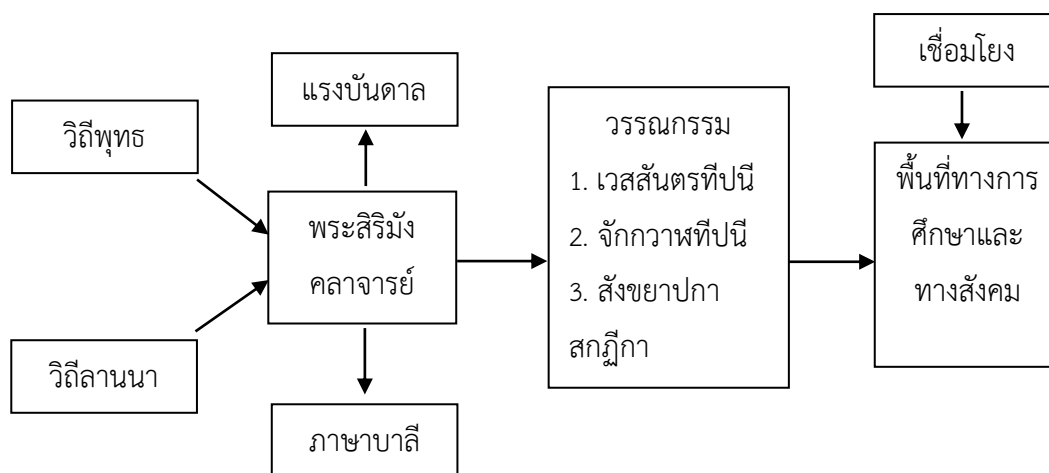
(๑) บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาค ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา การเชื่อมโยงทางสังคมวัฒนธรรม และแนวความคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ของพระมหาเถระในประเทศไทยและในล้านนา

(๒) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๐ รูป/คน โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นที่อยู่ในเนื้อหากลุ่มเดียวกันในบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางในด้าน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษา การเชื่อมโยงทางสังคมวัฒนธรรม ของพระสิริมิ่งคลาจารย์

๒) นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสารและผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพมาทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และบทบาทการเชื่อมโยงเส้นภูมิภาคของพระสิริมิ่งคลาจารย์

๑.๘ กรอบแนวคิดของการวิจัย

ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมิ่งคลาจารย์
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบถึงบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมิ่งคลาจารย์
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบถึงบทบาทความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมิ่งคลาจารย์

บทที่ ๒

แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์พระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีเป็นอย่างมาก จึงได้รจนาวรรณกรรมที่สำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนาไว้หลายเรื่อง โดยเฉพาะคัมภีร์ เรื่อง มังคลัตถปิณี ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทางศาสนา และได้นำคัมภีร์ดังกล่าวมาแปลและตีพิมพ์ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศเพื่อเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอีกทางหนึ่ง ถือว่าพระสิริมังคลาจารย์เป็นเพชรน้ำเอกของล้านนารูปหนึ่ง และเป็นพระมหาเถระที่มีความสำคัญมากในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างมรดกธรรมพินัยกรรมทางคัมภีร์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ และพยายามนำคัมภีร์ของท่านมาวิเคราะห์ เพื่อสร้างคุณค่าให้กับการศึกษาอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับการวิจัยในครั้งนี้อย่างยิ่ง เพื่อต้องการศึกษา แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของท่าน ดังมีขอบเขตและรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

๒.๑ ประวัติพระสิริมังคลาจารย์

๒.๒ ผลงานวรรณกรรมพระสิริมังคลาจารย์

๒.๓ แนวคิดของพระสิริมังคลาจารย์

๒.๔ วิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

๒.๑ ประวัติพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระมหาเถระที่มีอิทธิพลและบทบาทต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานด้านวรรณกรรมที่ถือเป็นมรดกทางปัญญาที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในแผนกธรรมบาลีของคณะสงฆ์ไทย เพื่อให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของท่าน คณะผู้วิจัย ได้รวบรวมเอกสารหลักฐานของนักวิชาการ ที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าและบันทึกเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ไว้ดังนี้

๒.๑.๑ ขาดิกุมิ

พระสิริมังคลาจารย์ มหาปราชญ์แห่งล้านนาไทย ท่านเป็นพระภิกษุชาวเชียงใหม่ เมื่อประมาณ ๔๐๐ ปีเศษ แต่หลักฐานที่จะชี้ชัดและอ้างอิงเกี่ยวกับบ้านกำเนิด ชื่อของผู้เป็นบิดา มารดา วันเดือน และปีเกิดนั้น ไม่ปรากฏชัดเจนอย่างเป็นทางการ เพียงกล่าวไว้แต่ชีวิตในช่วงการเป็น สมณเพศ และผลงานของท่านที่ปรากฏเท่านั้น^๑

พระสิริมังคลาจารย์เขียนจารึกไว้เองในตอนท้ายเรื่องของคัมภีร์ที่ท่านได้รจนามาเอาไว้ เช่น ท้ายเรื่องเวสสันดรที่ปณี ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนี้รจนสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ. ๘๗๙ (พ.ศ. ๒๐๖๐) ในสมัยพระเมืองแก้ว ครองเมืองเชียงใหม่ ขณะนั้นท่านเป็นมหาเถระแล้วและจำพรรษาอยู่ ณ วัดสวน ขวัญ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดอันเป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์ นั้นหมายความว่าท่านอาจจะ เกิดในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๐ – ๒๐๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๕ – ๒๐๓๐) เป็นผลงาน เรื่องสุดท้ายของท่าน แสดงว่าท่านคงจะมรณภาพภายหลังจากที่รจนามังคลัตถที่ปณี สำเร็จเพียงไม่กี่ปี ต่อมาในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๘ – ๒๐๗๘ รัชสมัยพระเมืองเกษเกล้า (พ.ศ. ๒๐๖๘ – ๒๐๘๑)

ส่วนอีกหลักฐานหนึ่ง คือ ชิวประวัติจากตำนาน โดยเฉพาะปรากฏอยู่ในตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่หลายฉบับ เช่น ร่องอำมาตย์โทชุ่ม ณ บางช้าง ผู้ได้เคยพบและอ่านตำนานเหล่านั้นมา มาก ได้เขียนตำนานส่วนหนึ่งของประวัติพระสิริมังคลาจารย์ลงในหนังสือ “นำชมจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งกรม ศิลปากรเป็นผู้พิมพ์ กล่าวว่า มีเรื่องราวของวัดเก่าแก่ในหมู่บ้านตำหนักในคัมภีร์โบลานเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๔ เรียกชื่อวัดนี้ว่า เวฬุวนาราม อาศัยเหตุที่วัดนี้ตั้งอยู่ภายในบริเวณกอไผ่ ๙ กอ จึงมีชื่อเรียก ตามความนิยมของชาวบ้านว่า วัดไผ่ ๙ กอ และเป็นวัดที่พระสิริมังคลาจารย์ บรรพชาเป็นสามเณร จนกระทั่งท่านอุปสมบทเป็นพระภิกษุก็ยังจำพรรษาอยู่ที่วัดเวฬุวนารามแห่งนี้ อันสิริมังคลาจารย์นั้น เป็นนามสมณศักดิ์ซึ่งพระเมืองแก้วทรงแต่งตั้งให้ ส่วนนามเดิมของท่าน ชื่อ “ศรีปิงเมือง” โดยถือเอา นิमितในวันคลอดที่เกิดพายุใหญ่พัดจนบ้านพังทลาย ขณะนั้นมารดาของท่านกำลังครรภ์แก่หลบพายุไป อาศัยอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ (ไม้ศรี) ใหญ่ เลย์เจ็บครรภ์และคลอดบุตรที่โคนต้นโพธิ์นั้น บิดาเลยตั้งชื่อว่า “ศรีปิงเมือง”^๒ พระสิริมังคลาจารย์ มีชีวิตอยู่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในสมัยเดียวกับภิกษุ

^๑ พระมหาสังวร สีส่วโร, พระสิริมังคลาจารย์ มหาปราชญ์แห่งล้านนาไทย, (ม.ป.ท. ม.ป.ป.), หน้า ๒๒.

^๒ พระมหาสง่า ธีรส่วโร และคณะ, ชีวิตและงานพระสิริมังคลาจารย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑ – ๗.

ไทยชาวล้านนาที่เป็นคณฤชญาจารย์ที่มีชื่อเสียงอีก ๒ รูป คือ พระโพธิรังสี พ.ศ. ๑๙๔๐ – ๒๐๔๐ ผู้รจนาจามเทวีวงศ์กับสิทธิหิงคินิทาน และพระรัตนปัญญาเถระ ผู้รจนาชินกาลมาลีปกรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐^๓

ดังนั้น จากเอกสารหลักฐานที่ได้กล่าวถึงชีวประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ สรุปได้ว่า พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีชาติภูมิอยู่ที่เชียงใหม่ โดยมีหลักฐานที่ท่านจารึกเอาไว้ทำเรื่อง ของคัมภีร์ เวสสันดรทีปนี และหลักฐานเกี่ยวกับตำนานที่ ร่องอำมาตย์โทชุ่ม ณ บางช้าง ได้ทำการ ค้นพบและนำมากล่าวไว้ภายหลัง สันนิษฐานได้ว่าท่านอาจจะเกิดในช่วงราวปี ๒๐๑๐-๒๐๒๐ ในสมัย พระเจ้าติโลกราช ครองนครเชียงใหม่และเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาในล้านนา

๒.๑.๒ บรรพชาอุปสมบท

พระสิริมังคลาจารย์เกิดที่เมืองเชียงใหม่ในยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราช ท่านบรรพชาเป็น สามเณรเมื่ออายุได้ ๑๓ ปี ซึ่งขณะนั้น พระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่กำลังเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด มีพระสงฆ์ทั้งนิกายพื้นเมืองดั้งเดิม นิกายรามัญวงศ์และนิกายลังกาวงศ์ (นิกายสิงหล) และพระสงฆ์ เหล่านั้น มีพระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมาก ถึงกับสามารถทำสังคายนาชำระ พระธรรมวินัย ณ วัดเจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในพระอุปถัมภ์ของพระเจ้าติโลกราช

๒.๑.๓ การเดินทางไปศึกษาเล่าเรียน

พระสิริมังคลาจารย์ภายหลังจากที่บรรพชาเป็นสามเณรแล้วนั้น มีความสนใจใน พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กอปรกับในยุคนั้นเป็นยุคที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่าง มาก ได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ และในขณะนั้นพระสงฆ์นิกายสิงหลเป็นที่ขึ้นชื่อในด้าน ความรู้ความสามารถ ท่านจึงได้เดินทางไปเรียนหนังสือในสำนักของพระพุทธวীর^๔ เหตุที่กล่าวว่า พระ พุทธวীর เป็นอาจารย์ที่พระสิริมังคลาจารย์ได้ไปศึกษาเล่าเรียนด้วย เนื่องด้วยหลักฐานที่ พระสิริมัง คลาจารย์ท่านได้กล่าวไว้ในปัจฉิมคาถาเรื่อง มังคลัตถทีปนีเพียงเรื่องเดียวว่า ครูของท่านชื่อ พระพุทธ วীর สันนิษฐานกันว่า พระพุทธวীর เป็นพระภิกษุในนิกายสิงหล ส่วนจะเป็นใคร ชาวเมืองอะไรรัน

^๓ สดุกถ จังกาจิตต์, **จามเทวีวงศ์**, (วารสารอักษรศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เล่มที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๑๘), หน้า ๑๑๗.

^๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, **ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆ ปรานัญญ์ล้านนา**, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์จรรยาฟิล์ม, ๒๕๕๖), หน้า ๙.

ไม่ปรากฏ เพราะชื่อพุทธวีระ ไม่เคยมีการกล่าวถึงในรายชื่อพระภิกษุที่มีชื่อเสียงของล้านนาที่เอ่ยไว้ในหนังสือเรื่องใด ๆ ที่แต่งในสมัยนั้น และไม่ปรากฏในวรรณคดีบาลีของลังกาและพม่าอีกด้วย ข้อเสนอพื้นฐานอีกประการหนึ่ง คือ การจดบันทึกรายชื่อของพระเถระล้านนาในช่วงเวลานั้น พระสิริมั่งคลาจารย์ กับพระพุทธวีระอาจยังอยู่ต่างประเทศ จึงไม่มีรายชื่อปรากฏ แต่ชื่อของพระสิริมั่งคลาจารย์ ที่ได้มีการกล่าวถึงปรากฏในคัมภีร์ ศาสนวงศ์ ที่พระปัญญาสามี พระเถระแห่งพม่า ได้รับฉายาไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๕^๕

จนกระทั่ง พระเมืองแก้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในความรู้ความสามารถของท่าน จึงทรงแต่งตั้งให้ท่านเป็น “พระสิริมั่งคลาจารย์” ตามฉายาเดิมของท่าน และทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) ซึ่งเป็นที่สงบสัจห่างจากตัวเมืองออกไป ไว้สำหรับเป็นที่รณาคัมภีร์ ซึ่งท่านได้บันทึกเป็นหลักฐานไว้ในผลงานทั้ง ๓ เรื่องแรกของท่าน คือ เวสสันดรทีปนี จักรกวางทีปนี และสังขยาปกาสฏีกา ต่อมาถึง พ.ศ.๒๐๖๗ เกิดน้ำท่วมใหญ่และท่วมวัดสวนขวัญด้วย ท่านจึงไปหาสถานที่อันวิเวกเป็นเรือนร้าง เพื่อรณาคัมภีร์เรื่อง มังคลัตถทีปนี ต่อจนสำเร็จ จึงได้กล่าวไว้ว่า รณาคัมภีร์มังคลัตถทีปนีขณะที่อาศัยอยู่ในอาคารร้าง ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศใต้ ๔ กิโลเมตร เท่ากับ ๑ คาวุต^๖

กล่าวโดยสรุป พระสิริมั่งคลาจารย์ได้เข้ามาพรพชาอุปสมบทในขณะที่มีอายุ ๑๓ ปี ณ เมืองเชียงใหม่ ศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแตกฉาน โดยได้ศึกษากับพระอาจารย์ชาวลังกามีนามว่า พระพุทธวีระ ซึ่งเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่เดินทางมาจากลังกา จนกระทั่งท่านมีความรู้ความแตกฉานในพระธรรมวินัยสามารถรณาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญถึง ๔ คัมภีร์ ดังจะได้กล่าวในผลงานของท่านต่อไป

๒.๑.๔ มรณภาพ

ตลอดระยะเวลาในการดำรงตนภายใต้ผ้ากาสาวพัสตร์ของพระสิริมั่งคลาจารย์ท่านได้ฝากผลงานวรรณกรรมที่สำคัญไว้กับพระพุทธศาสนา ๔ เรื่อง จนกระทั่งวาระสุดท้ายชีวิต พระสิริมั่งคลาจารย์ ได้รับรณาคัมภีร์ เรื่อง มังคลัตถทีปนี สำเร็จ เมื่อ (พ.ศ.๒๐๖๗) ซึ่งจากหลักฐานที่ค้นพบปรากฏว่า พระสิริมั่งคลาจารย์ได้มรณภาพ ในระหว่าง (พ.ศ.๒๐๖๘ – ๒๐๗๘) ตรงกับรัชสมัยพระเมืองแก้วเกล้า

^๕ พระมหาสง่า อธิสวโร และคณะ, *ชีวิตและงานพระสิริมั่งคลาจารย์*, หน้า ๖.

^๖ พระมหาสังวร สีลสวโร, *พระสิริมั่งคลาจารย์ มหาปราชญ์แห่งล้านนาไทย*, หน้า ๒๒.

(พ.ศ.๒๐๖๘ – ๒๐๘๑)^๗ เมื่อท่านได้มรณภาพแล้ว ศพของท่านคงได้รับการถวายเพลิง ณ วัดสวนดอก นี้ และได้สร้างกุฏิบรรจุอัฐิของท่านไว้ในบริเวณวัด ซึ่งขณะนั้นบริเวณวัดคงจะกว้างขวางกว่าในปัจจุบัน มาก ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัวมากขึ้น ชาวบ้านจึงได้เข้ามาจับจองแผ้วถางทำเป็นสวนในบริเวณวัด ทำให้กุฏิของท่าน ได้อยู่ในสวนของชาวบ้านที่รุกล้ำเข้ามา และได้ถูกรื้อไปเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐ สอดคล้อง กับหลักฐานที่รองอำมาตย์โทชุ่ม ณ บางช้าง ได้เล่าไว้^๘ สันนิษฐานว่า รวมสิริอายุท่านประมาณ ๔๗ ปี ความปรารถนาสูงสุดของท่านที่บันทึกเอาไว้ท้ายคัมภีร์ว่า ในชาติสุดท้ายขอให้ข้าพเจ้าได้บรรลุปะ เป็นอรหันต์ ที่เป็นอุดมผล ประกอบด้วยคุณทุกอย่าง ถ้าพระศรีอาริยมตไตรย มาตรัสรู้เป็นที่พึงของสรรพ สัตว์เมื่อใด ขอให้ข้าพเจ้าได้สดับพระธรรมเทศนาของพระองค์และได้บรรลุปะสูงสุดอันประกอบด้วย คุณทั้งมวลเทอญ^๙

๒.๑.๕ ที่มาของคำว่า “พระสิริมงคลอาจารย์”

พระสิริมงคลอาจารย์ ดังที่ทราบแล้วว่า ได้ไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา ในยุคสมัยของ พระเจ้าสามฝั่งแกน ภายหลังจากที่ท่านได้เดินทางกลับจากลังกาซึ่งตรงกับยุคสมัยของพระเมืองแก้ว ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระสิริมงคลอาจารย์ ตามฉายาเดิม และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ด ยอด (วัดมหาโพธาราม) ต่อมาก็ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก จนกระทั่งมรณภาพเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๖๘-๒๐๗๘ ในสมัยของพระเมืองเกษเกล้านั่นเอง

๒.๒ ผลงานด้านวรรณกรรม

พระสิริมงคลอาจารย์ ได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์แห่งล้านนาอีกท่านหนึ่งที่มีความรู้ ความสามารถแตกฉานในด้านภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้รจนาคัมภีร์ สำคัญๆ ไว้ ๔ เรื่องเรื่องด้วยกัน คือ เวสสันดรที่ปนี จักกภาพที่ปนี สังขยาปกาสกฏีกา และมังคลัตถ ที่ปนี ในแต่ละเรื่องนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงหลักการการใช้ภาษาบาลี หลักการทางพระพุทธศาสนา และ

^๗ พระมหาสง่า ธีรสำโร และคณะ, ชีวิตและงานพระสิริมงคลอาจารย์, หน้า ๒.

^๘ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ตามรอยพระสิริมงคลอาจารย์สังฆ ปราชญ์ล้านนา, หน้า ๙ – ๑๐.

^๙ อ่างแล้ว, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ตามรอยพระสิริมงคล อาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, หน้า ๗๒.

ความเป็นเอกลักษณ์ของท่านในเรื่องการรจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจากการศึกษาพบว่าตลอดช่วงอายุของพระสิริมังคลาจารย์ท่านได้รจนาคัมภีร์ ๔ คัมภีร์ โดยมีรายละเอียดของผลงานดังต่อไปนี้

๒.๒.๑. คัมภีร์เรื่อง เวสสันดรทีปนี

คัมภีร์เรื่อง เวสสันดรทีปนี หรือ มหาเวสสันดรทีปนี เป็นผลงานวรรณกรรมบาลี แต่งเป็นภาษาบาลี เพื่ออธิบายความหมายของคำและความของมหาเวสสันดรชาดกที่มีความโดดเด่นในเรื่องการบำเพ็ญทานบารมี อีกทั้งในผลงานชิ้นนี้เป็นผลงานที่มีโครงสร้างสมบูรณ์แบบตามลักษณะคัมภีร์บาลีลายลักษณ์ คือ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา หรือ ที่เรียกว่า คาถาไหว้ครู ซึ่งตามปกติ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถา ฎีกา ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบเรียงไว้เป็นเบื้องต้น ประกอบด้วยคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บอกความมุ่งหมายในการแต่งอ้างถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้อาราธนาให้แต่ง และขอควรทราบอื่น ๆ เป็นอย่างค่านำแล้วจึงวกเข้าสู่เนื้อหาซึ่งลำดับเป็นบทเป็นตอนและจบลง ด้วยการบอกชื่อผู้แต่ง เช่นเดียวกับพระสิริมังคลาจารย์ก็ยกเอา อรรถกถาเวสสันดรชาดก มาเป็นฐานในการอธิบาย เมื่อเห็นคำใดมีความหมายไม่ชัดเจน ควรแก่การอธิบายความหมาย ก็จะหยิบยกคำนั้นขึ้นอธิบาย อีกทั้งในการอ้างข้อมูล ถ้าข้อมูลมีความเห็นแตกต่างกัน โดยแต่ละข้อมูลมีเหตุผลเหมาะสมในตนเอง ท่านก็จะเสนอข้อมูลไว้ทั้งหมด แล้ววกให้ผู้อ่านพิจารณาตัดสินเอาเองว่าคำอธิบายใดเหมาะสมกว่ากัน

พระสิริมังคลาจารย์แต่งพระมหาเวสสันดรทีปนีขึ้นมา เพื่ออธิบายคำและความตลอดจนถึงหลักธรรมที่เข้าใจยาก จากคำศัพท์ต่างๆ ที่ใช้ในสมัยนั้น ด้วยการเสริมความ ขยายความ และตีความอย่างละเอียด ใช้ประโยชน์สั้นๆ ภาษากระชับ แต่ไม่เสียความ อธิบายเป็นขั้นตอน ตามลำดับของคาถา ไม่มีการตัดตอน เพื่อเป็นหลักในการศึกษาเวสสันดรชาดกจะเข้าใจตามเนื้อเรื่อง และเนื้อความโดยอ้างอิงข้อมูลและหลักฐานจากคัมภีร์ต่างๆ ไม่น้อยกว่า ๙๓ คัมภีร์ ผนวกกับการเสนอข้อคิดเห็นของพระเถระนักปราชญ์ล้านนา ร่วมสมัยที่ได้รับบุญนาม ๓ รูป คือ พระอโนมาทสสี พระมหาปุสสเทวะ และพระรัตนบัณฑิต อาจกล่าวได้ว่า งานแต่งพระมหาเวสสันดรทีปนีนี้เป็นดุจการวิจัยทางวิชาการที่ต้องการถอดสูตรองค์ความรู้จากพระมหาเวสสันดรชาดก ออกมาให้กระจ่าง มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งพยัญชนะและอรรถนั่นเอง มหาเวสสันดรทีปนีที่พระสิริมังคลาจารย์แต่งนี้ ได้แต่งเสร็จในปี จุลศักราช ๘๗๙ ตรงกับพุทธศักราช ๒๐๖๐ ณ วิหารวัดสวนขวัญ^{๑๐}

^{๑๐} ศักดิ์ศรี แยมันดดา, ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, หน้า ๑๒ - ๑๓.

กล่าวโดยสรุป มหาเวสสันดรทีปนี หรือ มหาเวสสันดรทีปนี เป็นคัมภีร์ประเภท ทีปนี คือ คำอธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่งในพระไตรปิฎกออกไปอย่างพิสดาร โดยมีการอ้างอิงจากคัมภีร์ต่างๆ เป็นเครื่องประกอบ พระสิริมังคลาจารย์แต่ง เวสสันดรทีปนี เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ จะให้เป็นหนังสือส่องเนื้อความ อธิบายเนื้อหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ อาศัยอรรถกถาเวสสันดร ชาดกเป็นโครงสร้างหลัก ขยายคำ และความออกไปอย่างพิสดารดังจะเห็นได้จากโครงสร้างของ พระเวสสันดรทีปนีที่มีการขึ้นต้นด้วยปณามคาถาหรือบทไหว้ครู และยกเอาอรรถกถาเวสสันดรเป็น ที่ตั้ง จากนั้นอธิบายให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง ง่ายต่อการทำความเข้าใจ เวสสันดรทีปนีเป็นคัมภีร์เล่มแรกใน ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่แสดงนคมนาถ หรือบทส่งท้าย ไว้ค่อนข้างชัดเจนว่า ผู้แต่งคือใคร สถานที่แต่งช่วงสมัยที่แต่ง และปีที่แต่งเสร็จ จากนั้นก็ขออนิสงส์แห่งการแต่งให้ผู้แต่งและบุคคล ทั้งหลายมีความสุข ความเจริญในโภคสมบัติและธรรมสมบัติ ขอให้ผู้แต่งได้พบพระศรีอาริยมุตตไตรย ได้ฟังธรรมะแล้วบรรลุพระอรหันต์

๒.๒.๒ คัมภีร์เรื่อง จักรวาลทีปนี

ผลงานเรื่องนี้เป็นเรื่องเดียวที่ไม่เหมือนกับผลงานเรื่องอื่น ๆ เพราะไม่ได้เป็นการอธิบาย คัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เรื่องนี้ พระสิริมังคณาจารย์ได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่ง เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาลออกเป็นตอน ๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้น ๆ อย่าง ละเอียดละออก โดยอ้างหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ มาประกอบ เนื้อหาของเรื่อง จักรวาลทีปนีได้แบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ กล่าวคือ ๑. เรื่องจักรวาลพร้อมทั้งสิ่งที่มีรูปร่าง ๒. เรื่องภูเขา ต่าง ๆ ในจักรวาล ได้แก่ เรื่องภูเขาสิเนรุ ภูเขาคุนธร ภูเขาหิมพานต์ ๓. เรื่องลาลัย หรือสายน้ำ แบ่งออกเป็น เป็นมหาสมุทร สระ แม่น้ำทั้ง ๕ ซาลาลัยมีโบกขรณี ๔. เรื่องทวีป แบ่งออกเป็นทวีปใหญ่ ๔ มีชมพูทวีป อุตตรกุรุทวีป ๕. เรื่องภูมิ แบ่งออกเป็น อบายภูมิ เทวภูมิ อสุร กามาวจรเทพ ๖ ชั้น และพรหมโลก ๖. วินิจฉัยเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วยเรื่องอายุ อาหาร เรื่องการคำนวณภูมิ เรื่องต้นไม้ เรื่องโลก และความไม่มีที่สิ้นสุด ลงท้ายด้วยปัจฉิมคาถา

คัมภีร์จักรวาลทีปนีนี้ มีความพิเศษกว่าเรื่องอื่น ๆ เพราะคัมภีร์เรื่องนี้ไม่ได้เป็นอรรถกถา ของคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน แล้วจึงอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ตามที่ตั้งหัวข้อไว้ โดยใช้หลักฐานอ้างอิงจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ

๒.๒.๓. คัมภีร์เรื่อง สังขยาปกาสะกฏิกา

เป็นการอธิบาย “สังขยาปกาสะกฏิก” ซึ่งพระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนั้น มาตรฐานต่าง ๆ ซึ่งมีหลายแบบและหลายมติ พระสิริมังคลาจารย์ก็ได้นำมาติของอาจารย์ต่าง ๆ มากกล่าวเทียบไว้เพื่อความฉลาดรอบรู้ในสังขยาทั้งหลาย^{๑๑}

ส่วนการแต่งคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ท่านได้กล่าวไว้ว่า

กัมมังคลัตถทีปนีนี้ใด ข้าพเจ้าปฏิญาณ

ด้วยถ้อยคำมีประมาณถึงเพียงนี้ ได้นำอรธกอัน

เป็นสาระ เป็นอนง จากพระไตรปิฎกมาแต่งไว้,

มังคลัตถทีปนีนั้น ก็สำเร็จแล้ว อันวิญญูชนพึงดู

ด้วยดี, เมื่อดูมังคลัตถทีปนี ก็ได้ความเป็นคน

ฉลาด ในมงคลทั้งปวง.

พระเถระผู้ประเสริฐ (มหาเถระ) ประกอบ

ด้วยนามว่า มงคล มี สิริ ศัพท์ เป็นบทต้น (สิริ

มงคล) ศิษย์ของท่านพระพุทธวิระ ผู้มีวิจารณ์-

ญาณ ในพระสูตรอภิธรรมและวินัย มีอุตสาหะ

รจนามังคลัตถทีปนี ซึ่งมีอรรถรสน่ายินดียิ่ง.

พระมหาเถระ ผู้ซึ่งครูทั้งหลายขนานนามว่า สิริมงคลผู้อยู่ในสุญญาคาร คำว่าสุญญาคาร หมายถึง (ปุ., นปุ.) เรือนว่าง, ฯลฯ, เรือนสังกัด., ที่มีเรือนสุญ (คือไม่มีเรือน), ที่ว่างจากเรือน (อคาร + สุญญ กลับบทหน้าไว้หลัง), ที่ว่าง, ที่สังกัด, ที่วิเวก^{๑๒}. อันเป็นที่เกิดความเลื่อมใสของคนทั้งหลายผู้มาถึง อันเป็นที่สังกัด ในที่คาจตุตหนึ่ง เบื้องทิศทักษิณแห่งนวุประ (เชียงใหม่) ผู้ยินดีในวิเวก มีอุตสาหะมาก ทรงพระไตรปิฎก ประดับด้วยความเชื่อ ความรู้ และความเพียร พรารถนาความฉลาดเพื่อตนและคนอื่น ๆ แต่งมังคลัตถทีปนีไว้ เมื่อปีวอก ศักราช ๘๘๖ ใน (รัช) กาลของพระเจ้าราชาธิราช จอมมณูช เป็นนุยอดแห่งพระราชาทังปวง เป็นราชันต์ดาของพระราชาทรงพระนามว่า ลกะ ผู้เป็นเจ้าของนวุประ

^{๑๑} พระมหาสง่า ธีรสวโร และคณะ, ชีวิตและงานพระสิริมังคลาจารย์, หน้า ๑๙ - ๒๔.

^{๑๒} ป.หลวงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ - ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ปฐมธานี: โอ.เอส. พรินส์ตั้งแฮร์ส, ๒๕๕๗), หน้า ๗๕๔.

ราชาณี (ปรเมนท) ทรงมีศรัทธาอย่างยิ่ง ปราบปรามพระสัมพัณฺฑิตญาณ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ปณิธานของท่านผู้แต่ มังคลัตถที่ปณินั้น สำเร็จแล้ว ปราศจากอันตรายฉันทใน ขอความหวังอันดีงามของหมู่สัตว์ทั้งมวลเทียว จงสำเร็จฉันทนั้น.

“บุญใดให้ความสุข ซึ่งข้าพเจ้าผู้แต่งมังคลัตถ-
ที่ปณินี้ประสพแล้ว, ด้วยบุญของข้าพเจ้านั้น ขอ
ความหวังอันดีของหมู่สัตว์ จงสำเร็จ. ขอสัตว์
ทั้งหลายผู้มีกายอนันต์โดยรอบ ในอนันตจักรวาล
จงมีความสุข มีอายุยืน เห็นแต่กรรมอันเจริญทุกเมื่อ.

อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายผู้ใคร่บุญ เลื่อมใสใน
พระพุทธเจ้า มีพระธรรมอันเลื่อมใสแล้ว และ
เลื่อมใสในพระสงฆ์. ขอสัตว์เหล่านั้น อันมี
ประการอย่างนั้น จงได้ความสำเร็จแห่งความหวัง
และความพ้นทุกข์.

ส่วนตัวข้าพเจ้า พึงได้ผลอันสูงสุด ที่เข้าใจ
กันว่า พระอรหันต์ อันประดับด้วยคุณทั้งปวง ในภพที่สุด.

เมื่อใดแล พระผู้นายกแห่งโลก พระนามว่า
อริยมตไตรย์ ทรงอุบัติแล้ว, เมื่อนั้น ข้าพเจ้า
อยู่เฉพาะพระพักตร์ พึงสดับธรรมนั้นของพระ
องค์ ครั้นพึงธรรมของพระองค์แล้ว พึงบรรลุ
ผลอย่างยิ่ง ครั้นนั้น ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้ประดับด้วย
คุณแม้ทั้งสิ้น.

ข้าพเจ้าไม่พึงบรรลุผล ในสำนักของพระ
องค์ ท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ ไม่พึงเสพ
มิตรชั่ว พึงเสพบุรุษสูงสุดทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่พึง
ประกอบด้วยทิวณฺฑิตชั่ว พึงประกอบด้วยทิวณฺฑิตดี.

ข้าพเจ้า จงประกอบด้วยคุณธรรมมีทานเป็นต้น

เป็นผู้เลื่อมใส อันชาวโลกรู้ดีแล้ว ข้าพเจ้าพึง
เป็นผู้ระลึกชาติได้ มีปัญญามาก อันอะไรให้
กำเริบไม่ได้ เปรียบด้วยสาคร ฉลาดในธรรม
ทั้งปวง ในทุก ๆ ชาติ.

ขอพระสัทธรรม คือ คำสอนของพระโลกนาถ
จงรุ่งเรืองตลอดกาลนาน ขอปราณสัตว์ แม่ทุก
หมู่เหล่า จงเป็นผู้เลื่อมใส ในพระพุทธานุภาพ.

ขอฝนจงตกในฤดูกาล นำเมฆนิลไปสู่ความ
มั่งคั่ง จงยังท่อน้ำให้หลั่งลงโดยชอบ เลี้ยงรักษา
ปราณสัตว์ และดิณชาติอันกำเนิดจากพื้นภูมิภาคทุกเมื่อ.

มารดาบิดารักษาบุตรน้อยผู้เกิดจากตนเป็นนิยต์
ฉันใด ขอพระราชาทั้งหลาย จงทรงรักษาชน
โดยธรรม ทุกเมื่อ ฉันนั้นและ.

แม้พระนามว่า พุทฺโธ ของพระผู้มีพระภาค
ผู้คงที่ ยังเป็นไปในโลกเพียงใด, มังคลัตถทีปนีนั้น
เมื่อแสดงนัยแก่เหล่าชนผู้ปรารถนาจะศึกษาจงดำรงอยู่ เพียงนั้น เทอญฯ.^{๑๓}

๒.๒.๔. คัมภีร์เรื่อง มังคลัตถทีปนี

คัมภีร์เรื่อง มังคลัตถทีปนี มีข้อสังเกตอยู่ประเด็นหนึ่ง คือ มังคลัตถทีปนีจัดเป็นหนังสือชั้น
อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หรือเกจิอาจารย์ เพราะมังคลัตถทีปนี บรรจุไว้ทั้งอรรถกถา ทั้งคำเกจิอาจารย์
ท่านพระสิริมังคลาจารย์เป็นผู้แต่ง แต่งมุ่งแก้ความในมังคลสูตร โดยยกบาลีในมังคลสูตรเป็นอุเทศ
แต่ในการแต่งแก้ที่ไหนท่านวิจารณ์แสดงมติ ท่านก็อ้างอรรถกถาบ้าง ฎีกาบ้าง อนุฎีกาบ้าง คำ
เกจิอาจารย์บ้าง ประกอบกับคำของท่านเพื่อให้เป็นหลักฐาน ที่ไหนท่านไม่แก้โดยตรง ท่านก็ยก
ปกรณ์นั้น ๆ ขึ้นเป็นคำแก้ โดยลักษณะเช่นนี้ มังคลัตถทีปนี จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะจัดเป็นหนังสือชั้นใด

^{๑๓} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม
๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๑ – ๑๗๔.

ชั้นหนึ่งโดยเฉพาะได้ แต่ต้องนับว่าเป็นหนังสือชั้นปรกรณ์พิเศษที่ตีเยี่ยม เป็นเกียรติอันงาม สำหรับภิกษุไทย^{๑๔}

ตลอดระยะเวลาในการดำเนินชีวิตของพระสิริมังคลาจารย์ ภายใต้อมเงาแห่งผ้ากาสาawat พัสตร์ ท่านได้ถวายตนให้กับพระพุทธศาสนาและตั้งปณิธานในการนำหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเผยแผ่ให้กับพุทธศาสนิกชนได้ทำความเข้าใจและเข้าถึงหลักการปฏิบัติ โดยผ่านวรรณกรรมทั้งเวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสะกฏีกา และมังคลัตถที่ปณี แต่ละเรื่องท่านได้ประพันธ์จำแนกออกเป็นข้อย่อยและอธิบายให้สอดคล้องกับหลักธรรม โดยแสดงขอบข่ายเนื้อหาของหลักธรรมอย่างละเอียดด้วยวิธีบรรยายตามลักษณะแบบโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และอุปมาโวหาร เพื่อมุ่งให้บุคคลที่ได้ศึกษาเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของหลักธรรมในมงคลสูตรได้ง่ายขึ้น พร้อมทั้งจะนำหลักธรรมดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๒.๓ แนวคิดของพระสิริมังคลาจารย์ในการรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการที่ได้ศึกษาชีวประวัติประกอบกับคำภีร์ต่าง ๆ ของพระสิริมังคลาจารย์ในเบื้องต้นพบว่า ท่านเป็นพระมหาเถรที่มีความรู้ความสามารถในด้านการใช้ภาษาบาลี และโดดเด่นในการแต่งวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาหลายเรื่องด้วยกัน แต่ละเรื่องล้วนแต่ทรงคุณค่าแก่การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วรรณกรรมเรื่อง มังคลัตถที่ปณี เป็นวรรณกรรมที่ใช้ภาษาบาลีในการรจนาได้อย่างไพเราะ จนกระทั่งกลายมาเป็นหลักสูตรของปริยัติธรรมแผนกบาลี ในเปรียญธรรม ๔ และเปรียญธรรม ๕ ประโยค トラบจนถึงปัจจุบัน จากอิทธิพลของผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ สะท้อนให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของท่าน หรือแนวคิดในการสร้างวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาให้เป็นที่รู้จักและเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนรุ่นหลัง ซึ่งในประเด็นนี้จะได้วิเคราะห์ถึงแนวคิดของพระสิริมังคลาจารย์ที่ทำให้ท่านได้สร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) แนวคิดปรารถนาที่จะบรรลุธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระสิริมังคลาจารย์ถือว่าเป็นพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างสรรคผลงานทางพระพุทธศาสนาที่ถือเป็นคุณูปการต่อพระศาสนาในยุค

^{๑๔} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มังคลัตถที่ปณี แปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐) .

ปัจจุบัน ท่านถือเป็นผู้ที่มีความแตกฉานในพระพุทธศาสนาโดยยึดหลักปรีชาปฏิบัติ ปฏิบัติและปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่บรรลุลหณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้รจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาขึ้นมา นอกเหนือจากเป็นการสร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาแล้วนั้น ยังเป็นการแสดงภูมิรู้ภูมิธรรม หรือความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จนกระทั่งสามารถรจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาขึ้นมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แนวคิดปรารถนาที่จะบรรลุลหณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ถือเป็นการปรารถนาสูงสุดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาทุกท่าน ดังเช่น ครูบาทัญจน อรัญญาสิ มหาเถร หรือครูบาทัญจน ผู้ที่รวบรวมคัมภีร์โบลานและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา มาเก็บรักษาเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ ก็มีความปรารถนาที่จะบรรลุลหณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นกัน เพราะฉะนั้นการตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุลหณนั้นถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการสร้างสรรค์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากทำผลงานวรรณกรรมที่ท่านได้รจนามาไว้เช่น เวสสันดรทีปนี จักกวาหทีปนี สังขยาปกาสฐิกา มังคลัตถทีปนี ท้ายเรื่องจะมีการบันทึกว่าท่านมีความปรารถนาในพระสัพพัญญุตญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

๒) แนวคิดจากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาร่วมยุค

พระสิริมงคลอาจารย์ถือเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่เกิดในยุคสมัยที่ล้านนามีความเจริญรุ่งเรือง หรืออยู่ในช่วงที่เป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่มีการสังคายนาที่วัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด ใน พ.ศ. ๒๐๒๐ ทำให้เกิดนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาคนอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือพระสิริมงคลอาจารย์นั่นเอง จากการสังคายนาครั้งนั้นทำให้พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากผลงานวรรณกรรมของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างสรรค์ขึ้น ซึ่งนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในยุคนี้ก็คือ ๑) พระโพธิรังสี ผู้รจนาจามเทวีวงศ์ และ สิหิงคินิทาน ประมาณ พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๖๘ ๒) พระญาณกิตติเถระผู้รจนาคัมภีร์อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระวินัย และพระอภิธรรมและบาลีไวยากรณ์ อาทิ เช่น พระวินัย สมันตปาสาทิกา อตถโยชนา ภิกขุปาฎิโมกข์คณฐีทีปนี สีมาสังกรวินิจฉัย อัญญาสาลินีอัตถโยชนา สัมโมหวิโนทนี อัตถโยชนา ปัญจกรณัญญุกถา อัตถโยชนา อภิธัมมัตถวิภาวินี ปัญจิกา อัตถโยชนา มูลกัจจายนอัตถโยชนา วรรณกรรมทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ท่านญาณกิตติเถระได้รจนาระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓ ท่านเป็นนักปราชญ์ล้านนาที่รจนาวรรณกรรมไว้มากกว่า ๓) พระรัตน

ปัญญาเถระ หรือพระสิริรัตนปัญญาเถระ ผู้รจนามาติกัตถสรูปอภิมมสังคณี เป็นคัมภีร์อธิบายพระอภิธรรม ไม่ปรากฏปีที่รจนา วชิรสารัตถสังคหะ รจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ ชินกาลมาลี หรือ ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น

เพราะฉะนั้น การที่พระสิริมังคลาจารย์รจนาคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาได้ แนวคิดเพียงแค่การปรารภนาที่จะบรรลุธรรมเท่านั้น แต่การที่ท่านเกิดในช่วงระยะเวลาที่พระพุทธศาสนาในล้านนามีความเจริญรุ่งเรือง มีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ย่อมส่งผลทำให้ท่านเกิดแนวคิดที่จะรจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จนนำไปสู่การแต่งคัมภีร์ที่สำคัญดังกล่าวอีกด้วย

๓) แนวคิดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ดังที่ทราบแล้วว่า พระสิริมังคลาจารย์ถือเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีความแตกฉานในบาลีและพระพุทธศาสนา ได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดีจากลังกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความชำนาญในภาษาบาลี ดังจะเห็นได้จากการรจนาผลงานของท่าน จะใช้ภาษาบาลีในการรจนา การใช้ภาษาบาลีในการรจนาผลงานที่สำคัญนั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการที่ต้องการที่รักษาไว้ซึ่งพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในสายเถรวาทนั้นจะใช้ภาษาบาลีในการบันทึกคำสอนต่าง ๆ พระสิริมังคลาจารย์ก็เช่นเดียวกัน การที่ท่านรจนาคัมภีร์ เวสสันดรทีปนี จักกวาหทีปนี สังขยาปกาสฎีกา มังคลัตถทีปนี เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถในพระพุทธศาสนาอันเกิดจากการศึกษาเรียนรู้ ความตั้งใจของท่านเอง และที่สำคัญความต้องการที่จะให้คัมภีร์หรือผลงานเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลัง ซึ่งท่านได้เล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดกับพระศาสนาส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ในการรจนาคัมภีร์แต่ละคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์นั้นจะเห็นได้ว่า ผลงานแต่ละชิ้นใช้เวลาค่อนข้างมากจนจะสำเร็จ มีความละเอียดรอบคอบในการรจนา ทั้งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจจริงที่จะเผยแผ่พระศาสนาให้ขจรไกลและดำรงอยู่ ๕๐๐๐ ปีตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ เพราะฉะนั้นแนวคิดที่สำคัญที่ทำให้พระสิริมังคลาจารย์รจนาคัมภีร์ผลงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นก็เพื่อที่จะเป็นการเผยแผ่และรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ตามพุทธพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

๒.๔ วิธีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

๒.๔.๑ วิธีอัตลักษณ์ด้านการแต่งวรรณกรรม

จากการที่พระสิริมังคลาจารย์เป็นผู้ที่มีความแตกฉานในภาษาบาลี มีความปรารถนาที่จะบรรลุนิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเผยแพร่คำสอนของพระองค์ให้ขจรไกล จากแนวคิดเหล่านี้ทำให้ท่านมีความมุ่งมั่นที่จะรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นดังเช่น มังคลัตถทีปนี รจนามาประมาณ พ.ศ.๒๐๖๐-๒๐๖๗ ในขณะที่ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดสวนขวัญ ท่านใช้เวลาในการค้นคว้ารจนาจากคัมภีร์ต่างๆ จากหอธรรมที่ท่านได้รวบรวมไว้ จะเห็นได้ว่า คัมภีร์ของท่านมีการอ้างอิงบอกถึงที่มาอย่างชัดเจน สภาพบรรยากาศในการรจนาคัมภีร์ท่านอยู่ที่วัดนี้เป็นสถานที่สงบสงัด ห่างจากตัวเมืองออกไปซึ่งเดิมทีก่อนที่ท่านจะได้อ่านคัมภีร์ต่างๆ นั้นท่านเป็นเจ้าของอาวาสวัดเจ็ดยอด เป็นที่ผู้คนพลุกพล่านมีผู้คนมากมายจึงทำให้ไม่เหมาะสมกับการรจนาคัมภีร์ ท่านจึงย้ายไปสร้างวัดสวนขวัญอันเป็นสถานที่สงบ เพื่อจะได้รจนาคัมภีร์ ซึ่งการที่มีการอ้างอิงบอกถึงที่มาอย่างชัดเจนในการรจนาคัมภีร์ถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของพระสิริมังคลาจารย์เอง เพราะสามารถตรวจสอบและพิสูจน์ได้ เพราะฉะนั้นผลงานที่สำคัญของท่านตลอดชีวิตของท่านเองสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) เวสสันดรทีปนี รจนสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว อธิบายอรรถกถาเวสสันดรชาดก เกี่ยวกับความเบ็ดเตล็ดเกร็ดเล็กน้อยต่างๆ ที่น่าสนใจ ตลอดจนวิธีแบ่งคาถาในเวสสันดรชาดกอีกด้วย คัมภีร์นี้มีความยาวบรรทัด ๔๐ ผู้ก บันปลาย ๑๐ ผู้ก

๒) สังขยาปกาสะกฐีกา เป็นหนังสืออธิบายคัมภีร์สังขยาปกาสะ ที่พระญาณวิลาสเถระชาวเชียงใหม่รจนามาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๙ เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น รจนามาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ จำนวน ๒ ผู้ก

๓) มังคลัตถทีปนี หรือ มงคลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่มีชื่อเสียงยิ่งของพระสิริมังคลาจารย์ รจนามาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ เพื่อเป็นการอธิบายความในมงคลสูตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๒ แห่ง คือ ในขุททกปาฐะและสุตตันตปิฎก ซึ่งทั้งสองนี้อยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มีอรรถกถาชื่อ ปรมัตถโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสะเป็นผู้รจนาไว้อันเป็นพระสูตรที่แสดงถึงการปฏิบัติที่เป็นมงคลรวม ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต ฯลฯ ท่านได้อธิบายถึงความหมายของพระสูตรนี้โดยละเอียดด้วยภาษาบาลีอันไพเราะและสละสลวย และนำเรื่องจากคัมภีร์และชาดกอื่นๆ มาอธิบายประกอบมังคลัตถทีปนี นี้ได้แปลเป็นภาษาไทยความยาว ๘๘๓ หน้า และพิมพ์เผยแพร่หลายครั้งแล้ว เพราะเป็นหลักสูตรที่ผู้เรียนปริยัติธรรมจะต้องศึกษา

๔) จักรวาลที่ปณี เรื่องนี้ท่านได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่งเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาลออกเป็นตอนๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้นๆ อย่างละเอียดลออ โดยอ้างหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ มาประกอบ รจนาสเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ กล่าวถึงเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร ฯลฯ ดังนี้

- ภูเขา พรรณนาถึงเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์และเขาต่างๆ ในป่าหิมพานต์
- สระ พรรณนาถึงสระอโนดาต กัญญมูณชก รถกรก ฉัททันต์ กุนาล ฯลฯ
- นที พรรณนาแม่น้ำต่างๆ เช่น คงคา ยมuna อจิรวดี สรรภู มหิ ฯลฯ
- ทวีป พรรณนาชมพูทวีป อุตตรกุรุทวีป บุพพวิเทห และอมรโคยาน เป็นต้น
- ภูมิของสัตว์ต่างๆ เช่น อบายภูมิ คือ นิริยะะ ตีรัจฉานโยนิ เปตวิสัย อสุรกาย และมหานรก ๘ ชุม เช่น สัตยูชีวะ กาลสุตตะ สันฆาตะ ปตาบนะ เป็นต้น

- อสูร พรรณนา เวปจิตต สัมพร อสุโรช ปหารท ราหู เป็นต้น
- ภูมมเทวดา คือ เทวดาที่อยู่บนพื้นดินและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือทรงคุณประโยชน์ต่างๆ
- อากาศเทวดา กล่าวถึงเทพที่สถิตอยู่ในอากาศ แต่อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าชั้นจตุมหาราชิก
- มหะสักขเทวดา กล่าวถึง เทวดาที่สูงศักดิ์ต่างๆ ในฉกามาวจรเทวโล
- พรหม กล่าวถึง พรหมต่างๆ ในพรหมโลก

นอกจากนี้ยังได้พรรณนา หรือวินิจฉัยยเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วย เรื่องอายุ อาหาร การคำนวณภูมิเรื่องต้นไม้ เรื่องโลก โลกธาตุ และเรื่องความไม่มีที่สิ้นสุด ตลอดจนคำศัพท์ต่างๆ ก็ได้อธิบายไว้เช่น ชั้นโลก ธาตุโลก อายตนโลก วิบัติภวโลก ฯลฯ

เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาวิธีการรจนาคัมภีร์ทั้ง ๔ เรื่องแล้ว จะเห็นว่าพระสิริมังคลาจารย์รจนาคัมภีร์แต่ละเรื่องขึ้นเพื่ออธิบายขยายความ ที่ยากหรือค่อนข้างยากให้คนทั่วไปเข้าใจเรื่องอย่างแจ่มแจ้ง อันเป็นจุดประสงค์สำคัญของผลงานกลุ่มแรก ส่วนผลงานที่รจนาใหม่คือ การอธิบายเรื่องจักรวาลนั้น ก็เพื่อต้องการให้ชาวล้านนาที่สนใจและมีได้เป็นนักปราชญ์ที่ต้องการจะทราบ เรื่องจักรวาลอย่างถ่องแท้ละเอียดพิสดาร ตามแนวของพุทธศาสนาได้สามารถเข้าใจเรื่องราวได้อย่างชัดเจนขึ้น จนทำให้ท่าน ได้รับเกียรติคุณเป็นพระอาจารย์ของพระมหากษัตริย์แห่งล้านนาถึงสองพระองค์ คือ พระอาจารย์ ของพระเมืองแก้ว และพระเมืองแก้วทรงแต่งตั้งท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอดพร้อมถวายสมณศักดิ์ให้เป็นพระสิริมังคลาจารย์ตามฉายาเดิม และยกย่องพระสิริมังคลาจารย์เป็นพระสงฆ์ที่

ทรงภูมิปัญญา ท่านเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่ทำให้อาณาจักรข้างเคียงรู้จักและยอมรับ ความเจริญรุ่งเรืองของยุคทองพุทธศาสนา และยุคทองของวรรณกรรมพุทธศาสนาของอาณาจักรล้านนา

๒.๔.๒ อัตลักษณ์ด้านความสันโดษ

พระสิริมังคลาจารย์นอกเหนือจากเป็นนักปราชญ์ที่มีวิถีอัตลักษณ์โดดเด่นด้านการแต่งวรรณกรรมแล้วนั้น อัตลักษณ์ที่ปรากฏเด่นชัดอีกอย่างหนึ่งก็คือ อัตลักษณ์ด้านความสันโดษ ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านแสวงหาสถานที่ในการแต่งหนังสือ โดยคำนึงถึงความเงียบและสงบในการแต่งหนังสือ ซึ่งท่านได้ไปสร้างวัดสวนขวัญ ที่มีความห่างไกลจากตัวเมืองออกไป ถึงแม้ว่าท่านจะเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด ต่อมาได้ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก แต่ท่านก็เลือกที่จะไปรจนาหนังสือที่วัดสวนขวัญ ซึ่งตามตำนานกล่าวว่า ท่านขอร้องให้ชาวบ้านสร้างวัดสวนขวัญให้ เพราะฉะนั้นผลงานของท่านคือ เวสสันดรทีปนี จักวาฬทีปนี และสังขยาปกาสกฏีกา จึงเป็นผลงานที่รจนาที่วัดสวนขวัญทั้งสิ้น แสดงให้เห็นถึงความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิตของท่านเองจนสามารถสร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมที่สำคัญแก่พระพุทธศาสนานั้นเอง

๒.๔.๓ วิถีอัตลักษณ์ด้านการใฝ่รู้ใฝ่เรียน

การที่พระสิริมังคลาจารย์สามารถรจนาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนามากถึง ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรทีปนี จักวาฬทีปนี สังขยาปกาสกฏีกา และมังคลัตถทีปนี สิ่ง que แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ในเรื่องการศึกษาที่ท่านได้รับ เพราะการที่จะสามารถแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้นั้น ผู้แต่งจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถอย่างมาก จึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานที่เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีอย่างเวสสันดรทีปนี จักวาฬทีปนี สังขยาปกาสกฏีกา และมังคลัตถทีปนี แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถในภาษาบาลีของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งหากวิเคราะห์ตามประวัติและผลงานของท่านจะพบว่า ท่านเป็นผู้ที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียนในภาษาบาลีและวิชาการทางศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้เดินทางไปศึกษาในสิงหลนิกาย ณ ลังกาทวีป ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เมื่อกลับมายังเชียงใหม่ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระสิริมังคลาจารย์ ในสมัยพระเมืองแก้ว ดังนั้นเมื่อมีข้อสงสัยเกี่ยวกับพระสิริมังคลาจารย์ในเรื่องการแต่งวรรณกรรมภาษาบาลีว่า ท่านได้รับการศึกษาภาษาบาลีจากไหน ก็ย่อมที่จะแสดงให้เห็นถึงระบบการศึกษาที่ท่านได้รับจากลังกาทวีป จนทำให้ท่านมีความชำนาญในภาษาบาลีจนสามารถแต่งวรรณกรรมเป็นภาษาบาลีขึ้น เพราะฉะนั้นนอกเหนือจากวิถีอัตลักษณ์ด้านอื่นๆของพระสิริมังคลาจารย์แล้ว อัตลักษณ์ด้าน

การใฝ่รู้ใฝ่เรียนของท่านก็ถือเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นอีกด้านหนึ่ง ที่ส่งผลให้ท่านมีแนวคิดในการรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจนเป็นที่ยอมรับในอดีตจนถึงปัจจุบันนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์นั้นถือเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความสามารถในการรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรทีปนี จักวาฬทีปนี สังขยาปกาสกฏีกา และมังคลัตถทีปนี การที่พระสิริมังคลาจารย์สามารถรจนาวรรณกรรมชิ้นนี้นอกจากแนวคิดที่อยากจะเผยแผ่พระศาสนา ปรรณนาพุทธภูมิ และสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา วิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษา ความสันโดษเรียบง่ายในการดำเนินชีวิต ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านเป็นที่ยอมรับและเป็นผู้ที่มีผลงานประจักษ์ จนได้รับการสมญานามว่าเป็น จอมปราชญ์แห่งล้านนา

บทที่ ๓

บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมงคลอาจารย์

พระสิริมงคลอาจารย์ เป็นพระมหาเถระในล้านนา ที่มีความรู้ความสามารถแตกฉานในเรื่องของภาษาบาลีและพระไตรปิฎก จนกระทั่งท่านได้รับงานวรรณกรรมและคัมภีร์สำคัญจำนวน ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย เวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสะกฏีกา และมังคลัตถที่ปณี เปรียบเสมือนใบเบิกทางในการเชื่อมโยงเส้นทางในภูมิภาคต่าง ๆ ในบทนี้คณะผู้วิจัยจะศึกษาและวิเคราะห์บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม โดยผ่านทางวรรณกรรมและคัมภีร์ของท่าน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- ๓.๑ บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์
- ๓.๒ การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมงคลอาจารย์
- ๓.๓ วิเคราะห์บทบาทและเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมงคลอาจารย์

๓.๑ บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมงคลอาจารย์

พระสิริมงคลอาจารย์ เป็นพระมหาเถระ และเป็นนักปราชญ์แห่งล้านนา ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยผ่านทางวรรณกรรมและคัมภีร์ ทำให้พระพุทธศาสนาตามแคว้นต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเชียงใหม่เกิดความเจริญรุ่งเรือง พอสรุปเป็นช่วงได้ดังนี้

๑) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๐ พระสิริมงคลอาจารย์ได้รับงานวรรณกรรม เรื่อง เวสสันดรที่ปณี เป็นคัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดกในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกเป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่พระสิริมงคลอาจารย์ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว ขณะที่พักอยู่วัดสวนขวัญ เวสสันดรที่ปณี เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหายาวนับต้นมี ๔๐ ผูก บั้นปลาย ๑๐ ผูก ว่าด้วยประวัติในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ขณะที่พระโพธิสัตว์ บำเพ็ญทานบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า โดยเป็นการอธิบายเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งรจนาเป็นคาถาล้วน ๆ ต่อมาพระอรรถกถาจารย์ได้รับงานอธิบายคานันนั้น ๆ ด้วยคำร้อยแก้ว ข้อความตอนใดที่ยังคลุมเครืออยู่และพระอรรถกถาจารย์มิได้อธิบายอย่างแจ่มแจ้งโดยอ้างหลักฐานที่มาไว้อย่างละเอียดลออ และอธิบายย้าแล้วย้าอีก ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

๒) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมงคลอาจารย์ได้รับงานวรรณกรรม เรื่อง จักรवालที่ปณี หรือ (จักกวาฬที่ปณี) เป็นวรรณกรรมเรื่องที่สองของพระสิริมงคลอาจารย์ โดยท่านได้รับงานสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๐๖๓ ในรัชกาลแห่งพระเจ้าเมืองแก้ว ท่านรจนาคัมภีร์นี้ที่วัดสวนขวัญ สถานที่เดียวกันกับที่ท่านแต่งเวสสันดรที่ปณี วรรณกรรมจักรवालที่ปณีนี้ ว่าด้วยเรื่องราวในจักรवालหรือโลกธาตุ พรรณนา

ถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร และพรหม โดยท่านพระสิริมังคลาจารย์ได้พรรณนาถึงอายุ กาล และอาหารของสัตว์และเทพในแต่ละชั้นหรือภูมิที่กล่าวถึง ตลอดจนกล่าวถึงต้นไม้ประจำทวีปต่าง ๆ และในตอนท้ายเรื่อง ท่านยังได้อธิบายถึงศัพท์ต่าง ๆ เช่น ชั้นโลก ธาตุโลก อายตนโลก โดยท่านได้เลือกเก็บข้อความที่เกี่ยวกับเรื่องจักรวาลพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์พิเศษต่าง ๆ มาเรียบเรียงและแจ้งชื่อคัมภีร์ที่ท่านอ้างอิงไว้ทุกแห่ง รวมทั้งแสดงมติของท่านกำกับไว้ด้วย พระคัมภีร์ที่ท่านนำมาแต่งเรื่องนี้มีประมาณ ๑,๒๐๐ พระคัมภีร์ ซึ่งผลงานเรื่องนี้ เป็นเรื่องเดียวที่ไม่เหมือนกับผลงานเรื่องอื่น ๆ ของท่าน เพราะไม่ได้เป็นการอธิบายคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เรื่องนี้ท่านได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่งเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาลออกเป็นตอน ๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้น ๆ อย่างละเอียดลออ โดยอ้างอิงหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ มาอธิบายประกอบ

เนื้อหาของเรื่องจักรวาลที่ป็นที่พระสิริมังคลาจารย์ได้ผูกโครงเรื่องขึ้นแบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ด้วยกัน โดยขึ้นต้นด้วยปณามคาถา และต่อกันด้วยกัณฑ์ต่าง ๆ คือ

กัณฑ์ที่ ๑ การชี้แจงเรื่องจากวาล พร้อมทั้งสิ่งที่มีรูปร่าง

กัณฑ์ที่ ๒ การชี้แจงเรื่องภูเขา โดยแบ่งออกเป็นเรื่องภูเขาสี่เนรุ เรื่องภูเขาขุคนธร เรื่องภูเขาหิมพานต์และอื่น ๆ เรื่องภูเขาจักรวาล

กัณฑ์ที่ ๓ การชี้แจงเรื่องชลาสัย โดยแบ่งออกเป็นเรื่องสมุทร เรื่องสระ เรื่องแม่น้ำ เรื่องชลาสัยมีโบกขรณี เป็นต้น

กัณฑ์ที่ ๔ การชี้แจงเรื่องทวีป แบ่งออกเป็นทวีปใหญ่ ๔ ทวีป พรรณนาชมพูทวีปพรรณนาอุตตรกรทวีป และทวีปเล็ก

กัณฑ์ที่ ๕ การชี้แจงเรื่องภูมิ แบ่งออกเป็นเรื่องอบายภูมิ เรื่องเทวภูมิ เรื่องอสูร เรื่องกามาวจรเทพ ๖ ชั้น เรื่องพรหม

กัณฑ์ที่ ๖ วิวินิจฉัยเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วยเรื่องอายุ เรื่องอาหาร เรื่องการคำนวณภูมิ เรื่องต้นไม้ เรื่องโลก เรื่องโลกธาตุ เรื่องความไม่มีที่สุด และลงท้ายด้วยปัจฉิมคาถา เรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์จักรวาลที่ป็นนี้แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์นี้มีได้เป็นอรรถกถาของคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับผลงานอีก ๓ เรื่อง ซึ่งเป็นการอธิบายคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม ทำให้การดำเนินเรื่องต้องดำเนินไปตามเนื้อหาของคัมภีร์ที่อธิบายนั้น ๆ

คัมภีร์จักรวาลที่ป็นนี้ เป็นที่แพร่หลายในแควตววรรณกรรม โดยพระสังฆราชาจันทรสีอรัญญาเจ้าให้สร้างในปีเปลึก (เป็ก) เส็ด ศักราชได้ ๙๐๐ ตัว (พ.ศ.๒๐๘๑) หลังจากที่พระสิริมังคลาจารย์รจนสำเร็จเพียง ๑๘ ปี คัมภีร์ฉบับนี้พบที่วัดบุปผาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นก็มีการจารคัดลอกกันต่อ ๆ มา ที่เป็นใบลานจารเป็นตัวอักษรล้านนามีหลายฉบับนอกจากฉบับของวัดบุปผารามดังกล่าว ก็มีที่วัดอื่น ๆ เช่น ฉบับวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่จาร

ไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๑ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่ครูบาศัญจนอรัญญาสีจารคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ ฉบับวัดช้างค้ำธรรมหาวิหาร ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ นอกจากนี้ยังได้มีการถ่ายไว้ในไมโครฟิล์มไว้ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ “มูลนิธิแห่งสภาวิจัยแห่งประเทศไทยมันตะวันตก” ก็ได้ถ่ายลงไมโครฟิล์มไปไว้ที่ประเทศเยอรมันด้วย และยังมีฉบับที่จารไว้ในใบลานเป็นตัวอักษรขอมเป็นของหอสมุดแห่งชาติจำนวน ๑๓ ฉบับ และเป็นของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ๒ คัมภีร์

๓) ในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๓ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะก หรือสังขยาปกาสะกฏีกา เป็นหนังสืออธิบายพระคัมภีร์ “สังขยาปกาสะก” ที่พระญาณวิลาสเถระภิกษุชาวเชียงแสนรจนาไว้ในปี พ.ศ. ๒๐๕๙ เป็นคาถา ๗๓ คาถา โดยพระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งคัมภีร์นี้ในปี พ.ศ. ๒๐๖๓ ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะเวลา ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้วเพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนั้นมาตราท่าง ๆ ซึ่งมีหลายแบบและหลายมิติ ท่านก็ได้นำมาตีของอาจารย์ต่าง ๆ มากล่าวเทียบไว้เพื่อความฉลาดรอบรู้ในสังขยาทั้งหลาย^๑

๔) ในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๗ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง มังคลัตถทีปนี หรือ มงคลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่พระสิริมังคลาจารย์ ท่านรจนามังคลัตถทีปนี เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ โดยมีได้ระบุสถานที่อย่างชัดเจน มีปรากฏในเอกสารบางฉบับว่า ท่านได้รจนามังคลัตถทีปนี ณ สถานที่เงียบสงบซึ่งอยู่ไกลออกไปทางทิศใต้ของนครเชียงใหม่ ประมาณ ๘ กิโลเมตร (คงเป็นวัดสวนขวัญ) มังคลัตถทีปนี คือคัมภีร์ที่อธิบายถวายเป็นมงคลสูตรซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในขุททกนิกายปาฐะและสุตตันตปิฎก มีอรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสะเป็นผู้รจนาไว้ มังคลัตถทีปนี เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ท่านได้อธิบายความหมายของพระสูตรนี้ได้อย่างละเอียดไพเราะสละสลวย โดยแสดงความรอบรู้ และความสามารถในการแต่ภาษาบาลีได้อย่างดี อ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง และนำเรื่องราวต่าง ๆ จากชาดกอรรถกถาธรรมบท และจากคัมภีร์พุทธศาสนาอื่น ๆ มากกว่า ๕๐ คัมภีร์มารจนาอธิบายประกอบ

คัมภีร์ มังคลัตถทีปนี เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักศึกษาวรรณกรรมและภาษาบาลี ผลงานเรื่องนี้เป็นที่แพร่หลายมากที่สุดบรรดาผลงานทั้งหมดของท่าน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ประเทศพม่า กัมพูชา ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

สรุป จากผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ที่พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาขึ้นทั้ง ๔ เรื่อง นับตั้ง พ.ศ. ๒๐๖๐ – ๒๐๗๘ แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญที่ท่านมีต่อพระพุทธศาสนา โดยผ่านทาง

^๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ชีวิตและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์, หน้า ๔๒.

วรรณกรรมและคัมภีร์ได้อย่างชัดเจน ถึงแม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยมาจนถึงปัจจุบันก็ตาม จะเห็นได้ว่า ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ นับตั้งแต่ได้รจนาสำเร็จเมื่อประมาณ ๕๐๐ ปีผ่านมาแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้พระภิกษุสามเณร และบุคคลทั่วไปได้มีวรรณกรรมตำราเรียนชั้นเลิศอันแสดงถึงความรู้ความสามารถของพระมหาเถระชาวล้านนา อนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ ทำให้อนุชนคนรุ่นหลังได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้อย่างเหมาะสมและชัดเจนมากขึ้น

๓.๒ การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

เมื่อจะพิจารณาถึงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ โดยผ่านทาง คัมภีร์และวรรณกรรมของท่าน นับตั้งแต่สมัยของพระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว ซึ่งอยู่ในระหว่าง พ.ศ.๑๘๙๘ ถึง พ.ศ.๒๐๖๘ ถือว่าเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นยุคของการศึกษา เป็นยุคแห่งการรจนาคัมภีร์และวรรณกรรม ในยุคนี้มีพระเถระที่เปี่ยมไปด้วยความรู้ความสามารถทั้งในภาษาบาลี และแตกฉานในพระไตรปิฎก ซึ่งพระสิริมังคลาจารย์ ได้ฝากผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ เรื่อง เวสสันตารทีปนี, จักรวาลทีปนี, สังขยาปกาสกะ หรือสังขยาปกาสกฏีกา, และมังคาลัตถทีปนี เพื่อให้เห็นถึงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ คณะผู้วิจัยจะนำเสนอผ่านประวัติศาสตร์และความเจริญทางพระพุทธศาสนาในล้านนา ดังนี้

คำว่า ล้านนา เป็นหน่วยทางการเมืองสังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะและมีอาณาเขตใหญ่กว่าเมืองที่มีพัฒนาการของอาณาจักรของชาวไทยยวนที่ค่อย ๆ ผนวกดินแดนต่าง ๆ พร้อมกับพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมและวัฒนธรรม ดินแดนในล้านนาก่อนก่อตั้งอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พบว่ามีชุมชนเกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งมีฐานะเป็นแคว้นแคว้นและนครรัฐ คือ แคว้นทริภุญไชย แคว้นโยน (โยนก) เมืองพะเยา นครเขลางค์ เมืองแพร่ และเมืองน่าน ซึ่งเป็นกลุ่มเมืองน้อยใหญ่ โดยแต่ละแคว้นแคว้นและนครรัฐต่างมีอิสระต่อกัน การกำเนิดอาณาจักรล้านนาจึงเป็นการรวบรวมแคว้นและนครรัฐเข้าด้วยกัน และสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของรัฐ ใน พ.ศ. ๑๙๓๙ เริ่มต้นจากการรวม ๒ แคว้นใหญ่คือ แคว้นโยน และแคว้นทริภุญไชย แล้วผนวกเขลางค์นคร ซึ่งเป็นพันธมิตรของทริภุญไชยในระยะสร้างอาณาจักร รัฐล้านนาย้ายอาณาเขตไปสู่เมืองทางตอนเหนือด้วยการสถาปนาอำนาจในเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ชายขอบ เช่น เชียงตุง เมืองน่าน เมืองยอง ส่วนนครรัฐพะเยาที่อยู่ใกล้กับผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ปลายพุทธ

ศตวรรษที่ ๒๐ รัฐบาลนา เจริญรุ่งเรืองสูงสุดได้ขยายไปครอบครองนครรัฐแพร่และน่านซึ่งเคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของสุโขทัยมาก่อน^๒

ความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดของอาณาจักรล้านนา ในสมัยพระเจ้าติโลกราช และสืบต่อมาจนถึงสมัยพญาแก้ว ถือเป็นยุคทองของล้านนา ซึ่งมีลักษณะเด่น คือ ๑) มีอาณาเขตกว้างขวาง ด้านตะวันออกยึดเมืองแพร่ เมืองน่านได้สำเร็จ ด้านใต้ลงไปสู้รบกับกรุงศรีอยุธยายึดเมืองชายแดนได้ ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ด้านเหนือแผ่อำนาจครอบคลุม รัฐฉาน เช่น เชียงตุง เมืองนาย เมืองยอง และสิบสองพันนา นำกำลังคนจากเมืองต่าง ๆ เข้ามาไว้ในเขตแดนล้านนา ๒) พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะในสมัยของพญาแก้ว พระองค์รับพุทธศาสนานิกายลังการวงศ์จากสุโขทัยเข้ามา และให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา และเผยแพร่ไปยังเมืองต่างๆ ในเขตทางตอนเหนือของอาณาจักรจนมีชื่อเสียงในฐานะรัฐพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ และ ๓) สภาพการค้าขายตัวเศรษฐกิจดี โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าระดับภูมิภาคซึ่งตั้งอยู่ตอนในภาคพื้นทวีป

พระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมผ่านวรรณกรรมและคัมภีร์ของท่านไปยังแคว้น-นครรัฐต่างๆ นับตั้งแต่ที่ท่านได้เดินทางไปศึกษาภาษาบาลี และพระไตรปิฎก ณ ลังกาทวีปที่เปรียบเสมือนตักศิลา ที่เต็มไปด้วยนักปราชญ์ราชบัณฑิต ผู้มีความรู้ที่จะช่วยให้ความรู้แก่ท่านได้ จนกระทั่งท่านมีความรู้ความสามารถทั้งภาษาบาลีและพระไตรปิฎก แล้วกลับมายังล้านนาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนา จนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก โดยพระเจ้าเมืองแก้ว

ในเวลาต่อมาท่านก็ได้ใช้เวลาในการรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี ฎีกาสังขยาปกาสกะ หรือสังขยาปกาสกฎีกา และมังคลัตถทีปนี โดยท่านใช้ระยะเวลาในการรจนาเพียง ๗ ปี หลังจากรจนาสำเร็จแล้ว ผลงานของท่านก็ปรากฏแก่สังคมล้านนา นับตั้งแต่เชียงใหม่ เมืองแพร่ เมืองน่าน กรุงศรีอยุธยา เชียงตุง เมืองนาย เมืองยอง และสิบสองพันนา เมื่อพิจารณาจากรวรรณกรรมและคัมภีร์ที่พระสิริมังคลาจารย์รจนาขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในแต่ละท้องถิ่น ที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะประเพณีวัฒนธรรม เกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ นอกจากนี้วรรณกรรมและคัมภีร์ของท่าน ยังมีอิทธิพลต่อการศึกษาสืบมาจนถึงปัจจุบัน

^๒ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๕๓),

๓.๓ วิเคราะห์บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

จากการที่ได้ศึกษาชีวประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระที่ถูกขนานนามว่าเป็นปราชญ์แห่งล้านนา ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในล้านนา เมื่อประมาณ ๕๕๐ ปี นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ได้สร้างสรรค์คัมภีร์อันประมาณค่ามิได้ ที่ฝากไว้เป็นมรดกทางปัญญาไว้กับพระพุทธศาสนา ท่านเป็นพระเถระอีกรูปหนึ่งที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา และมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนตลอดจนกระบวนการศึกษาทั้งฝ่ายศาสนจักร และฝ่ายอาณาจักร โดยผ่านคัมภีร์ เวสสันดรที่ป็นจักกวางหที่ป็น สันขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถที่ป็น ซึ่งได้ให้ความสนใจและศึกษาค้นคว้ามาโดยตลอด ผลงานของท่านที่ปรากฏไม่เฉพาะในล้านนาเชียงใหม่ หรือประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังขยายไปยังดินแดนอื่น ๆ อีกมากมายหลายสถานที่

การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของท่านโดยผ่านคัมภีร์หรือผลงานอันเป็นที่ยอมรับของท่าน ก็พอที่จะวิเคราะห์ได้ส่วนหนึ่ง แต่ทว่า จะวิเคราะห์ถึงเส้นทางการเชื่อมโยงโดยท่านเองนั้น จากเอกสารที่ได้นำมาศึกษาและนำเสนอไว้ในเบื้องต้น ไม่พบว่าท่านเดินทางไปไหน อย่างไรด้วยอะไร และท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการใดนั้น ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่การอธิบายในครั้งนี้ จะเป็นลักษณะการเชื่อมโยงโดยอาศัยข้อมูลพื้นฐาน เช่น คัมภีร์ที่ท่านได้รจนามาเอาไว้ขณะยังมีชีวิตอยู่ ประกอบกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในแต่ละยุคสมัยทั้งในอาณาจักรล้านนา – ล้านช้าง และต่างประเทศ โดยอาศัยคัมภีร์เป็นตัวเชื่อมโยงดังนี้

ความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายใต้คติความเชื่อเดียวกันของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา สมัยของพระเจ้ากือนาธรรมิกราช รัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์เม็งราย พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วหน้า พระองค์ยังเป็นผู้ทรงแตกฉานในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและศิลปะศาสตร์ต่าง ๆ จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วแว่นแคว้นล้านนา ต่อมาพระองค์ได้ยินกิตติคุณของ พระมหาสุมนเถระ สำนักวัดป่าแก้ว แห่งกรุงสุโขทัย ว่าเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาตั้งไว้ที่สุโขทัยจนเป็นที่เจริญรุ่งเรือง พระองค์จึงได้ส่งราชสาส์นและไปถวายแด่พระศรีธรรมิกราช (พระมหาธรรมราชาลิไท) เจ้าเมืองสุโขทัย เพื่อขอพระสุมนเถระไปช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนา พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงอนุญาตให้ท่านไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่จนเจริญรุ่งเรือง พระเจ้ากือนาธรรมิกราช ก็ทรงสร้างพระอารามขึ้นชื่อว่า วัดบุบผาราม (วัดสวนดอกปัจจุบัน) แล้วอาราธนาให้พระมหาสุมนเถระประจำอยู่ที่พระอารามนี้

ต่อมา ในปี พ.ศ.๑๙๙๙ พระสงฆ์เชียงใหม่ มีพระญาณคัมภีระ พระเมธีกรและพระศีลวงค์ ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศลังกา เพราะสมัยนั้นพระศาสนาในประเทศลังกาเจริญรุ่งเรืองมาก พร้อมกับกิตติศัพท์ที่ได้รับทราบจากพระสุมนเถระ ซึ่งเป็นผู้นำศาสนาแบบลังกาวงศ์ไปเผยแผ่ในล้านนาไทยเป็นรูปแรก โดยได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราช เมื่อได้เดินทาง

กลับมายังล้านนา ก็ได้นำเอาลัทธิลังกาวงศ์กลับมาเผยแผ่ในล้านนาด้วย ต่อมาพระเจ้าติโลกราชจึงได้สร้างวัดโพธารามวิหาร (วัดเจ็ดยอด) ขึ้น เพื่อเป็นสำนักและเป็นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์พร้อมกัน

นามว่าพระสิริมังคลาจารย์ ปรากฏในสมัยของพระเมืองแก้วรัชการที่ ๑๑ แห่งราชวงศ์เม็งราย หลังจากได้ไปศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ณ สำนักของ พระพุทธวีระ ประเทศลังกา ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดเจ็ดยอด ซึ่งมีพระธรรมทินเถระเป็นประมุขสงฆ์ ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ พระสิริมังคลาจารย์คงเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่ทำสังคายนา เนื่องจากการทำสังคายนาในครั้งนั้น สอดคล้องกับคัมภีร์เล่มแรกที่ท่านได้รจนาเอาไว้และสำเร็จเมื่อ จ.ศ. ๘๗๙ (๒๐๖๐) เมื่อนำระยะเวลาในการทำสังคายนากับวันสำเร็จแห่งการรจนาเวสสันดรที่ปนี แล้วพบว่า ห่างกัน ๔๐ ปี นั้น อาจหมายความว่า ท่านสำเร็จการศึกษาและมีความรู้ความสามารถแตกฉานในเรื่องของภาษาบาลี และพระไตรปิฎกแล้ว การเริ่มต้นของความเชื่อมโยงเส้นทางพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนามีเค้าโครงมาจาก กรุงสุโขทัย โดยการนำของพระมหาสุมนเถระ ที่เชื่อว่าท่านมีความรู้ความสามารถแตกฉานในพระไตรปิฎก และเป็นพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ จากนั้นก็มีพระเถระในล้านนาอีกจำนวนหนึ่ง รวมทั้งพระสิริมังคลาจารย์ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศลังกาจนสำเร็จการศึกษาและนำพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านนาสืบต่อมา

บทที่ ๔

วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้าง เครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระมหาเถรรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานวรรณกรรมทั้ง ๔ ที่ท่านได้รจนาขึ้นในดินแดนล้านนา ถือเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน โดยพระสงฆ์ไทยได้นำเอาผลงานของท่าน มาเป็นหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของท่านในการรจนาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา

จากการที่ได้ศึกษา บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของ พระสิริมังคลาจารย์ ทำให้ทราบถึงบทบาทและหน้าที่ของของท่านในด้านต่างๆ ที่มีผลต่อการส่งเสริมช่วยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา และสร้างปรากฏการณ์การใหม่ของการศึกษาคณะสงฆ์ไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีวรรณกรรมและคัมภีร์เป็นปัจจัยหลัก ดังนั้น ในบทนี้คณะผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมและคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์ ที่มีต่อการศึกษา และการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนา สืบต่อไปดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการศึกษา

๔.๒ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการเผยแผ่

๔.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการสร้าง
เครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๔.๑ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการศึกษา

พระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นพระมหาเถรรูปหนึ่งที่มีบทบาทต่อการเผยแผ่พระศาสนาในสมัยอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในล้านนา ผลงานของท่านถือว่ามีประโยชน์และอิทธิพลต่อการศึกษามาตั้งแต่อดีตตราบจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานด้านวรรณกรรมที่ท่านได้รจนาเอาไว้ นับตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๖๐ - ๒๐๖๗ โดยประมาณ ในรัชสมัยของพระเกศเกล้า ซึ่งท่านได้รจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ชื่อ เวสสันดรทีปนี จักกาวทีปนี สังขยาปกาสุกีกา และมังคลัตถทีปนี มาโดยลำดับ จวบจนท่านมรณภาพลง วรรณกรรมและคัมภีร์เหล่านี้ได้ถูกรจนาเป็นภาษาบาลีโดยตัวท่านเอง ซึ่งเป็นการอธิบายหัวข้อธรรมจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี โดยลักษณะพิเศษในการอธิบายนั้น

ท่านพยายามคงไว้ซึ่งอรรถในพุทธพจน์ และแต่งเติมด้วย วจนภาษาที่มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับ โครงร่างเดิมด้วยประโยคที่กระชับแจ่มแจ้งและเข้าใจง่าย ประกอบกับการนำเอาอรรถกาถา ฎีกา อนุ ฎีกามาอ้างอิงเพื่อให้ได้ใจความที่ถูกต้องและชัดเจน

เวสสันดรทีปนี หรือ พระมหาเวสสันดรทีปนี เป็นผลงานวรรณกรรมบาลี แต่งเป็นภาษา บาลี โดยพระสิริมังคลาจารย์ พระมหาเถระปราชญ์ชาวเชียงใหม่ หรือ มหาปราชญ์ชาวล้านนา ในอดีต เพื่ออธิบายความหมายของคำและความ ของมหาเวสสันดรชาดก ผลงานเรื่องนี้ของ พระสิริมังคลาจารย์ถือว่ามียุทธผลอย่างยิ่งต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบัน เพราะมหา เวสสันดรชาดก ถือเป็นชาดกชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะอุบัติเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และในสังคมไทยก็นิยมฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก ตลอดจนถึงเยาวชนรุ่นใหม่ก็รู้จักชาดกเรื่องนี้ โดยชาดกเรื่องนี้มีความโดดเด่นในเรื่องการบำเพ็ญทานบารมี เข้าสู่ชุด “ปัญจมหาบริจาค” หรือการ บริจาคอันยิ่งใหญ่ ๕ ประการ ได้แก่

๑. ธนบริจาค การสละทรัพย์สมบัติเป็นทาน
๒. อังคบริจาค การสละอวัยวะ(มีดวงตาเป็นต้น)ให้เป็นทาน
๓. ชีวิตบริจาค การสละชีวิตให้เป็นทาน
๔. ปุตตบริจาค การสละลูกให้เป็นทาน
๕. ทารบริจาค(ภริยาบริจาค) การสละเมียให้เป็นทาน

พระสิริมังคลาจารย์แต่งพระมหาเวสสันดรทีปนี ขึ้นมา เพื่ออธิบายคำและความ รวมทั้ง หลักธรรมที่เข้าใจยาก จากคำศัพท์ต่างๆ ที่ใช้ในสมัยนั้น ด้วยการเสริมความ ขยายความ และตีความ อย่างละเอียด ใช้ประโยคสั้นๆ ภาษากระชับ แต่ไม่เสียความ อธิบายเป็นขั้นตอน ตามลำดับข้อของ คาถา ไม่มีการตัดตอน เพื่อเป็นหลักในการศึกษาเวสสันดรชาดก จะได้เข้าใจตามเนื้อเรื่อง และ เนื้อความ โดยอ้างอิงข้อมูล และหลักฐานจากคัมภีร์ต่างๆ ไม่น้อยกว่า ๘๓ คัมภีร์ ผนวกด้วยการเสนอ ข้อคิดเห็นของพระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนา ร่วมสมัยที่ระบุนาม ๓ รูป คือ พระอินมทัสสี พระมหา ปุสสเทวะ และพระรัตนบัณฑิตต่อจากกล่าวได้ว่า งานแต่งพระมหาเวสสันดรทีปนีนี้ เป็นดุจการวิจัยทาง วิชาการที่ต้องการถอดสูตรองค์ความรู้จากพระมหาเวสสันดรชาดก ออกมาให้กระจ่าง มีความสมบูรณ์ พร้อมทั้งพยัญชนะ(คำ) และอรรถ(ความ) นั้นเอง

ดังนั้น วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรทีปนีของพระสิริมังคลาจารย์นี้ นอกเหนือจากเป็น วรรณกรรมที่ได้รับความนิยมในล้านนาเพราะเป็นการอธิบายพระชาติสุดท้ายของพระเวสสันดรก่อนที่ จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วนั้น อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องนี้ก็อีกอย่างหนึ่งก็คือ อิทธิพลในด้าน การศึกษา ดังจะเห็นได้จาก ในปัจจุบัน พระเวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่ได้รับความนิยมจาก พุทธศาสนิกชนเป็นอย่างยิ่ง โดยที่ในทุกๆปี จะมีประเพณีการแสดงมหาเวสสันดรชาดกในทุกภูมิภาค

ของไทย และเป็นชาดกที่ทางสถานศึกษาได้นำเอาไปเป็นกิจกรรมในการจัดการเรียนรู้ให้นักเรียน และยังถือได้ว่าเยาวชนได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่านการศึกษาชาดกอีกด้วย

นอกจากนี้วรรณกรรมและคัมภีร์ดังกล่าว นอกจากจะเป็นการนำเอาหลักคิด หลักการ และหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาขยายความให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาเรียนรู้แล้ว ยังได้แสดงถึงองค์ความรู้และภูมิปัญญาของพระสงฆ์ในยุคสมัยนั้นด้วย ดังเช่น คัมภีร์สังขยาปกาสะฎีกา ที่ท่านได้รจนาเอาไว้และมีอายุเกือบห้าร้อยปี ที่จะเปิดโลกแห่งการเรียนรู้และนำไปสู่คุณค่าแห่งการศึกษาในมิติทางพระพุทธศาสนา กับระบบการศึกษาแบบตะวันตก เช่นการนับจำนวน การคำนวณ และการแทนค่าต่างๆ ก่อนที่ระบบเมตริกจะปรากฏขึ้นในสังคมไทยนั้น เรามีระบบการชั่ง ตวง วัดอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร และโดยเฉพาะมิติทางนามธรรมที่เชื่อมโยงในหน่วยเหล่านั้น ก่อให้เกิดคุณค่าและสาระแห่งการศึกษา อย่างที่ในปัจจุบันอาจจะคิดไม่ถึงว่าภูมิปัญญาไทย พระสิริมังคลาจารย์ ได้แสดงมาตราการนับ โดยแต่งอธิบายขยายความจากสังขยาปกาสะฎีกา ของพระญาณวิลาส กล่าวถึงมาตราวัตรระยะ มาตราตวง มาตราชั่ง ระบบการนับสิ่งของ มาตราเงิน และการนับขนาดของนี้ ลกหาปณะ ที่รวบรวมมาจากคัมภีร์บาลี เพื่อสะดวกในการจดจำ ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการศึกษาด้วยถือว่่าเป็นเรื่องจำเป็นทางพระวินัย และเป็นสิ่งที่สังฆที่จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมในฐานะเครื่องกำหนดหมายรู้ร่วมกัน

ผลงานเรื่องนี้ปรากฏต่อมาในหน่วยนับตามวิธีประเพณีของไทย ดังที่มีร่องรอยหลักฐานอยู่มากมาย คำเรียกชื่อหน่วยหลายคำ ได้กลายมาเป็นภาษาที่เราใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยไม่ทราบว่่า คำนั้นจริงๆ แล้ว เป็นคำเรียกจำนวนนับที่มีค่าแน่นอนมาก่อน และยังศึกษาถึกลงไปถึงการขยายความของพระสิริมังคลาจารย์ ทำให้พบความหมายที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน สามารถก้าวไปสู่ความเป็นหน่วยความรู้การศึกษา "หน่วยในใจ" ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิเคราะห์ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ จึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อการศึกษา ซึ่งผลงานแต่ละชิ้นของพระสิริมังคลาจารย์ต่างสะท้อนให้เห็นถึงความรอบรู้ที่ลุ่มลึก ที่รวมกันเข้าเป็นภูมิปัญญาอันโยงใยไปสู่การหยั่งถึงความเป็นจริงแห่งโลกและมนุษย์เพื่อการรู้แจ้งตามคติแห่งพุทธศาสนาที่เป้าหมายแห่งกิจกรรมทั้งปวงล้วนมุ่งตรงไปสู่การรู้แจ้งแห่งตลอดความเป็นจริง เพื่อการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง

มังคลัตถทีปนี ถือเป็่นวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์ที่ถือว่ามีอิทธิพลอย่างมากในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ซึ่งคณะสงฆ์ไทยนับตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ได้กำหนดให้ผลงานของท่านชื่อ มังคลัตถทีปนี เป็นคัมภีร์หนึ่งในหลักสูตรปริยัติธรรม แผนกบาลีที่พระภิกษุ-สามเณร ต้องศึกษา นับเป็นผลงานชิ้นเอก และรู้จักกันแพร่หลายมากที่สุด ทำให้ผลงานชิ้นนี้ของพระสิริมังคลาจารย์ได้รับความนิยมมากที่สุดและถูกนำมาเป็นแม่บทแห่งการศึกษาแผนกธรรม-บาลีของคณะสงฆ์ไทย และนำไปเผยแพร่อย่างกว้างขวางในหมู่พุทธบริษัท ความโดดเด่นยิ่งใหญ่ของมังคลัตถทีปนี ดูเหมือนว่าจะทำให้ผลงานชิ้นอื่นๆ ลดความยิ่งใหญ่ลง เพราะเมื่อมีการกล่าวถึง

ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์คราวใด ก็มักจะมีแต่การกล่าวถึงมังคลัตถที่ปนีเท่านั้น เพราะฉะนั้น ผลงานของท่านจึงมีอิทธิพลและความสัมพันธ์อย่างยิ่งต่อการศึกษาทางพระพุทธศาสนาจวบจนถึง ปัจจุบัน คัมภีร์มังคลัตถที่ปนี ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าทางภาษาและทางการศึกษาอย่างยิ่ง โดยมี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงชำระและจัดพิมพ์เป็นการเผยแผ่หลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา และนำมาจัดเป็นหลักสูตรของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลี ชั้นเปรียญธรรม ๔ ประโยค และหลักสูตรเปรียญธรรม ๕ ประโยค คัมภีร์ฉบับนี้จึงมีคุณค่าต่อ พระพุทธศาสนาและการศึกษาสืบมาจนถึงปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ผลงานทั้ง ๔ เรื่องของพระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นวรรณกรรมทาง พระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลและมีความสัมพันธ์ต่อการศึกษาทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก เพราะผลงานแต่ละเรื่องของท่านนั้นได้ถูกนำมาศึกษาและนำมาเป็นหลักสูตรการศึกษาของคณะ สงฆ์ไทย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของวรรณกรรมเหล่านี้ที่มีต่อการศึกษาทั้งในแง่ของปริยัติ ปฏิบัติและ ปฏิเวธ โดยในชั้นปริยัตินั้น วรรณกรรมเหล่านี้เป็นเสมือนครูที่นักเรียนผู้ศึกษาได้ยึดเป็นแบบในการ เรียนทั้งในแง่ของเนื้อหาสาระของวรรณกรรมแต่ละเรื่องและวิถีอัตลักษณ์ของปราชญ์ทาง พระพุทธศาสนาหรือเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยตรงและประวัติของผู้รจนานันเอง จนทำให้ใน ปัจจุบัน พระสิริมังคลาจารย์ได้รับการยกย่องว่าเป็นมหาปราชญ์แห่งล้านนาผู้มีผลงานเป็นคุณูปการต่อ การศึกษา การเผยแผ่ และการดำรงอยู่แห่งพระศาสนาในยุคปัจจุบันอีกด้วย

๔.๒ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อ การเผยแผ่

พระสิริมังคลาจารย์เป็นพระภิกษุล้านนา ที่มีชีวิตอยู่ในช่วงราวประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ สมัยเดียวกับพระภิกษุชาวล้านนาที่เป็นคณฤชานาจารย์ที่มีชื่อเสียงอีก ๒ ท่าน คือ พระรัตนปัญญา เถระ ผู้รจนาชินกาลมาลีปกรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ และพระโพธิรังสี พ.ศ. ๑๙๔๐-๒๐๔๐ ผู้รจนาจาม เทววิวงศ์ กับสิหิงคนิทาน ส่วนพระสิริมังคลาจารย์นั้น ดังที่ที่ทราบแล้วว่าท่านรจนาวรรณกรรมทาง พระพุทธศาสนาไว้ถึง ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรที่ปนี จักกภาพที่ปนี สังขยาปกาสุกีกา และมังคลัตถที่ปนี เพราะฉะนั้นการที่จะวิเคราะห์ถึงอิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการ เผยแผ่นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวิเคราะห์จากผลงานทั้ง ๔ เรื่องของท่าน กอปรกับนักปราชญ์ร่วม สมัยของท่านคือ พระรัตนปัญญาเถระ และพระโพธิรังสี เพื่อให้เห็นถึงอิทธิพลและความสัมพันธ์และ ผลงานของท่านเอง ดังนี้

การเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์นั้น อยู่ในช่วงราชสมัยของพระเจ้า ตีโลกราช และในยุคสมัยนั้นมีเหตุการณ์ที่ทำให้คณะสงฆ์เกิดความแตกแยกออกเป็น ๓ นิกาย คือ ๑. นิกายเดิม ๒. นิกายที่สืบเนื่องมาจากพระสุมนะ ๓. นิกายลังกาวงศ์ใหม่ มีพระเมธังกรเป็นประธานสงฆ์

ยึดมั่นและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธามากกว่านิกายเดิม และมีประชาชนเข้ามาขอบรรพชาอุปสมบท และให้การอุปถัมภ์นิกายลังกาวงศ์ใหม่มากกว่านิกายลังกาวงศ์เก่า จนกระทั่งทางราชการได้ถวายสมณะศักดิ์ให้พระเมธังกร + ขึ้นเป็นพระสังฆราชแห่งนครลำานนา ใน พ.ศ. ๑๙๙๕ หลังจากนั้นมา พระเจ้าติโลกราช ทรงโปรดให้สร้างวัดขึ้นมาเพื่อถวายไว้กับพระพุทธศาสนา ชื่อว่าวัดมหาโพธาราม โดยจำลองแบบวิหารพุทธคยาโลหะปราสาทรัตนมาลีเจดีย์ เรียกว่า วัดเจดีย์เจ็ดยอด ต่อมาในช่วงระยะ พ.ศ. ๒๐๒๐ โปรดให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย วัดมหาโพธาราม โดยมีพระธรรมทินนาเถระเป็นประธาน การทำสังคายนาในครั้งนี้ ใช้เวลาทั้งสิ้น ๑ ปี จึงสำเร็จ สรุปได้ว่า ในยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราช ได้ให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนพระสงฆ์ให้มีการศึกษา และส่งเสริมให้พระสงฆ์ทำสังคายนาพระไตรปิฎกเพื่อความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัยและเพื่อเป็นขำระพระพุทธศาสนาในยุคสมัยนั้นให้เจริญรุ่งเรืองและเป็นที่ยศพรศรัทธาของพุทธศาสนิกชนสืบต่อมา

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพร้อมกับพระเถระในยุคสมัยนั้น ซึ่งวรรณกรรมและคัมภีร์ที่นำมาจดจำนั้น อาศัยมูลฐานเดิมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบาย เช่น วรรณกรรมเรื่อง เวสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมที่รจนาขึ้น ในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๐ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกายอปาทาน เล่มที่ ๗๐^๑ จัดเป็นวรรณกรรมสำคัญที่ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยตลอด เพราะเป็นวรรณกรรมที่เพียบพร้อมไปด้วยเนื้อหาการประพันธ์ กวีใช้สำนวนโวหารประณีตลึกซึ้งและมีคุณค่ามากทั้งในด้านอักษรศาสตร์ สังคมวัฒนธรรมและคติธรรม ด้วยเหตุนี้ เวสันดรชาดกจึงเปรียบเสมือนเพชรเม็ดงามที่ทรงคุณค่า และถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีไม่เฉพาะในสังคมลำานนา เท่านั้น แต่ยังเผยแพร่ไปยังนอกราชอาณาจักรไทยด้วย เช่น ประเทศสิบสองปันนา พม่า ลาว ฯลฯ จนถึงปัจจุบัน^๒ ประเพณีเทศมหาชาติ จึงน่าจะเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอีกรูปแบบหนึ่ง ของพระสิริมังคลาจารย์ และยังเป็นกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา ที่ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา นอกจากนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภูมิรู้ ภูมิธรรมของพระสิริมังคจารย์ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมลำานนาในยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๓ พระสิริมังคลาจารย์ได้รับงานวรรณกรรม เรื่อง จักรवालทีปนี หรือ (จักกवालทีปนี) เป็นวรรณกรรมเรื่องที่สองของท่าน และได้รับงานสำเร็จลงในปี พ.ศ. ๒๐๖๓ ในรัชกาลแห่งพระเจ้าเมืองแก้ว ท่านรจนาคัมภีร์นี้ที่วัดสวนขวัญ สถานที่เดียวกันกับที่ท่านแต่ง

^๑ ข.อุป.อ. (ไทย) ๗๐/๑/๑๖๘-๗๐/๑/๑๗๘.

^๒ สัมภาษณ์, พระชยานันท์หมณี, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง จังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๐.

เวสสันดรทีปนี วรรณกรรมจักรวาลทีปนีนี้ ว่าด้วยเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ ท่านได้อธิบายถึง ภูมิที่เกิดของสัตว์ อาหาร ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร และพรหม ในแต่ละชั้นหรือภูมิที่กล่าวถึง ตลอดจนกล่าวถึงต้นไม้ประจำทวีปต่างๆ และในตอนท้ายเรื่อง ท่านยังได้อธิบายถึงศัพท์ต่าง ๆ เช่น ชั้นธโลก ธาตุโลก आयตนโลก โดยท่านได้เลือกเก็บข้อความที่เกี่ยวกับเรื่องจักรวาลพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์พิเศษต่างๆ มาเรียบเรียงและแจ้งชื่อคัมภีร์ที่ท่านนำมาอธิบายเพิ่มเติมอีกประมาณ ๑,๒๐๐ พระคัมภีร์ เป็นเรื่องเดียวที่ไม่เหมือนกับผลงานเรื่องอื่น เพราะท่านไม่ได้อธิบายคัมภีร์เรื่องใด เรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เรื่องนี้ท่านได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่งเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาล ออกเป็นตอนๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้นๆ อย่างละเอียด โดยอ้างหลักฐานจากพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่างๆ มาอธิบายประกอบ

เรื่องจักรวาลทีปนีที่ท่านนำมาผูกเป็นโครงเรื่อง ได้แบ่งออกเป็น ๖ กณฑ์ด้วยกัน คือ ๑) การชี้แจงเรื่องจากวาล พร้อมทั้งสิ่งที่มีรูปร่าง ๒) การชี้แจงเรื่องภูเขา โดยแบ่งออกเป็นเรื่องภูเขา สีนรุ เรื่องภูเขาเขยคนธร เรื่องภูเขาหิมพานต์และอื่นๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องภูเขาจักรวาล ๓) ชี้แจงเรื่องแม่น้ำ ชลาลัย โดยแบ่งออกเป็นเรื่องแม่น้ำสมุทร เรื่องสระน้ำ และเรื่องแม่น้ำ ๔) การชี้แจงเรื่องทวีป แบ่ง ออกเป็นทวีปใหญ่ ๔ ทวีป พรรณนาชมพูทวีปพรรณนาอุตตรกุทวีป และทวีปเล็ก ๕) การชี้แจงเรื่อง ภูมิ แบ่งออกเป็นเรื่องอบายภูมิ เรื่องเทวภูมิ เรื่องอสูร เรื่องกามาวจรเทพ ๖ ชั้น เรื่องพรหม ๖) วินิจฉัยเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วยเรื่องอายุ อาหาร การคำนวณภูมิ ต้นไม้ โลก โลกธาตุ ความไม่มี ที่สุด และลงท้ายด้วยปัจฉิมคาถา เรื่องต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์จักรวาลทีปนีนี้ แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์นี้ มิได้เป็นอรรถกถาของคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับผลงานอีก ๓ เรื่อง ซึ่งเป็นการ อธิบายคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม ทำให้การดำเนินเรื่องต้องดำเนินไปตามเนื้อหาของคัมภีร์ที่อธิบายนั้นๆ จักรวาลทีปนีฉบับนี้ หลังจากทีพระสิริมังคลาจารย์ รจนสำเร็จเพียง ๑๘ ปี พระสังฆราชาจันทรสี อรัญญาวาสีเจ้า ได้ทำการคัดลอกสืบต่อกันมา เพื่อรักษาไว้ซึ่งตัวคัมภีร์ และเป็นการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาอีกหนทางหนึ่ง ซึ่งคัมภีร์จักรวาลทีปนีฉบับนี้ ถูกค้นพบที่วัดบุปผาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และที่เป็นใบลานจารเป็นตัวอักษรล้านนา ทั้งที่เป็นฉบับวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๑^๓ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่ครูบากัญจนอรัญญาวาสีจารคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖^๔ ฉบับวัดช้างค้ำวรมหาวิหาร ที่จารไว้เมื่อ

^๓ สัมภาษณ์ ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐.

^๔ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรี แนวนรงค์, อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐.

พ.ศ.๒๕๑๒^๕ นอกจากนี้ยังได้มีการถ่ายไว้ในไมโครฟิล์มไว้ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ “มูลนิธิแห่งสภาวิจัยแห่งประเทศไทยมันตะวันตก” ก็ได้ถ่ายลงไมโครฟิล์มไปไว้ที่ประเทศเยอรมันด้วย และยังมีฉบับที่จารไว้ใบบลานเป็นตัวอักษรขอม เป็นของหอสมุดแห่งชาติจำนวน ๑๓ ฉบับ และเป็นของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ๒ คัมภีร์

นอกจากนี้ ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ ท่าน ได้รับรางวัลวรรณกรรม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะก หรือสังขยาปกาสะกฏีกา เป็นหนังสืออธิบายพระคัมภีร์ “สังขยาปกาสะก” ที่พระญาณวิลาสเถระ ภิกษุชาวเชียงใหม่ใน พ.ศ.๒๐๕๙ เป็นคาถา ๗๓ คาถา โดยที่ท่านได้แต่งคัมภีร์นี้ในปี พ.ศ.๒๐๖๓ ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะเวลา ฤดูกาล และการใช้เงินตราที่เกี่ยวข้องเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รับรางวัลเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนั้นมาตราต่าง ๆ ซึ่งมีหลายแบบและหลายมิติ ท่านก็ได้นำมาตีของอาจารย์ต่าง ๆ มากล่าวเทียบไว้เพื่อความฉลาดรอบรู้ในสังขยาทั้งหลาย^๖

ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๗ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รับรางวัลวรรณกรรม เรื่อง มังคลัตถทีปนี หรือ มงคลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่พระสิริมังคลาจารย์ ท่านรจนามังคลัตถทีปนี เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๗ โดยมีได้ระบุสถานที่อย่างชัดเจน มีปรากฏในเอกสารบางฉบับว่า ท่านได้รับรางวัลมังคลัตถทีปนี ณ สถานที่เงียบสงัดซึ่งอยู่ไกลออกไปทางทิศใต้ของนครเชียงใหม่ ประมาณ ๘ กิโลเมตร (คงเป็นวัดสวนขวัญ) มังคลัตถทีปนี คือคัมภีร์ที่อธิบายถ้อยในมงคลสูตรซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในชุดทศนิกาย ปาฐะและสุตตันปิฎก สุตตันตปิฎก มีอรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสะเป็นผู้รจนาไว้ มังคลัตถทีปนี เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ท่านได้อธิบายความหมายของพระสูตรนี้ได้อย่างละเอียดไพเราะ สละสลวย โดยแสดงความรอบรู้ และความสามารถในการแต่ภาษาบาลีได้อย่างดี อ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง และนำเรื่องราวต่าง ๆ จากชาดกอรรถกถาธรรมบท และจากคัมภีร์พุทธศาสนาอื่น ๆ มากกว่า ๙๐ คัมภีร์มารจนอธิบายประกอบ ทำให้คัมภีร์มังคลัตถทีปนี เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักศึกษาวรรณกรรมและภาษาบาลี ผลงานเรื่องนี้เป็นที่แพร่หลายมากที่สุดในการบรรดาผลงานทั้งหมดของท่าน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ประเทศพม่า กัมพูชา ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา

นอกจากนี้ ยังมีนักปราชญ์ล้านนาอีกหลายรูปที่มีผลงานโดดเด่น ซึ่งอยู่ในระหว่างช่วงยุคสมัยที่พระสิริมังคลาจารย์สร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังเช่น

^๕ สัมภาษณ์ พระชนนันทมณี, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง จังหวัดน่าน, เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐.

^๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ชีวิตและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์, หน้า ๔๒.

๑) พระโพธิ์รังสีเถระ เป็นพระมหาเถระที่มีอายุพรรษามากอีกรูปหนึ่ง และมีผลงานที่ปรากฏคู่กับวรรณคดีล้านนาเล่มอื่นๆ ที่มีถูกนำมาอ้างอิง และศึกษาทั้งทางศาสนา และประวัติศาสตร์ คือ จามเทวีวงศ์ และสิหิงคินิทาน จัดเป็นหนังสือพงศาวดาร ได้รับความเป็นภาษาบาลี ซึ่งมีทั้งหมด ๑๕ ปรีเฉท ปรากฏตอนท้ายทุกปรีเฉท ว่าอันมหาเถรมีนามว่า โพธิ์รังสี ได้แต่งตามคำมหาจรัก สันนิษฐานวารจนาราว พ.ศ.๑๙๕๐-๒๐๖๐ โดยมีใจความสำคัญว่าดังนี้ พระนางจามเทวีที่ได้ครองเมืองหริภุญไชยและประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา กล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญไชย ลำปาง ลำปาง และการสร้างวัดบรรจพุทธธาตุคือ พระบรมธาตุหริภุญไชยในสมัยราชวงศ์ของพระนางจามเทวี กล่าวถึงธรรมะของกษัตริย์ และความที่ไม่สมควร อันเป็นเหตุให้บ้านเมืองเดือนร้อนล่มจม นับว่าพระโพธิ์รังสีเถระ สามารถนำเอาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มาสัมพันธ์กับเรื่องราวทางพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี จึงนับว่า หนังสือจามเทวีวงศ์ เป็นหนังสือที่ทรงงานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนในเรื่องของ สิหิงคินิทาน เป็นการกล่าวถึงประวัติพระพุทธสิหิงค์ และประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งหล่อในประเทศลังกาด้วยเงิน ตะกั่ว และทองเหลือง ประวัติการเดินทางมาสู่ประเทศไทย และจังหวัดต่างๆ รวมทั้งเชียงใหม่ แม้มิได้ระบุปีที่เขียน แต่สันนิษฐานว่า น่าจะอยู่ในระหว่าง พ.ศ.๑๙๘๕-๒๐๖๘ เพราะอยู่ในช่วงที่วรรณกรรมบาลีกำลังเฟื่องฟูในสังคมล้านนา^๗

๒) พระญาณกิตติเถระ เป็นชาวเชียงใหม่ มีอาวุโสกว่าพระสิริมังคลาจารย์ จำพรรษาอยู่วัดปณสาราม (สวนต้นขนุน) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของนครเชียงใหม่ จากผลงานของท่าน มีความเป็นไปได้ว่า ท่านเคยไปศึกษาที่ประเทศลังกา ในรัชกาลกษัตริย์กรุงลังกาปรักกรมพาทูที่ ๖ และพระเจ้าภูวเนกพาทูที่ ๖ พ.ศ.๑๙๕๕-๒๐๒๔ ครั้งนั้น ศาสนสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่ อยุธยา ลังกา และพม่าดำเนินไปด้วยดี พระสงฆ์ล้านนาเดินทางไปประเทศเหล่านั้นได้ ท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าติโลกราชและพระเจ้ายอดเชียงราย

๑) ผลงานของท่านที่ทำการรจนาไว้ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับ พระธรรมวินัย และพระอภิธรรมและบาลีไวยากรณ์ รวมคัมภีร์ทั้งสิ้นที่ท่านได้รจนาเอาไว้ จำนวน ๑๒ เรื่องด้วยกัน ประกอบไปด้วย ๑. สมันตปาสาทิกา อรรถโยชนา อธิบายความหมายของศัพท์ คำ ประโยค และข้อความในอรรถกถาวินัยปิฎก ชื่อคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบัญญัติ ข้อแนะนำ ตักเตือน และบทลงโทษ สำหรับพระภิกษุผู้ผิดวินัย ๒. ภิกขุปาฏิโมกข์คัมภีร์ที่ปนี มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระปาฏิโมกข์ หรือศีลของพระภิกษุโดยเฉพาะ เช่น สงฆ์ควรปฏิบัติอย่างไรก่อนพิธีสวดปาฏิโมกข์ และอธิบายขยายความใน พระปาฏิโมกข์ ๓. สีมาสังกรวินิจฉัย เรื่องการพิจารณาวินิจฉัยการคาบเกี่ยวกันแห่งสีมา คือ เขตแดนที่กำหนดเครื่องหมายแห่งพระอุโบสถ สถานที่ประกอบสังฆกรรมของคณะสงฆ์ (ทั้ง ๓ เรื่องนี้ รจนาขึ้นระหว่าง พ.ศ.๒๐๒๔-๒๐๓๙)

^๗ เกษม ขนบแก้ว, แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓.

ในส่วนของพระอภิธรรมนั้น ประกอบไปด้วย ๔. อัญญาสาลินีอัตถโยชนา คัมภีร์อธิบายคัมภีร์ อัญญาสาลินี อรรถกถาอภิธรรมธัมมสังคณี ๕. สัมโมหวิโนทนี อัตถโยชนา คัมภีร์อธิบายอรรถกถา อภิธรรม ๖. ปัญจกรณัญญกถา อัญญาโยชนา และเชื่อว่าท่าน ได้รจนาคู่มืออธิบายที่เหลืออีก ๕ คัมภีร์ ประกอบไปด้วย ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก ปัญฐาน รวมเรียกว่า ปัญจกรณัญญกถา ๗. อภิธัมมัตถวิภาวิณี คู่มืออธิบายความในคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวิณี ๘. มุลกัจจนอัตถโยชนา คู่มืออธิบายไวยากรณ์ สายกัจจนะ เป็นภิกษุรุ่นหลังของพระพุทธโฆสจารย์^๘ บาลี แต่งราว พ.ศ. ๒๐๔๗ อธิบายไวยากรณ์ บาลีคัมภีร์สัตตพินทุ ซึ่งแต่งโดยกษัตริย์พม่า พระนามว่า กยจวะ ประมาณ พ.ศ. ๒๐๕๐

๓) พระสัทธัมมกิตติมหาพุสสะทเวะ รจนาคัมภีร์สัตตพินทุภิกษุวินวฎีกา คู่มืออธิบายไวยากรณ์ บาลีคัมภีร์สัตตพินทุ ซึ่งแต่งโดยกษัตริย์พม่าพระนามว่า กยจวะ ประมาณ พ.ศ. ๒๐๕๐

๔) พระรัตนปัญญาเถระ หรือพระสิริรัตนปัญญาเถระ เป็นพระเถระชาวเชียงราย เป็นพระภิกษุรุ่นเดียวกับพระสิริมังคลาจารย์ เป็นเชื้อพระวงศ์ในราชวงศ์มังราย อุปสมบทและพำนักอยู่ที่วัดป่าแก้ว เชียงราย ต่อมาได้มาศึกษาต่อที่เชียงใหม่ และพำนักอยู่ที่วัดสี่หลางหรือวัดเจ็ดยอดในปัจจุบัน ท่านเคยพำนักที่วัดพ่อนสร้อย (เดิมอยู่ใกล้ตลาดประตูเชียงใหม่) จนได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส จากนั้นจึงย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอดในสมัยของพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นพระอารามหลวง

ท่านได้รจนาคัมภีร์ไว้ ๓ เรื่อง ในช่วง พ.ศ. ๒๐๖๐ - ๒๐๗๘ ประกอบไปด้วย ๑. มาติกัตถสรูปอภิธัมมสังคณี เป็นคัมภีร์อธิบายพระอภิธรรม ไม่ปรากฏปีที่รจนา พระเมืองแก้ว โดยมีใจความกล่าวถึง กาลของพระพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้โดยพิศาดาร ว่าด้วยพุทธกิจ ว่าทรงทำอะไร ประทับอยู่ที่ไหน จนกระทั่งดับขันธปรินิพพาน การทำสังคายนาครั้งต่างๆ การจำแนกพระบรมธาตุ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ ให้เวลาและสถานที่อย่างชัดเจน บอกกำหนดปีโดยครบถ้วน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงประวัติของบุคคล และสถานที่ของเมืองสำคัญๆ คือ เชียงแสน เชียงราย ลำพูน และเชียงใหม่ รจนาสเสร็จสมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๑ มีความยาว ๑๔ ผูก กับ ๑๔ ลาน วรรณกรรมบาลีเล่มนี้ถือได้ว่า เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกฉบับหนึ่ง ๒. วชิรสารัตถสังคหะ เป็นเรื่องศัพท์ย่อๆ ซึ่งเมื่อขยายใจความออกมาแล้วจะทำให้รู้ความหมายได้แจ่มชัดหรืออาจเรียกว่าเป็นหัวใจของธรรมะต่างๆ ๓. ชินกาลมาลี หรือชินกาลมาลีปกรณ์ เริ่มรจนาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐

สรุปได้ว่า อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น เป็นการนำเอาหลักการ วิธีการ และแนวคิดทางพระพุทธศาสนาอธิบาย ด้วยการเพิ่มเติมและขยายเนื้อหาแต่ละประเด็นให้กระชับและชัดเจนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น วรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรที่ปณี ที่สื่อถึงการสร้างบารมีด้วยการให้ทานของพระเวสสันดร เพื่อการบรรลุเป็นพระ

^๘ พรรณเพ็ญ เครือไทย, วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๐) หน้า ๖๕.

สัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล เรื่อง จักรวาลที่ปณี ว่าด้วยเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขาน้ำ เทวดา อสูร และพรหม โดยท่าน พระสิริมังคลาจารย์ได้พรรณนาถึงอายุ กาล และอาหารของสัตว์และเทพในแต่ละชั้นหรือภูมิ เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะ ว่าด้วยเรื่องการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะเวลา ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น และเรื่อง มังคลัตถที่ปณี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่พระสิริมังคลาจารย์ เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคลแก่ชีวิต เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม คัมภีร์และวรรณกรรมเหล่านี้ ทรงไว้ซึ่งคุณค่าและมีอิทธิพลต่อการศึกษา ตราบจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ผลงานดังกล่าวยังถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและสำคัญยิ่งในการ ประสานความสัมพันธ์และเชื่อมโยงในการสร้างเครือข่ายทางพระพุทธศาสนา มาจนถึงปัจจุบัน

๔.๓ วิเคราะห์อิทธิพลและความสัมพันธ์ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาชีวประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์แห่งล้านนา ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในล้านนา เมื่อประมาณ ๕๕๐ ปี นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ได้สร้างสรรค์คัมภีร์อันประมาณค่ามิได้ ที่ฝากไว้เป็นมรดกทางปัญญาไว้กับพระพุทธศาสนา ท่านเป็นพระเถระอีกรูปหนึ่งที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา และมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนตลอดจนกระบวนการศึกษาทั้งฝ่ายศาสนจักร และฝ่ายอาณาจักร โดยผ่านคัมภีร์ เวสสันดรที่ปณี จักกวาหที่ปณี สังขยาปกาสะฎีกา และมังคลัตถที่ปณี ซึ่งได้ให้ความสนใจและศึกษาค้นคว้ามาโดยตลอด ผลงานของท่านที่ปรากฏไม่เฉพาะในล้านนาเชียงใหม่ หรือประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังขยายไปยังดินแดนอื่น ๆ อีกมากมายหลายสถานที่

การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของท่านถูกถ่ายทอดโดยผ่านผลงานหรือคัมภีร์ที่ท่านรจนาขึ้นทั้ง ๔ คัมภีร์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง อีกทั้งผลงานหรือวรรณกรรมของท่านนี้ยังเป็นวรรณกรรมที่ถือเป็นต้นแบบของการศึกษาแผนกธรรม บาลี ในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นลักษณะการสร้างเครือข่ายและการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์นั้นจึงเป็นการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมโดยผ่านผลงานวรรณกรรมของท่านเอง ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างจากพระเถระท่านอื่นๆ ที่มีลักษณะเด่นชัดในเรื่องการเดินทางไปสร้างผลงานในสถานที่ต่างๆ ทั้งในล้านนาและต่างประเทศ ดังเช่น ครูบาทัญจนอรัญญาวาสี มหาเถระ ที่มีการสร้างเครือข่ายทั้งในล้านนา หลวงพระบาง พม่า เป็นต้น ดังนั้นการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์จึงเป็นการสร้างเครือข่ายในลักษณะของการศึกษาผลงานวรรณกรรมของท่านเอง โดยเริ่มตั้งแต่ความเชื่อมโยง

ความสัมพันธ์ภายใต้คติความเชื่อเดียวกันของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา ดังจะเห็นได้จากการที่พระสิริมังคลาจารย์ได้รับการอุปถัมภ์เป็นอย่างดีจากกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรล้านนาในสมัยนั้นคือ พระเมืองแก้ว ท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระสิริมังคลาจารย์ภายหลังจากที่กลับจากการเดินทางไปศึกษาที่สิงหล และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์และวัดสวนดอก แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างท่านกับกษัตริย์ล้านนาในยุคนี้คือ

พระเมืองแก้ว ว่าทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรมีการช่วยเหลืออุปถัมภ์กันและกันเป็นอย่างดี ตลอดจนถึงในเรื่องของเครือข่ายของการศึกษาภาษาบาลีในยุคนี้ สิงหล หรือลังกา ถือเป็นเสมือนตักศิลาที่พระสงฆ์มักจะเดินทางไปศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาภาษาบาลี ที่ถือว่ายังมีความเข้มข้นอยู่ เพราะลังกา ถือเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานอย่างมั่นคง ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่มีการส่งสมณทูตคือ พระมหินทะเถระและคณะเดินทางไปเผยแผ่พระศาสนาในลังกา ทำให้พระพุทธศาสนาในลังกาประดิษฐานอย่างมั่นคง จนทำให้ในยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาในอินเดียอ่อนแอลง พระพุทธโฆษาจารย์ก็ได้เดินทางมาคัดลอกคัมภีร์แต่งคัมภีร์ที่ลังกา จากประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในลังกาเป็นอย่างดี รวมถึงล้านนาเองก็ได้มีการส่งพระสงฆ์ไปศึกษาในลังกาด้วยเช่นกัน รวมไปถึงพระสิริมังคลาจารย์เองก็เป็นหนึ่งในพระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาจากลังกาด้วย เพราะฉะนั้นการสร้างเครือข่ายของพระสิริมังคลาจารย์นั้น นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายผ่านวรรณกรรมแล้วนั้น การสร้างเครือข่ายทางการศึกษาก็ถือเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ล้านนามีนักปราชญ์นามว่า พระสิริมังคลาจารย์นั่นเอง

นอกจากนี้ ในกระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์นั้น เมื่อศึกษาชีวประวัติและนำมาวิเคราะห์จะมีข้อสังเกตว่า พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก และมีความรู้ความสามารถในการรรณาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ส่วนบทบาทในการสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของท่าน อาจวิเคราะห์ได้จากอิทธิพลและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวรรณกรรมเรื่อง เวสันดรที่ปณี หรือเวสันดรชาดก และมังคลัตถที่ปณี ซึ่งถือว่าเป็นวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ทำให้วัฒนธรรมทางสังคมกล่าวคือ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสงบสันติสุขของประชาชน ยกตัวอย่างเช่น วรรณกรรมเรื่องเวสันดรที่ปณี ชาวล้านนามีความเชื่อกันว่า หากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ ด้วยบุญผลานิสงส์จะไปเกิดในยุคพระศรีอารียเมตไตรยในอนาคต ที่มีความสุขดุจสวรรค์ ไม่ต้องประกอบอาชีพทำมาหากินให้ลำบาก ในคัมภีร์มัลลยสูตรว่า เมื่อครั้งพระมาลัยขึ้นไปนมัสการพระเกศแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ได้พบพระอริยเมตไตรยเทพบุตร ท่านก็ได้บอกพระมาลัยว่า “ให้คนทั้งหลายฟังธรรมมหาชาติจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวกันแล้วจะได้ร่วมกับศาสนาของเรา” เมื่อพระมาลัยกลับจากสวรรค์แล้ว ก็นำเรื่องนี้มาบอก คนทั้งหลายได้ฟังก็เลยพากันฟังเทศน์มหาชาติจน ถือเป็นประเพณีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้นท่านได้ใช้แนวคิดเรื่องการทำบุญให้ทานที่เกิดจากพระเวสันดร

ที่มีความปรารถนาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล มาเป็นตัวเดินเรื่องพร้อมทั้งเสริมประโยค คำและโครงสร้างที่ชวนให้น่าฟังและติดตาม ทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งในล้านนาและในเอเชียอาคเนย์ ได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมราบจนถึงปัจจุบัน

นอกจากวรรณกรรม เรื่อง เวสันดรที่ปณีแล้ว ยังมีคัมภีร์ มังคลัตถที่ปณีอีกเรื่องหนึ่ง ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่สร้างสรรค์วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมได้ เนื่องด้วยคัมภีร์ดังกล่าว เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม หากเราดำเนินตามหลักการดังกล่าวชีวิตก็จะประสบกับความสุข เมื่อเราห่างไกลคนพาล ไม่คบคนพาล อันจะนำไปสู่หนทางแห่งหายณะ รู้จักเลิกคบบุคคลที่ชี้แนะแนวทางอันก่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ให้ประสบแต่ความเจริญงอกงาม รู้จักวางตัวให้เหมาะสมและเคารพบูชาต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะบุพการี กล่าวคือ บิดามารดาที่ให้ความรักความอบอุ่นให้ความรู้ให้วิชามาโดยตลอด รู้จักแสดงความกตัญญูทดแทนที่ท่าน และสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุขกายสบายใจในการดำเนินชีวิต และพร้อมศึกษาเรียนรู้เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมตามยุคสมัย โดยไม่ให้เดือดร้อนตนเองและบุคคลรอบข้าง

สรุปได้ว่า การสร้างวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ มีจุดเริ่มต้นจากการความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ประกอบกับความใฝ่ศึกษาเรียนรู้และมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แดกฉานในเรื่องของภาษาบาลีและพระไตรปิฎก อีกทั้งภูมิรัฐภูมิธรรมและภูมิปัญญาในเรื่องการจนาคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วัฒนธรรมการเทศน์มหาชาติ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรม เรื่อง เวสันดรที่ปณี ที่ว่าด้วยเรื่องการให้ทานเป็นบารมีเพื่อความสำเร็จตามความปรารถนาของพระเวสันดร ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อและถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการวิจัย เรื่อง บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์ ทำให้ทราบถึงบทบาทสำคัญของท่าน ดังนี้ คือ พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีชีวิตอยู่ในยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว สันนิษฐานว่า ท่านอาจจะเกิดในระหว่าง พ.ศ.๒๐๑๐ – ๒๐๒๐ ในยุคสมัยนั้น พระพุทธศาสนาแบบนิกายลังกาวงศ์กำลังเจริญรุ่งเรืองทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา เช่นเดียวกับ เด็กชายผู้มีชื่อว่า “ศรีปิงเมือง” ได้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุได้ ๑๓ ปี จากนั้นได้เดินทางไปศึกษาในสำนักของพระพุทธวีระ ณ ประเทศศรีลังกาทวีปจนแตกฉานทั้งภาษาบาลีและพระไตรปิฎก แล้วกลับมาช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนา จนเป็นที่ประจักษ์แก่พุทธศาสนิกชน พระเมืองแก้วทรงทราบถึงคุณูปการที่พระสิริมังคลาจารย์มีต่อ

พระพุทธศาสนา พระองค์ทรงถวายพระทินนามว่า พระสิริมังคลาจารย์ และให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด และวัดสวนดอก ขณะเดียวกันท่านก็ได้รจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาขึ้นมาจำนวน ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย

เวสสันดรที่ปณี จักกวาฬที่ปณี สังขยาปกาสกฏีกา และมังคลัตถที่ปณี ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นได้บ่งบอกถึงความรู้ความสามารถ ด้านอัจฉริยภาพในเรื่องของการใช้ภาษาบาลี ประกอบกับการนำหลักฐานทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบายได้อย่างงดงาม เป็นการแต่งที่มีโครงสร้างสมบูรณ์แบบตามลักษณะคัมภีร์บาลี คือ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา เรียกกันง่าย ๆ ว่า คาถาไหว้ครู ซึ่งตามปกติ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถา ฎีกา ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบเรียงไว้เป็นเบื้องต้น ประกอบด้วยคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บอกความมุ่งหมายในการแต่งอ้างถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง แล้วนำหลักธรรมหรือธรรมบทมาวางไว้เป็นกรอบในการอธิบาย เมื่อเห็นคำใดมีความหมายไม่ชัดเจน ควรแก่การอธิบายขยายเนื้อหาเพิ่มเติม ก็จะหยิบยกคำนั้นขึ้นอธิบาย พร้อมทั้งอ้างข้อมูลที่มาจากอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เพื่อให้ความสมบูรณ์ของเนื้อหาครบถ้วน ทำวรรณกรรมและคัมภีร์ของท่านมีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่ และสังคม โดยเฉพาะคัมภีร์เรื่อง มังคลัตถที่ปณี ที่นำมาสร้างเป็นหลักสูตรแผนกบาลี ให้แก่พระภิกษุสามเณรตลอดจนประชาชนทั่วไปได้ศึกษา ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษามาตราบจนถึงปัจจุบัน

ท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งในจำนวนพระเถระที่ได้ชื่อว่าเป็นปราชญ์แห่งล้านนา เช่น พระโพธิรังสี พระญาณกิตติเถระ จากอิทธิพลดังกล่าว ทำให้ท่านมีแนวคิดที่จะรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้มีอายุครบ ๕,๐๐๐ พระวษา นอกจากนี้ ท่านยังมีความปรารถนาบรรลุนิธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา โดยอาศัยสถานที่สงบในการรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ โดยใช้สถานที่วัดสวนขวัญ เป็นสถานที่เงียบสงบซึ่งอยู่ไกลออกไปทางทิศใต้ของนครเชียงใหม่ ประมาณ ๘ กิโลเมตร แสดงให้เห็นถึงความสันโดษและเรียบง่ายของท่านได้เป็นอย่างดี

รูปแบบและแนวทางการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านนั้น มีวรรณกรรมและคัมภีร์ทำหน้าที่ในการเชื่อมโยง แต่ละวรรณกรรมของท่านล้วนเต็มไปด้วยคุณภาพและมีความละเอียดรอบคอบในการรจนา ทั้งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจจริงที่จะเป็นการเผยแผ่และรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ตามพุทธพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านเพียงหยิบยกบางประเด็นมาทำการขยายและอธิบายเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ทำให้ผลงานของท่านเป็นที่รู้จักทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ประเทศพม่า กัมพูชา ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา ถือว่าเป็นการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นการสร้างเครือข่ายของพระสิริมังคลาจารย์ นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายผ่านวรรณกรรมแล้ว ยังได้สร้างเครือข่ายผ่านทางการศึกษาด้วย จากปรากฏการณ์ดังกล่าว

ทำให้นามของพระสิริมังคลาจารย์ ถูกจารึกเอาไว้เป็นประวัติศาสตร์และอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาสืบต่อมา ท่านได้มรณภาพลงเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๐๖๘ - ๒๐๗๘ ณ วัดสวดดอก รวมสิริอายุของท่านได้ ๔๗ ปี

อนึ่ง จากการศึกษาประวัติและผลงานของท่าน สามารถนำองค์ความรู้ครั้งนี้ไปบูรณาการกับกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีเนื้อหาและสาระสอดคล้องกับประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์ได้เป็นอย่างดี เช่น ในรายวิชา พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย รายวิชางานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา และรายวิชาชีวิตและผลงานของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา และจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะทำให้นิสิตได้ศึกษาและสืบค้นเพื่อนำไปอธิบายหรือประกอบกับการนำเสนอรายงานสืบต่อไป

บทที่ ๕

บทสรุป

การศึกษาวินิจฉัยเรื่อง บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์ ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ และ ๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ โดยมีผลสรุปการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

๑) ประวัติพระสิริมังคลาจารย์

จากการที่ศึกษาเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ พบว่า พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีชีวิตอยู่ในยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว ซึ่งอยู่ในระหว่าง พ.ศ.๑๙๘๕-๒๐๘๑ พระสิริมังคลาจารย์ ได้กำเนิดขึ้นในยุคสมัยนี้ แต่ไม่มีหลักฐานที่ปรากฏอย่างชัดเจน เป็นการตั้งข้อสันนิษฐานเอาไว้ประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งมีข้อคิดเห็นเป็น ๒ นัย ๑) เขียนตำนานส่วนหนึ่งของประวัติพระสิริมังคลาจารย์ลงในหนังสือ “นำชมจังหวัดเชียงใหม่” นามเดิมของท่าน คือ “ศรีปิงเมือง” โดยถือเอานิมิตในวันคลอดที่เกิดพายุใหญ่พัดจนบ้านพังทลาย ขณะนั้นมารดาของท่านกำลังครรภ์แก่หลบพายุไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ (ไม้ศรี) ใหญ่ เลย์เจ็บครรภ์และคลอดบุตรที่โคนต้นโพธิ์นั้น ๒) ปรากฏในคัมภีร์และวรรณกรรมพระสิริมังคลาจารย์เขียนจารึกไว้เองในตอนท้ายเรื่องของคัมภีร์ที่ท่านได้รจนาเอาไว้ เช่น ท้ายเรื่องเวสสันดรที่ปณี ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนี้รจนาสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ.๘๗๙ (พ.ศ.๒๐๖๐) ในสมัยพระเมืองแก้ว ครองเมืองเชียงใหม่ ขณะนั้นท่านเป็นมหาเถระแล้วและจำพรรษาอยู่ ณ วัดสวนขวัญ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดอันเป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์ เป็นการตั้งสมมติฐานว่า ท่านอาจจะเกิดในระหว่าง พ.ศ.๒๐๑๐ - ๒๐๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.๑๙๘๕ - ๒๐๓๐)

จากนั้น ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ ๑๓ ขวบ และได้เดินทางไปศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ณ ลังกาทวีป จนแตกฉานทั้งภาษาบาลีและพระไตรปิฎก แล้วกลับมาช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา จนเป็นที่ประจักษ์แก่พุทธศาสนิกชนและพระเมืองแก้ว พระเมืองแก้วจึงแต่งตั้งให้ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด และวัดสวนดอก ในขณะเดียวกันท่านก็ได้

รจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้ปรากฏจำนวน ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย เวสสันดรที่ปณี จักรวาลที่ปณี สังขยาปกาสกุฎิกา และมังคลัตถที่ปณี หลังจากท่านรจนาคัมภีร์มังคลัตถที่ปณี สำเร็จลง เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๗ ที่ปรากฏไว้ท้ายคัมภีร์ และท่านได้มรณภาพลง เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๘ – ๒๐๗๘ ณ วัดสวดดอก รวมสิริอายุของท่านได้ ๔๗ ปี

๒) ผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์

ผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์ ปรากฏอยู่ ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย เวสสันดรที่ปณี จักรวาลที่ปณี สังขยาปกาสกุฎิกา และมังคลัตถที่ปณี ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นได้ บ่งบอกถึงความรู้ความสามารถ ด้านอัจฉริยภาพในเรื่องของการใช้ภาษาบาลี ประกอบกับการนำหลักฐานทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบายได้อย่างงดงาม เป็นการแต่งที่มีโครงสร้างสมบูรณ์แบบตามลักษณะคัมภีร์บาลีลายลักษณ์ คือ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา เรียกกันง่าย ๆ ว่า คาถาไหว้ครู ซึ่งตามปกติ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถา กุฎิกา ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบเรียงไว้เป็นเบื้องต้น ประกอบด้วยคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บอกความมุ่งหมายในการแต่งอ้างถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง แล้วนำหลักธรรมหรือธรรมบทมาวางไว้เป็นกรอบในการอธิบาย เมื่อเห็นคำใดมีความหมายไม่ชัดเจน ควรแก่การอธิบายขยายเนื้อหาเพิ่มเติม ก็จะหยิบยกคำนั้นขึ้นอธิบาย พร้อมทั้งอ้างข้อมูลที่มาจากอรรถกถา กุฎิกา อนุฎิกา เพื่อให้ความสมบูรณ์ของเนื้อหาครบถ้วน

ทำให้ผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ของท่านมีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่ และสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านประเพณีและวัฒนธรรม เช่น การเทศน์มหาชาติ หรือ เวสสันดรชาดก ที่สังคมล้านนาได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในทางพระพุทธศาสนา และอีกคัมภีร์หนึ่ง คือ มังคลัตถที่ปณี ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาปริยัติแผนกบาลี เป็นหลักสูตรที่ให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนการแปลจากภาษาบาลีเป็นไทย และแปลไทยเป็นบาลี ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษามาตราบนานถึงปัจจุบัน

๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ ถือว่าเป็นพระมหาเถระที่มีจริยาวัตรที่ควรแก่การเคารพกราบไหว้ได้อย่างสนิทใจ จากชีวประวัติประกอบกับผลงานด้านวรรณกรรมของท่าน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของท่านได้อย่างชัดเจน จากการศึกษาวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

๓.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษา

พระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นพระเถระรูปหนึ่ง ที่มีคุณูปการต่อพระศาสนา ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถแตกฉานทั้งในภาษาบาลี และพระไตรปิฎก ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ทำให้ท่านมีแนวคิดที่จะบรรลุธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงได้บรรพชาและอุปสมบท แล้วเดินทางไปศึกษาในสำนักของพระพุทธวโรระ ณ ประเทศศรีลังกา เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านได้เดินทางกลับมายังเมืองเชียงใหม่

ประกอบกับยุคสมัยนั้น มีพระเถระอีกจำนวนมากที่แตกฉานในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก เช่น พระโพธิธัมม และพระญาณกิตติเถระ ซึ่งได้ทำการสังคายนาในดินแดนล้านนาให้สำเร็จได้ นอกจากนี้ ท่านยังมีแนวคิดที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีอายุครบ ๕,๐๐๐ พระวสา โดยการรจนาวรรณกรรม และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาขึ้น จำนวน ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรทีปนี จักกวาฬทีปนี สังขยาปกา สฎฎีกา และมังคลัตถทีปนี

๓.๒ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการเผยแผ่

พระสิริมังคลาจารย์ถือเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีความแตกฉานในบาลี ดังจะ เห็นได้จากการรจนาผลงานของท่าน จะใช้ภาษาบาลีในการรจนา เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ ต้องการรักษาไว้ซึ่งพุทธวจนะ การที่ท่านรจนาคัมภีร์ เวสสันดรทีปนี จักกวาฬทีปนี สังขยาปกา สฎฎีกา และมังคลัตถทีปนี ต้องการที่จะให้ผลงานเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลัง วรณกรรมทั้ง ๔ เรื่อง ท่านใช้เวลาในการรจนาเพียง ๗ ปีเท่านั้น แต่เต็มไปด้วยคุณภาพและมีความละเอียดรอบครอบ ในการรจนา ทั้งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจจริงที่จะเป็นการเผยแผ่และรักษาพระพุทธศาสนา ให้ดำรงอยู่ตามพุทธพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

๓.๓ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านความสันโดษ

พระสิริมังคลาจารย์ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น อีกประการหนึ่ง นั่นก็คือ ด้านความสันโดษ จากประวัติที่ปรากฏว่าด้วยการรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ ท่านได้คำนึงถึงภูมิ ประเทศที่มีความสลับป่าเย็บและสงบในการแต่งหนังสือ ซึ่งท่านได้ไปแต่งคัมภีร์ที่วัดสวนขวัญ ที่มี ความห่างไกลจากตัวเมืองออกไป ทางทิศใต้ ๔ กิโลเมตร ผลงานและหลักฐานที่ปรากฏสอดคล้องกัน ก็คือ วรณกรรมเรื่อง เวสสันดรทีปนี จักกวาฬทีปนี และสังขยาปกา สฎฎีกา เป็นผลงานที่เกิดจาก สถานที่นี้ทั้งสิ้น แสดงให้เห็นถึงความสันโดษและเรียบง่ายในการดำเนินชีวิตของท่านได้เป็นอย่างดี

๓.๔ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการใฝ่รู้ใฝ่เรียน

การที่พระสิริมังคลาจารย์สามารถรจนาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนามากถึง ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรทีปนี จักกวาฬทีปนี สังขยาปกา สฎฎีกา และมังคลัตถทีปนี เกิดจากการใฝ่รู้ใฝ่เรียน ของท่าน เพราะการที่จะแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้นั้น ผู้แต่งจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและเข้าถึงหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก จึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมา ได้ โดยเฉพาะผลงานที่เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีอย่างเวสสันดรทีปนี จักกวาฬทีปนี สังขยาปกา สฎฎีกา และมังคลัตถทีปนี แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาบาลี เกิดจากความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ที่ท่านเดินทางไปศึกษาในสิงหลนิกาย ณ ลังกาทวีป ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ส่งผลให้ท่าน

มีความสามารถในการรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจนเป็นที่ยอมรับทั้งในอดีตตลอดจนถึงปัจจุบัน

๕.๑.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

๑) บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยผ่านทางวรรณกรรมและคัมภีร์ทำนุรจนาค้น ทำให้พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเจริญรุ่งเรืองในสังคมล้านนา ดังนี้

(๑) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๐ พระสิริมังคลาจารย์ได้รับรจนาวรรณกรรม เรื่อง เวสสันดรทศินี เป็นคัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดกในชุดทศนิกาย พระสุตตันตปิฎกเป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่พระสิริมังคลาจารย์ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว ขณะที่พักอยู่วัดสวนขวัญ เวสสันดรทศินี เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหายาวนับต้นมี ๔๐ ผูก บั้นปลาย ๑๐ ผูก เป็นการอธิบายเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งรจนาคาถาล้วน

(๒) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมังคลาจารย์ได้รับรจนาวรรณกรรม เรื่อง จักรวาลทศินี หรือ (จกกวาทศินี) เป็นคัมภีร์ที่แพร่หลายในแวดวงวรรณกรรม โดยพระสังฆราชาจันทร์สีอรัญญาวาสีเจ้าให้สร้างในปีเปือก (เป็ก) เส็ด ศักราชได้ ๙๐๐ ตัว (พ.ศ.๒๐๘๑) หลังจากที่พระสิริมังคลาจารย์รจนสำเร็จเพียง ๑๘ ปี คัมภีร์ฉบับนี้พบที่วัดบุปผาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่ครูบาศัญญาอรัญญาวาสีจารคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๖ ฉบับวัดช้างค้ำ รวรมหาวิหาร ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๑๒ ไมโครฟิล์มที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ “มูลนิธิแห่งสภาวิจัยแห่งประเทศไทยตะวันตก” ก็ได้ถ่ายลงไมโครฟิล์มไปไว้ที่ประเทศเยอรมันด้วย และยังมีฉบับที่จารไว้ในใบลานเป็นตัวอักษรขอม เป็นของหอสมุดแห่งชาติจำนวน ๑๓ ฉบับ และเป็นของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ๒ คัมภีร์

(๓) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รับรจนาวรรณกรรม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะก หรือสังขยาปกาสะกฏีกา เป็นหนังสืออธิบายพระคัมภีร์ “สังขยาปกาสะก” ที่พระญาณวิลาสเถระ ภิกษุชาวเชียงแสนรจนาค้นไว้ในปี พ.ศ.๒๐๕๙ เป็นคาถา ๗๓ คาถา โดยพระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งคัมภีร์นี้ในปี พ.ศ.๒๐๖๓ ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะเวลา ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รับรจนาค้นเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น

(๔) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๗ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รับรจนาวรรณกรรม เรื่อง มังคลัตถทศินี เป็นคัมภีร์ที่อธิบายถวายนวมงคลสูตรซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในชุดทศนิกายปาฐะและสุตตันนิบาตสุตตันตปิฎก เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และ

ญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ท่านได้อธิบายความหมายของพระสูตรนี้ได้อย่างละเอียด และอ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง พร้อมกับนำเรื่องราวต่าง ๆ จากชาดกอรุณกถาธรรมบท มากกว่า ๙๐ คัมภีร์มารจนาอธิบายประกอบ ทำให้มั่งคั่งล้นท้น เป็นที่แพร่หลายมากที่สุดในบรรดาผลงานทั้งหมดของท่าน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ประเทศพม่า กัมพูชา ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา

๒) การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

เมื่อจะพิจารณาถึงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๘ ถึง พ.ศ. ๒๐๖๘ พระสิริมังคลาจารย์ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมผ่านการศึกษา ภาษาวรรณกรรมและคัมภีร์ โดยเริ่มต้นจากเมืองเชียงใหม่ ไปศึกษาภาษายังดินแดน ลังกา ทวีป กับพระพุทธวิระ จากนั้นนำวัฒนธรรมด้านภาษากลับมายังเมืองเชียงใหม่ ดินแดนแห่งล้านนา จนกระทั่งท่านรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ขึ้น จำนวน ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรที่ปณี, จักรวาลที่ปณี, สังขยาปกาสะกะ หรือสังขยาปกาสะฎีกา, และมั่งคั่งล้นท้นที่ปณีขึ้น ซึ่งวรรณกรรมและคัมภีร์ดังกล่าวเปรียบเสมือนเป็นการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมไปยังแว่วแคว้น-นครรัฐต่างๆ โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการศึกษา และเชื่อมโยงไปยังเมืองแพร่ เมืองน่าน กรุงศรีอยุธยา เชียงตุง เมืองน่าน เมืองยอง และสิบสองพันนา ซึ่งแว่วแคว้น-นครรัฐ เหล่านี้ ตกอยู่ภายใต้การปกครองของเชียงใหม่ สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักฐานของการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม ก็คือ วิถีชีวิตและประเพณี วัฒนธรรมเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ ที่ถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๕.๑.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๑) อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการศึกษา

พระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อ การศึกษามากนับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานด้านวรรณกรรมที่ท่านได้ รจนามาไว้ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๖๐ - ๒๐๖๗ โดยประมาณ ประกอบไปด้วย วรรณกรรมเรื่องเวสสันดร ที่ปณี จักรวาลที่ปณี สังขยาปกาสะฎีกา และมั่งคั่งล้นท้นที่ปณี ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าแก่ การศึกษา นับตั้งแต่อดีตตลอดจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะคัมภีร์มั่งคั่งล้นท้นที่ปณี ที่ถูกกล่าวขานและถูก นำมาอ้างอิงมากที่สุด นอกจากนี้ ยังเป็นหนึ่งในหลักสูตรของการศึกษาแผนกบาลี ที่พระภิกษุ-สามเณร ที่ศึกษาเปรียญธรรมประโยค ที่ต้องผ่านการแปลไทยเป็นมคธ และแปลมคธเป็นไทย มั่งคั่งล้นท้นที่ปณี เปรียบเสมือนเพชรน้ำเอกของวงการการศึกษาไม่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ปัจจุบันถูกนำไปตีพิมพ์ และแปลเป็นภาษาต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาสืบต่อไป

๒) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระอีกรูปหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านนั้น มีลักษณะที่แตกต่างไปจากพระเถระรูปอื่น เช่น ครูบาภิญจนธรรมาวาส ที่เดินทางไปยังประเทศต่างๆ เพื่อทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระสิริมังคลาจารย์ตรงที่ พระสิริมังคลาจารย์นั้น เผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านทางวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ท่านรจนา เป็นการนำเอาหลักการ วิธีการ และแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาอธิบาย ด้วยการเพิ่มเติมและขยายเนื้อหาให้กระชับและชัดเจนมากขึ้น เช่น วรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรทีปนี ที่สื่อถึงการสร้างบารมีด้วยการให้ทานของพระเวสสันดร เพื่อการบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล เรื่อง จักรวาลทีปนี ว่าด้วยเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร และพรหม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะ ว่าด้วยเรื่องการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะเวลา ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น และเรื่อง มังคลัตถทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่ท่าน เป็นสูตรที่ว่าด้วยการปฏิบัติอันเป็นมงคลแก่ชีวิต เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ทำให้วรรณกรรมและคัมภีร์เหล่านี้ ทรงไว้ซึ่งคุณประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไปตราบนานถึงปัจจุบัน

๓) อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาชีวประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์แห่งล้านนา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ท่านสร้างสรรค์วรรณกรรมและคัมภีร์อันทรงคุณค่าฝากไว้เป็นมรดกทางปัญญาให้อยู่คู่กับกับพระพุทธศาสนา โดยผ่านวรรณกรรมและคัมภีร์ ทั้งเรื่อง เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี สังขยาปกาสะฎีกา และมังคลัตถทีปนี ซึ่งวรรณกรรมและคัมภีร์เหล่านี้ ไม่ปรากฏเฉพาะในล้านนา หรือประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังขยายไปยังดินแดนอื่น ๆ อีกมากมายหลายสถานที่ เช่น เมืองแพร่ เมืองน่าน กรุงศรีอยุธยา เชียงตุง และสิบสองปันนา

ถือว่าเป็นการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม ที่ถูกถ่ายทอดโดยผ่านผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ท่านรจนา และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง อีกทั้งผลงานหรือวรรณกรรมของท่านยังถือว่าเป็นต้นแบบของการศึกษาแผนกธรรมบาลี ในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นลักษณะการสร้างเครือข่ายและการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ จึงมีลักษณะแตกต่างจากพระเถระรูปอื่นๆ ที่มีลักษณะชัดเจนในการเดินทางไปสร้างผลงานในสถานที่ต่างๆ ทั้งในล้านนาและต่างประเทศ ดังนั้นการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของท่าน จึงเป็นการสร้างเครือข่ายในลักษณะ

ของการศึกษาผ่านผลงาน โดยอาศัยความความสัมพันธ์ทางคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อ พระพุทธศาสนา และการสร้างเครือข่ายทางการศึกษา ในยุคนั้น สิงหล หรือลังกา เปรียบเสมือนเมือง ตักศิลาที่พระสงฆ์มักจะเดินทางไปศึกษา โดยเฉพาะชาวภาษาบาลี เพราะถือเป็นดินแดนที่ พระพุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้น ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ ๓ ก็มีการส่งสมณทูตคือ พระมหินทะ เถระและคณะเดินทางไปเผยแผ่พระศาสนาในลังกา ทำให้พระพุทธศาสนาในลังกาเจริญรุ่งเรืองและ มั่นคง ล้านนาเองก็ได้ส่งพระสงฆ์ไปศึกษาในลังกาด้วยเช่นกัน หนึ่งในนั้น ก็คือ พระสิริมังคลาจารย์ เพราะฉะนั้นการสร้างเครือข่ายของพระสิริมังคลาจารย์ นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายผ่าน วรรณกรรมแล้ว ยังได้สร้างเครือข่ายผ่านทางการศึกษาด้วย จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ทำให้นามของ พระสิริมังคลาจารย์ ถูกจารึกเอาไว้เป็นประวัติศาสตร์และอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาสืบต่อมา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การทำวิจัยเรื่อง “บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์” เป็นงานวิจัยเชิง คุณภาพ เป็นการศึกษาชีวประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมของพระมหาเถระในล้านนาที่มีชีวิตอยู่ ราว พ.ศ. ๒๐๒๐-๒๑๐๐ จนถึงปัจจุบัน มีช่วงเวลาห่างกันถึง ๔๖๐ ปี แต่ก็สามารถสืบค้นและศึกษา ได้จาก เอกสารตำราที่นักวิชาการทั้งหลายได้รวบรวมเอาไว้ และสามารถสืบค้นร่องรอยจาก โบราณสถาน ที่ให้ความชัดเจนในเรื่องของบุคคลและวรรณกรรมเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น จากการศึกษา “บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์” คณะผู้วิจัย จึงมีข้อสันนิษฐานและข้อคิดเห็น ที่จะเสนอเป็นแนวคิดไว้ให้กับบุคคลที่สนใจใคร่ศึกษา งานวิจัยเชิง ประวัติศาสตร์ดังกล่าว ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. สร้างแรงจูงใจและพัฒนาขีดความสามารถ ของบุคลากรในองค์กร โดยการสนับสนุน จากผู้บริหารและสมาชิกในองค์กร

๒. สร้างแรงจูงใจแก่บุคลากรในองค์กรทุกระดับ โดยปรับระบบให้เหมาะสมกับ ความก้าวหน้าในสายงานที่เป็นธรรม เพื่อสร้างกลไกและพัฒนาความสัมพันธ์ที่ระหว่างบุคลากรให้ องค์กร

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ควรมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับบุคลากรในองค์กรอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง โดยการร่วมมือและประสานเชื่อมโยงกับหน่วยงานต่างๆ ในการทำงานร่วมกัน ไม่ทำงานแบบแยกส่วน ต่างคนต่างทำ

๒. ควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในองค์กร โดยร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เช่น นักพัฒนาชุมชน นักวิชาการ ทั้งในด้านความรู้ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมด้านพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างสรรค์ผลงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษา การมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายทางสังคมในองค์กรต่างๆ ทั้งศาสนจักรและอาณาจักร

๒. ควรมีการศึกษา วรรณกรรมเรื่องสังขยาปกาสฐีกาเพื่อทำการเปรียบเทียบมาตรฐานวัดทางมิติพระพุทธศาสนากับมิติทางโลก

๓. ควรมีการศึกษา แนวทางการพัฒนาเครือข่ายและแนวทางการส่งเสริมการศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามพระสิริมังคลาจารย์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๒๕.

กรมการศาสนา. คู่มือการบริหารและการจัดการวัดฉบับย่อ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

เกษม ขนบแก้ว. แง่คิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. มังคลัตถที่ปณี แปล เล่ม ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

“_____.” มังคลัตถที่ปณี แปล เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา. เชียงใหม่: โรงพิมพ์จรยาฟิล์ม, ๒๕๕๖.

ป.หลวงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ - ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. ปทุมธานี: โอ.เอส. พรินส์ดีงเฮ้าส์, ๒๕๕๗.

พรณเพ็ญ เครือไทย. วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูรธมมจิตโต). การเผยแผ่เชิงรุก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต). การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓.

พระมหาสง่า อีสวโร, และคณะ. ชีวิตและงานพระสิริมังคลาจารย์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระมหาสังวร สีสวโร. พระสิริมังคลาจารย์ มหาปราชญ์แห่งล้านนาไทย. ม.ป.ท. ม.ป.ป.

พระราชธรรมนิเทศ, (ระบบ ฐิตญาโณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์. ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

รวีโรจน์ ศรีคำภา. พุทธธรรมนำชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖.

วศิน อินทสระ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๕.

ศักดิ์ศรี แยมั่นดดา. ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

สดุภณ จังกาจิตต์. จามเทวีวงศ์. วารสารอักษรศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เล่มที่ ๙ พ.ศ. ๒๕๑๘.

สร้อยดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๕๓.

เสถียร พันธรังสี. ชินกาลมาลีปกรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: พุทธสมาคมจำกัด, ๒๕๐๙.

สิงขะ วรรณสัย. ปรีทศน์วรรณคดีล้านนาไทย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓.

แสง จันทรงาม. ศาสนาในล้านนาไทย, พุทธศาสนาในล้านนาไทย. เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์ ๒๕๒๓.

อุดม รุ่งเรืองศรี. วรรณกรรมล้านนา. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๘.

๑.๒.๓ สัมภาษณ์

พระราชวิสุทธี. ประธานสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่. สัมภาษณ์, ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐.

พระชยานันทมุนี. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง จังหวัดน่าน. สัมภาษณ์, ๓๐ กันยายน ๒๕๖๐.

ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์. อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. สัมภาษณ์, ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรี แนวนรงค์. อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่. สัมภาษณ์, ๑๕ กันยายน ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก บทความวิจัย
บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมงคลจารย์
The Role and connection Region of PhraSirimunghalaJara

พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์ และคณะ*

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในมิติที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างสนิท อันเป็นภาพสะท้อนให้ทราบโดยทั่วกันว่าเมื่อพูดถึงสังคมไทยย่อมเห็นภาพของพระพุทธศาสนาที่ซ่อนเร้นอยู่ในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของประชาชนนั่นเอง ตามที่ปรากฏในข้อความตอนหนึ่งว่า...ความโชคดีที่เป็นเหตุการณ์ให้เราได้รับเลือกอยู่เสมอกับประการหนึ่งคือ การได้เกิดเป็นคนไทย มีชีวิตบนผืนแผ่นดินไทยมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่งดงามโดยอาศัยรากฐานทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อาจจะกล่าวได้ว่า การที่เราได้เกิดเป็นคนไทยและอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทยนั้น อยู่ในหลักแห่งความเจริญที่ประกอบด้วย ปฎิรูปเทสวาโส (อยู่ในภูมิประเทศอันสมควร) ปุพเพกตปุญญตา (การได้สั่งสมคุณงามความดีไว้ในปางก่อน) และอัตตสัมมาปณิธิ (การตั้งตนไว้ชอบด้วยความดี)...^๑

ในทำนองเดียวกันเมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจให้เป็นหนึ่งเดียวไว้ได้นั้น ศาสนบุคคลซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการขับเคลื่อนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้สามารถเข้าถึงศรัทธาคือความเชื่อและปสาทะคือความเลื่อมใส เป็นเบื้องต้นนำไปสู่การปฏิบัติจนเป็นผล(ปฏิเวธ)คือความสุข สงบ และร่มเย็นตามอัมมานุอัมมปฏิบัติ นั้น ถึงแม้กาลเวลาจะหมุนเวียนเปลี่ยนผ่านอันส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมทุกแห่งต้องต่อสู้ดิ้นรนขวบววย และปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงภายในกระแสของโลกาภิวัตน์ดังที่ทราบโดยทั่วไปเมื่อกล่าวในภาพรวมจึงนับได้ว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยมาเป็นเวลาที่ช้านาน

ดังนั้น หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในมิติของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าของสังคมไทยอย่างชัดเจนและเป็นสัมมาทิฐิแล้วย่อมจะมีความเข้าใจอย่างไร้ข้อคิดว่า เหล่าพระสงฆ์ผู้ดำรงอยู่ในสมณธรรมตามยุคลบาทขององค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตถึงปัจจุบันที่ตั้งมั่นในพระธรรมวินัยอันเป็นสิกขาบทน้อยใหญ่ตามครรลองของสมณวิสัยทั้งด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ โดยเฉพาะพระภิกษุซึ่งเป็นหนึ่งในบริษัทสี่ที่ทรงมอบหมายให้เป็นผู้ธำรงรักษาพระศาสนาไว้ให้คงอยู่ห้าพันปีย่อมมีความตระหนักและต้องรับเป็นภาระอันใหญ่หลวงในฐานะผู้นำแห่งกองทัพธรรมนั่นเอง

^๑ รวีโรจน์ ศรีคำภา, *พุทธธรรมนำชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๗๑-๗๒.

นอกจากจะปฏิบัติตามทำนองคลองธรรมอันเป็นหลักใหญ่ของพรหมจรรย์แล้ว บทบาทสำคัญของพระภิกษุนี้ย่อมอนุเคราะห์แก่อกุลแก่คณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองด้วย

เมื่อกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อศาสนจักร และอาณาจักร นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากการน้อมรับในหลักการที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในสมัยพุทธกาล แก่พระสาวกทั้งหลายก่อนแยกย้ายกันไปประกาศหลักธรรมคำสอนว่า “ภิกษุทั้งหลายเราตถาคตพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์เช่นกันเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์แก่อกุลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ของจงอย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูปจงแสดงธรรมงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริสุทธิบริบูรณ์สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีธูลีคือกิเลสในจักขุน้อยมีอยู่เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีดูก่อนภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^๒

จากโอวาทที่น้อมมากล่าวไว้ในเบื้องต้นนี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงหลักการที่พระเถระ ในอดีตได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อสนองนโยบายและช่วยเผยแผร์หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงอยู่กับสังคมไทยมาตามลำดับ “จนกระทั่งพระพุทธศาสนาถึงแก่วางศ์เข้าสู่ล้านนา ในรัชสมัยของพญาเกือนา กษัตริย์ลำดับที่ ๖ ครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๙๘ - ๑๙๒๘ ทรงเป็นโอรสของพญาผายู พระองค์ทรงเป็นธรรมนิกราช ในสมัยนั้นบ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ต่อมาพระองค์ได้สดับกิตติคุณของพระอุทุมพรบุพผาสวามี ผู้เป็นพระลังกาแต่มาจำพรรษาที่เมืองนครพัน (เมาะตะมะประเทศพม่า) ท่านมาเผยแผร์พระพุทธศาสนาที่นั่น พระเจ้าเกือนาจึงส่งทูตไปอาราธนาเชียงใหม่ แต่ท่านกลับส่งหลานชายคือพระอานันทะเถระ และคณะสงฆ์จำนวนหนึ่งมาแทน”^๓

ตามร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในล้านนา ทำให้ทราบความเป็นมาของพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาจากสมัยทริภุชชัย สู่ยุคพุทธศาสนาแบบลังกาเก่าในสมัยของพญาเกือนาและต่อมา ได้เข้าสู่ยุคพระพุทธศาสนาถึงกาใหม่ พระสงฆ์ในล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา จึงทำให้พระสงฆ์ในล้านนามีความรู้ ความชำนาญ ในภาษาสมาคหรือภาษาบาลี อีกทั้งในสมัยของพระเจ้าติโลกราชได้มีการสังคายนาครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีให้เราได้รับทราบความเป็นมาของพระพุทธศาสนาผ่านสถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม และหลักฐานจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ โดยเฉพาะหลักฐานจากงานวรรณกรรมของพระนักปราชญ์ทาง

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐

^๓ พระราชธรรมนิเทศ (ระบบ ฐิตญาโ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิภวราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘๖ - ๓๘๗.

พระพุทธศาสนาในล้านนากลายเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ทำให้พวกเราชาวพุทธได้รับทราบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิต การเมืองการปกครอง ของผู้คนในล้านนาในแต่ละยุคได้เป็นอย่างดี

มูลเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในล้านนา ก็คือได้มีการประชุมทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น การทำสังคายนาในครั้งนี้ถ้านับตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้วก็ถือได้ว่าเป็นครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจดีย์เจ็ดยอด) ในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ.๒๐๒๐ ในครั้งนั้นได้มีการอาราธนาพระมหาเถระผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกจำนวนหลายรูป โดยมีพระธัมมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราชใช้เวลาทำสังคายนา ๑ ปี จึงสำเร็จ^๔

การทำสังคายนาในครั้งนี้นับว่า สำคัญมากในพระพุทธศาสนาของล้านนา ที่ทำให้พระสงฆ์ในล้านนาได้นำเอาหลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมาแปลเป็นภาษาล้านนา เพื่อให้ชาวล้านนาได้ศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์หรือวรรณกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ในล้านนาได้รจนาขึ้น ทั้งที่เป็นภาษาล้านนาและภาษาไทย เช่น พระสิริมังคลาจารย์ แต่งคัมภีร์เรื่อง มังคลัตถทีปนี จักวาหทีปนี เวสสันตรทีปนี สังขยาปกาสฎีกา และพระโพธิรังสี แต่งคัมภีร์เรื่อง จามเทวีวงศ์ สิทธิคณิทาน พระรัตนปัญญาเถระ เป็นผู้แต่งคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ พระนันทาจารย์ เป็นผู้แต่ง คัมภีร์สารัตถทีปนี นอกจากนี้ ยังมีบทสวดมนต์ชนิดต่าง ๆ อีกหลายบท เช่น บทสวดพาหุง ซึ่งเรียกว่า บทถวายพรพระ พระชาวล้านนาเป็นผู้นำมาสวด บางเรื่องแปลเป็นภาษาต่าง ๆ เช่น เป็นภาษาไทยบ้าง ลัγκαบ้าง ภาษาอังกฤษบ้าง^๕ ในยุคนั้น มีพระเถระที่มีความรู้ความสามารถในพระไตรปิฎกจำนวนไม่น้อย หนึ่งในนั้นก็คือ พระสิริมังคลาจารย์

จากข้อมูลเกี่ยวกับพระเถระผู้ทรงความรู้ที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญทางด้านศิลปกรรมและวรรณกรรมจอมปราชญ์แห่งล้านนาผู้รจนาคัมภีร์ไว้ ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วยเวสสันตรทีปนี สังขยาปกาสฎีกา จักวาหทีปนีและมังคลัตถทีปนี อันเป็นมรดกธรรมให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้ในหลากหลายมิติโดยเฉพาะด้านอิทธิพลและเส้นทางการเผยแผ่ที่เชื่อมโยงในล้านนา เช่น ภาษา ศาสนา อาชีพ และวิถีชีวิต เป็นต้น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นความเจริญรุ่งเรืองที่ได้ส่งผลมาถึงปัจจุบัน

^๔ แสง จันทร์งาม, ศาสนาในล้านนาไทย,พระพุทธศาสนาในล้านนาไทย, (เชียงใหม่: ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๗๕-๗๘.

^๕ กรมการศาสนา,ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๔๗.

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษา ประวัติ ผลงาน อิทธิพลและเส้นทางการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องจากนักวิชาการด้าน พระพุทธศาสนาทั้งหลายว่าเป็นนักปราชญ์แห่งล้านนา ตามเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่าน โดยผ่านทางคัมภีร์ วรรณกรรม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ตลอดจนข้อวัตรปฏิบัติของท่าน เพื่อเสนอ เป็นแบบอย่างแก่สาธารณชนด้วยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ อันจะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็ง ทางด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนทั้งในประเทศและต่างประเทศ อันจะเป็นประโยชน์ ต่อการศึกษาทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์สืบต่อไป

๒. วัตถุประสงค์

- ๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์
- ๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้าง เครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๓. ขอบเขตการวิจัย

๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เกิดจากการศึกษาเอกสารตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับการลงพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิมีความและได้ทำการศึกษา ชีวิตประวัติผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์ เพื่อนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ถึง แนวคิด วิถีอัตลักษณ์และบทบาทการเชื่อมโยงวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๔. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

- ๔.๑ **บทบาท** หมายถึง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ในล้านนา
- ๔.๒ **การเชื่อมโยง** หมายถึง อาณาบริเวณพื้นที่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ ในการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง
- ๔.๓ **การเผยแผ่พระพุทธศาสนา** หมายถึง การปฏิบัติศาสนกิจของพระสิริมังคลาจารย์ ในการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเผยแผ่ผ่านทางวรรณกรรมต่าง ๆ ให้อุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้สืบมา
- ๔.๔ **พระสิริมังคลาจารย์** หมายถึง พระเถระรูปหนึ่งซึ่งเป็นชาวเชียงใหม่ที่มีบทบาท สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนา มีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ.๒๐๒๐-๒๑๐๐ ประจำอยู่ที่วัด สอนขวัญ (วัดตําหนักในปัจจุบัน)

๕. วิธีการวิจัย

๕.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเชิงเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินวิจัยไว้ดังนี้

๕.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ พระสังฆาธิการ นักการศึกษา จำนวน ๘ จังหวัด โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งได้มาด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Random Sampling) จำนวน ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน และแพร่ รวมจำนวน ๑๐ รูป/คน โดยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑.๑ แสดงจำนวนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

จังหวัด/กลุ่มประชากร	เชียงใหม่	น่าน	แพร่	รวม
พระสังฆาธิการ	๒	๒	๑	๕
นักการศึกษา	๒	๒	๑	๕
รวม				๑๐

๕.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยเน้นการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย ซึ่งเป็นแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์สังเคราะห์ข้อมูลเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ตามแนวทางการเชื่อมโยงเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมของครูบาบุญชุ่มโดยใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยเนื้อหา ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลสถานภาพทั่วไป ได้แก่ ชื่อ ฉายา นามสกุล อายุ ตำแหน่ง อาชีพ และประสบการณ์เกี่ยวกับการศึกษาประวัติและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ สำหรับพระสังฆาธิการ นักการศึกษาที่มีข้อมูลหรือความรู้เกี่ยวกับประวัติและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์

๕.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาโดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

๑. รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ เช่น ประวัติศาสตร์ ลักษณะทางสังคม ภูมิศาสตร์ โดยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการ และนักการศึกษาจำนวน ๑๐ รูป/คน เพื่อนำมาวิเคราะห์

๕.๕ วิธีวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร ข้อมูลเชิงประจักษ์ และการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสรุปสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ เกี่ยวกับแนวคิดวิถีสถิติและบทบาทการเชื่อมโยงเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๒) นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์ มาทำการวิเคราะห์อิทธิพลและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการศึกษา การเผยแผ่และการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๖. ผลการวิจัย

๖.๑ แนวคิดและวิถีสถิติของพระสิริมังคลาจารย์

จากการที่ศึกษาเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ พบว่า พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีชีวิตอยู่ในยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว ซึ่งอยู่ในระหว่าง พ.ศ.๑๙๘๕-๒๐๘๑ พระสิริมังคลาจารย์ ได้กำเนิดขึ้นในยุคสมัยนี้ แต่ไม่มีหลักฐานที่ปรากฏอย่างชัดเจน เป็นการตั้งข้อสันนิษฐานเอาไว้ประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งมีข้อคิดเห็นเป็น ๒ นัย ๑) เขียนตำนานส่วนหนึ่งของประวัติพระสิริมังคลาจารย์ลงในหนังสือ “นำชมจังหวัดเชียงใหม่” นามเดิมของท่าน คือ “ศรีปิงเมือง” โดยถือเอานิมิตในวันคลอดที่เกิดพายุใหญ่พัดจนบ้านพังทลาย ขณะนั้นมารดาของท่านกำลังครรภ์แก่หลบพายุไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ (ไม้ศรี) ใหญ่ เลย์เจ็บครรภ์และคลอดบุตรที่โคนต้นโพธิ์นั้น ๒) ปรากฏในคัมภีร์และวรรณกรรมพระสิริมังคลาจารย์เขียนจารึกไว้เองในตอนท้ายเรื่องของคัมภีร์ที่ท่านได้รจนาเอาไว้ เช่น ท้ายเรื่องเวสสันดรที่ปณี ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนี้รจนาสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ.๘๗๙ (พ.ศ.๒๐๖๐) ในสมัยพระเมืองแก้ว ครองเมืองเชียงใหม่ ขณะนั้นท่านเป็นมหาเถระแล้วและจำพรรษาอยู่ ณ วัดสวนขวัญ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดอันเป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์ เป็นการตั้งสมมติฐานว่า ท่านอาจจะเกิดในระหว่าง พ.ศ.๒๐๑๐ - ๒๐๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.๑๙๘๕ - ๒๐๓๐)

จากนั้น ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ ๑๓ ขวบ และได้เดินทางไปศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ณ ลังกาทวีป จนแตกฉานทั้งภาษาบาลีและพระไตรปิฎก แล้วกลับมาช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา จนเป็นที่ประจักษ์แก่พุทธศาสนิกชนและพระเมืองแก้ว

พระเมืองแก้วจึงแต่งตั้งให้ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด และวัดสวนดอก ในขณะเดียวกันท่านก็ได้ รจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้ปรากฏจำนวน ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย เวสสันดร ทิพนี จักรวาลทิพนี สังขยาปกาสกุฎิกา และมังคลัตถทิพนี หลังจากท่านรจนาคัมภีร์มังคลัตถทิพนี สำเร็จลง เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๗ ที่ปรากฏไว้ท้ายคัมภีร์ และท่านได้มรณภาพลง เมื่อ พ.ศ.๒๐๖๘ - ๒๐๗๘ ณ วัดสวนดอก รวมสิริอายุของท่านได้ ๔๗ ปี

๖.๒ ผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์

ผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์ ปรากฏอยู่ ๔ เรื่อง ประกอบไป ด้วย เวสสันดรทิพนี จักรวาลทิพนี สังขยาปกาสกุฎิกา และมังคลัตถทิพนี ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นได้ บ่งบอก ถึงความรู้ความสามารถ ด้านอัจฉริยภาพในเรื่องของการใช้ภาษาบาลี ประกอบกับการนำหลักฐาน ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบายได้อย่างงดงาม เป็นการแต่งที่มีโครงสร้าง สมบูรณ์แบบตามลักษณะคัมภีร์บาลีลายลักษณ์ คือ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา เรียกกันง่าย ๆ ว่า คาถา ไหว้ครู ซึ่งตามปกติ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถา กุฎิกา ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบ เรียงไว้เป็นเบื้องต้น ประกอบด้วยคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บอกความมุ่งหมายในการแต่งอ้างถึง บุคคลที่เกี่ยวข้อง แล้วนำหลักธรรมหรือธรรมบทมาวางไว้เป็นกรอบในการอธิบาย เมื่อเห็นคำใดมี ความหมายไม่ชัดเจน ควรแก่การอธิบายขยายเนื้อหาเพิ่มเติม ก็จะหยิบยกคำนั้นขึ้นอธิบาย พร้อมทั้ง อ้างข้อมูลที่มาจากอรรถกถา กุฎิกา อนุฎิกา เพื่อให้ความสมบูรณ์ของเนื้อหาครบถ้วน

ทำให้ผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ของท่านมีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่ และ สังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านประเพณีและวัฒนธรรม เช่น การเทศน์มหาชาติ หรือ เวสสันดร ชาดก ที่สังคมล้านนาได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในทางพระพุทธศาสนา และอีกคัมภีร์หนึ่ง คือ มังคลัตถ ทิพนี ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาปริยัติแผนกบาลี เป็นหลักสูตรที่ให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนการแปล จากภาษาบาลีเป็นไทย และแปลไทยเป็นบาลี ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษา มาตราจนถึง ปัจจุบัน

๖.๓ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ ถือว่าเป็นพระมหาเถระที่มีจริยาวัตรที่ควรแก่การเคารพกราบไหว้ได้ อย่างสนิทใจ จากชีวประวัติประกอบกับผลงานด้านวรรณกรรมของท่าน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและ วิถีอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของท่านได้อย่างชัดเจน จากการศึกษาวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

๖.๓.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษา

พระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นพระเถระรูปหนึ่ง ที่มีคุณูปการต่อพระศาสนา ท่านเป็นผู้ที่มี ความรู้ความสามารถแตกฉานทั้งในภาษาบาลี และพระไตรปิฎก ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอน ในทางพระพุทธศาสนา ทำให้ท่านมีแนวคิดที่จะบรรลुरुธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นเป้าหมาย สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงได้บรรพชาและอุปสมบท แล้วเดินทางไปศึกษาในสำนักของพระ

พุทธวิระ ฌ ประเทศศรีลังกา เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านได้เดินทางกลับมายังเมืองเชียงใหม่ ประกอบกับยุคสมัยนั้น มีพระเถระอีกจำนวนมากที่แตกฉานในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก เช่น พระโพธิธัมม และพระญาณกิตติเถระ ซึ่งได้ทำการสังคายนาในดินแดนล้านนาให้สำเร็จได้ นอกจากนี้ท่านยังมีแนวคิดที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีอายุครบ ๕,๐๐๐ พระวสา โดยการรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาขึ้น จำนวน ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรที่ปณี จักกวาหที่ปณี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถที่ปณี

๖.๓.๒ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการเผยแผ่

พระสิริมังคลาจารย์ถือเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีความแตกฉานในบาลี ดังจะเห็นได้จากการรจนาผลงานของท่าน จะใช้ภาษาบาลีในการรจนา เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ต้องการรักษาไว้ซึ่งพุทธวจนะ การที่ท่านรจนาคัมภีร์ เวสสันดรที่ปณี จักกวาหที่ปณี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถที่ปณี ต้องการที่จะให้ผลงานเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลัง วรณกรรมทั้ง ๔ เรื่อง ท่านใช้เวลาในการรจนาเพียง ๗ ปีเท่านั้น แต่เต็มไปด้วยคุณภาพและมีความละเอียดรอบครอบในการรจนา ทั้งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจจริงที่จะเป็นการเผยแผ่และรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ตามพุทธพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

๖.๓.๓ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านความสันโดษ

พระสิริมังคลาจารย์ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น อีกประการหนึ่ง นั่นก็คือด้านความสันโดษ จากประวัติที่ปรากฏว่าด้วยการรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ ท่านได้คำนึงถึงภูมิประเทศที่มีความสลับป่าเย็บและสงบในการแต่งหนังสือ ซึ่งท่านได้ไปแต่งคัมภีร์ที่วัดสวนขวัญ ที่มีความห่างไกลจากตัวเมืองออกไป ทางทิศใต้ ๔ กิโลเมตร ผลงานและหลักฐานที่ปรากฏสอดคล้องกันก็คือ วรณกรรมเรื่อง เวสสันดรที่ปณี จักกวาหที่ปณี และสังขยาปกาสฎีกา เป็นผลงานที่เกิดจากสถานที่นี้ทั้งสิ้น แสดงให้เห็นถึงความสันโดษและเรียบง่ายในการดำเนินชีวิตของท่านได้เป็นอย่างดี

๖.๓.๔ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการใฝ่รู้ใฝ่เรียน

การที่พระสิริมังคลาจารย์สามารถรจนาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนามากถึง ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรที่ปณี จักกวาหที่ปณี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถที่ปณี เกิดจากการใฝ่รู้ใฝ่เรียนของท่าน เพราะการที่จะแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้นั้น ผู้แต่งจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและเข้าถึงหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก จึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาได้ โดยเฉพาะผลงานที่เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีอย่างเวสสันดรที่ปณี จักกวาหที่ปณี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถที่ปณี แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาบาลี เกิดจากความใฝ่รู้ใฝ่

เรียน ที่ท่านเดินทางไปศึกษาในสิงหลนิกาย ณ ลังกาทวีป ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ส่งผลให้ท่านมีความสามารถในการรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจนเป็นที่ยอมรับทั้งในอดีตตลอดจนถึงปัจจุบัน

๖.๔ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

๖.๔.๑ บทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยผ่านทางวรรณกรรมและคัมภีร์ทำนรจนารขึ้น ทำให้พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเจริญรุ่งเรืองในสังคมล้านนา ดังนี้

(๑) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๐ พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง เวสสันดรที่ปนี เป็นคัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดกในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกเป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่พระสิริมังคลาจารย์ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว ขณะที่พักอยู่วัดสวนขวัญ เวสสันดรที่ปนี เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหายาวนับต้นมี ๔๐ ผูก บั้นปลาย ๑๐ ผูก เป็นการอธิบายเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งรจนาเป็นคาถาล้วน

(๒) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง จักรวาลที่ปนี หรือ (จักรกวางที่ปนี) เป็นคัมภีร์ที่แพร่หลายในแวดวงวรรณกรรม โดยพระสังฆราชาจันทรสือรัฐญวาสีเจ้าให้สร้างในปีเปือก (เป็ก) เส็ด ศักราชได้ ๕๐๐ ตัว (พ.ศ.๒๐๘๑) หลังจากที่พระสิริมังคลาจารย์รจนสำเร็จเพียง ๑๘ ปี คัมภีร์ฉบับนี้พบที่วัดบุปผาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่ครูบากัญจนอรัญญวาสีจารคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๖ ฉบับวัดช้างค้ำรวมหาวิหาร ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๑๒ ไมโครฟิล์มที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ “มูลนิธิแห่งสภาวิจัยแห่งประเทศไทยมณฑลวันตก” ก็ได้ถ่ายลงไมโครฟิล์มไปไว้ที่ประเทศเยอรมันด้วย และยังมีฉบับที่จรไว้ในไบลานเป็นตัวอักษรขอม เป็นของหอสมุดแห่งชาติจำนวน ๑๓ ฉบับ และเป็นของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ๒ คัมภีร์

(๓) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสกะ หรือสังขยาปกาสกฎีกา เป็นหนังสืออธิบายพระคัมภีร์ “สังขยาปกาสก” ที่พระญาณวิลาสเถระภิกษุชาวเชียงแสนรจนาวไว้ในปี พ.ศ.๒๐๕๙ เป็นคาถา ๗๓ คาถา โดยพระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งคัมภีร์นี้ในปี พ.ศ.๒๐๖๓ ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะทาง ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น

(๔) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๗ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รจนาวรรณกรรม เรื่อง มังคลัตถที่ปนี เป็นคัมภีร์ที่อธิบายถวายเป็นมงคลสูตรซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในขุททกนิกายปาฐะและสุตตันตปิฎก

เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ท่านได้อธิบายความหมายของพระสูตรนี้ได้อย่างละเอียด และ อ่างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง พร้อมกับนำเรื่องราวต่าง ๆ จากชาดกอรุณกถาธรรมบท มากกว่า ๕๐ คัมภีร์ มารจนาอธิบายประกอบ ทำให้มั่งคั่งล้นท้น เป็นที่แพร่หลายมากที่สุดในบรรดาผลงานทั้งหมดของท่าน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ประเทศพม่า กัมพูชา ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา

๖.๔.๒ การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

เมื่อจะพิจารณาถึงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๘ ถึง พ.ศ. ๒๐๖๘ พระสิริมังคลาจารย์ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมผ่านการศึกษา ภาษาวรรณกรรมและคัมภีร์ โดยเริ่มต้นจากเมืองเชียงใหม่ ไปศึกษาภาษายังดินแดน ลังกา ทวีป กับพระพุทธวโรหิต จากนั้นนำวัฒนธรรมด้านภาษากลับมายังเมืองเชียงใหม่ ดินแดนแห่งล้านนา จนกระทั่งท่านรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ขึ้น จำนวน ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรทีปนี, จักรวาลทีปนี, สังขยาปกาสกะ หรือสังขยาปกาสกฏีกา, และมั่งคั่งล้นท้นทีปนีขึ้น ซึ่งวรรณกรรมและคัมภีร์ดังกล่าวเปรียบเสมือนเป็นการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมไปยังแว่วแคว้น-นครรัฐต่างๆ โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการศึกษา และเชื่อมโยงไปยังเมืองแพร่ เมืองน่าน กรุงศรีอยุธยา เชียงตุง เมืองนาย เมืองยอง และสิบสองพันนา ซึ่งแว่วแคว้น-นครรัฐ เหล่านี้ ตกอยู่ภายใต้การปกครองของเชียงใหม่ สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักฐานของการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม ก็คือ วิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ ที่ถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๖.๕ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๖.๕.๑ อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการศึกษา

พระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อการศึกษา มากนับตั้งแต่อดีตตราบจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานด้านวรรณกรรมที่ท่านได้รจนาเอาไว้ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๖๐ - ๒๐๖๗ โดยประมาณ ประกอบไปด้วย วรรณกรรมเรื่องเวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี สังขยาปกาสกฏีกา และมั่งคั่งล้นท้นทีปนี ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษานับตั้งแต่อดีตตลอดจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะคัมภีร์มั่งคั่งล้นท้นทีปนี ที่ถูกกล่าวขานและถูกนำมาอ้างอิงมากที่สุด นอกจากนี้ ยังเป็นหนึ่งในหลักสูตรของการศึกษาแผนกบาลี ที่พระภิกษุ-สามเณร ที่ศึกษาเปรียญธรรมประโยค ที่ต้องผ่านการแปลไทยเป็นมคธ และแปลมคธเป็นไทย มั่งคั่งล้นท้นทีปนีเปรียบเสมือนเพชรน้ำเอกของวงการการศึกษาไม่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ปัจจุบันถูกนำไปตีพิมพ์และแปลเป็นภาษาต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาสืบต่อไป

๖.๕.๒ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระอีกรูปหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านนั้น มีลักษณะที่แตกต่างไปจากพระเถระรูปอื่น เช่น ครูบาภิญจนอริยญาณวาลี ที่เดินทางไปยังประเทศต่างๆ เพื่อทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระสิริมังคลาจารย์ตรงที่ พระสิริมังคลาจารย์นั้น เผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านทางวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ท่านรจนา เป็นการนำเอาหลักการ วิธีการ และแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาอธิบาย ด้วยการเพิ่มเติมและขยายเนื้อหาให้กระชับและชัดเจนมากขึ้น เช่น วรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรทีปนี ที่สื่อถึงการสร้างบารมีด้วยการให้ทานของพระเวสสันดร เพื่อการบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล เรื่อง จักรवालทีปนี ว่าด้วยเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร และพรหม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสกะ ว่าด้วยเรื่องการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะทาง ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น และเรื่อง มังคลัตถทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่ท่าน เป็นสูตรที่ว่าด้วยการปฏิบัติอันเป็นมงคลแก่ชีวิต เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ทำให้วรรณกรรมและคัมภีร์เหล่านี้ ทรงไว้ซึ่งคุณประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไปตราบจนถึงปัจจุบัน

๖.๕.๓ อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาชีวประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์แห่งล้านนา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ท่านสร้างสรรค์วรรณกรรมและคัมภีร์อันทรงคุณค่าฝากไว้เป็นมรดกทางปัญญาให้อยู่คู่กับกับพระพุทธศาสนา โดยผ่านวรรณกรรมและคัมภีร์ ทั้งเรื่อง เวสสันดรทีปนี จักรवालทีปนี สังขยาปกาสกฏีกา และมังคลัตถทีปนี ซึ่งวรรณกรรมและคัมภีร์เหล่านี้ไม่ปรากฏเฉพาะในล้านนา หรือประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังขยายไปยังดินแดนอื่น ๆ อีกมากมายหลายสถานที่ เช่น เมืองแพร่ เมืองน่าน กรุงศรีอยุธยา เชียงตุง และสิบสองปันนา

ถือว่าเป็นการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม ที่ถูกถ่ายทอดโดยผ่านผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ท่านรจนา และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง อีกทั้งผลงานหรือวรรณกรรมของท่านยังถือว่าเป็นต้นแบบของการศึกษาแผนกธรรมบาลี ในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นลักษณะการสร้างเครือข่ายและการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ จึงมีลักษณะแตกต่างจากพระเถระรูปอื่นๆ ที่มีลักษณะชัดเจนในการเดินทางไปสร้างผลงานในสถานที่ต่างๆ ทั้งในล้านนาและต่างประเทศ ดังนั้นการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของท่าน จึงเป็นการสร้างเครือข่ายในลักษณะ

ของการศึกษาผ่านผลงาน โดยอาศัยความความสัมพันธ์ทางคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อ พระพุทธศาสนา และการสร้างเครือข่ายทางการศึกษา ในยุคนั้น สิงหล หรือลังกา เปรียบเสมือนเมือง ตักศิลาที่พระสงฆ์มักจะเดินทางไปศึกษา โดยเฉพาะชาวภาษาบาลี เพราะถือเป็นดินแดนที่ พระพุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้น ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ ๓ ก็มีการส่งสมณทูตคือ พระมหินทะ เถระและคณะเดินทางไปเผยแผ่พระศาสนาในลังกา ทำให้พระพุทธศาสนาในลังกาเจริญรุ่งเรืองและ มั่นคง ล้านนาเองก็ได้ส่งพระสงฆ์ไปศึกษาในลังกาด้วยเช่นกัน หนึ่งในนั้น ก็คือ พระสิริมังคลาจารย์ เพราะฉะนั้นการสร้างเครือข่ายของพระสิริมังคลาจารย์ นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายผ่าน วรรณกรรมแล้ว ยังได้สร้างเครือข่ายผ่านทางการศึกษาด้วย จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ทำให้นามของ พระสิริมังคลาจารย์ ถูกจารึกเอาไว้เป็นประวัติศาสตร์และอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาสืบต่อมา

๗. ข้อเสนอแนะ

๗.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. สร้างแรงจูงใจและพัฒนาขีดความสามารถ ของบุคลากรในองค์กร โดยการสนับสนุน จากผู้บริหารและสมาชิกในองค์กร

๒. สร้างแรงจูงใจแก่บุคลากรในองค์กรทุกระดับ โดยปรับระบบให้เหมาะสมกับ ความก้าวหน้าในสายงานที่เป็นธรรม เพื่อสร้างกลไกและพัฒนาความสัมพันธ์ที่ระหว่างบุคลากรให้ องค์กร

๗.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ควรมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับบุคลากรในองค์กรอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง โดยการร่วมมือและประสานเชื่อมโยงกับหน่วยงานต่างๆ ในการทำงานร่วมกัน ไม่ทำงานแบบแยกส่วน ต่างคนต่างทำ

๒. ควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในองค์กร โดยร่วมมือกับหน่วยงาน ต่างๆ เช่น นักพัฒนาชุมชน นักวิชาการ ทั้งในด้านความรู้ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมด้าน พระพุทธศาสนา เพื่อสร้างสรรค์ผลงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

๗.๓ ข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษา การมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายทางสังคมในองค์กรต่างๆ ทั้งศาสน จักรและอาณาจักร

๒. ควรมีการศึกษา วรรณกรรมเรื่องสังขยาปกาสุก้าเพื่อทำการเปรียบเทียบมาตราวัด ทางมิติพระพุทธศาสนากับมิติทางโลก

๓. ควรมีการศึกษา แนวทางการพัฒนาเครือข่ายและแนวทางการส่งเสริมการศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามพระสิริมังคลาจารย์

ภาคผนวก ข
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและ
ผลที่ได้รับของโครงการ

โครงการวิจัยเรื่อง บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์
2. เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้าง

เครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

สรุปผลการดำเนินการตามแผนงาน/กิจกรรมตาม Proposal ในรอบ ๑๒ เดือน

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน วัตถุประสงค์	ร้อยละ ความพึง พอใจต่อ ผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง		
๑. ประชุมเตรียมความพร้อมของคณะเพื่อลงพื้นที่ศึกษาข้อมูล - ศึกษาประวัติและผลงาน - วิเคราะห์บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม - เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมทาง	ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ผลงานด้านวรรณกรรมสำคัญๆ ที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์	ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมที่สำคัญของพระสิริมังคลาจารย์	ข้อที่ ๑-๓	๑๐๐%

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน วัตถุประสงค์	ร้อยละ ความพึง พอใจต่อ ผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง		
พระพุทธศาสนา				
๒. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์	ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ผลงานด้านวรรณกรรมสำคัญๆ ที่มีต่อการศึกษา การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ ในยุกต์สมัยที่ล้านนามีความเจริญด้านพระพุทธศาสนา	ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ผลงานด้านวรรณกรรมสำคัญๆ ที่มีต่อการศึกษา การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ ในยุกต์สมัยที่ล้านนามีความเจริญด้านพระพุทธศาสนา	วัตถุประสงค์ ข้อที่ ๒	๑๐๐%
๓. ลงพื้นที่สัมภาษณ์ด้านบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์	ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์	ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์	วัตถุประสงค์ ข้อที่ ๓	๑๐๐%
๔. ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารตำรา และการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ	ได้ทราบถึงประวัติ ผลงานด้านวรรณกรรม และบริบททางสังคมในยุกต์สมัยนั้น พร้อมกับบทบาทการเชื่อมโยง และการสร้างเครือข่ายด้านการศึกษาและการ	ได้ทราบถึงประวัติ ผลงานด้านวรรณกรรม และบริบททางสังคม ในยุกต์สมัยนั้น พร้อมกับบทบาทการเชื่อมโยง และการสร้างเครือข่ายด้าน	วัตถุประสงค์ ข้อที่ ๔	๑๐๐%

ตามแผนงาน		ปฏิบัติจริง	สนับสนุน วัตถุประสงค์	ร้อยละ ความพึง พอใจต่อ ผลสำเร็จ
กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ผลที่ได้จริง		
	เผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระสิริมังคลาจารย์	การศึกษาและการเผย แผ่พระพุทธศาสนา ของพระสิริมังคลา จารย์		
๕. ดำเนินการสังเคราะห์ องค์ความรู้ที่เกิดจาก การศึกษาเอกสารตำรา และการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับประวัติ การ เชื่อมโยง การสร้าง เครือข่ายทางวัฒนธรรม ของพระสิริมังคลาจารย์	สามารถสรุป ประเด็น สำคัญที่ได้กำหนดไว้ใน วัตถุประสงค์และกรอบ แนวคิดเพื่อนำเสนอต่อ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	สรุป และนำเสนอต่อ สถาบันวิจัยพุทธ ศาสตร์พิจารณา กรอบแนวคิดเพื่อ	วัตถุประสงค์ ข้อที่ ๔	๑๐๐%

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ ต่อ มจร.

ลงนาม.....

(พระอนุสรณ์ กิตติวิมล)

หัวหน้าโครงการวิจัยผู้รับทุน

วันที่ ๓๐ เดือน มิถุนายน ๒๕๖๑

ภาคผนวก ค
เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์

การวิจัย เรื่อง บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์

*****

คำชี้แจง การตอบแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์ ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ และ ๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครื่องช้ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์ คณะผู้วิจัยขอความกรุณาท่านได้ตอบคำถามต่อไปนี้ให้ครบถ้วน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษเกี่ยวกับบทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์ โดยไม่มีผลกระทบต่อการศึกษาปฏิบัติหน้าที่ของท่านแต่ประการใดทั้งสิ้น ซึ่งแบบสัมภาษณ์ได้แย่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้ คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับพระสิริมังคลาจารย์ คณะผู้วิจัยได้กำหนดไว้ ๕ ด้าน ดังนี้

ด้านที่ ๑ แนวคิดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

ด้านที่ ๒ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

ด้านที่ ๓ ลักษณะที่โดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

ด้านที่ ๔ บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

ด้านที่ ๕ แนวคิด วิถี อัตลักษณ์ และบทบาทของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีอิทธิพลต่อ

สังคม

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล..... อายุ.....

๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน.....

๑.๓ การศึกษา.....

๑.๔ ตำแหน่งหน้าที่.....

๑.๕ อาชีพ.....

๑.๖ วันที่ให้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์

๒.๑ ประวัติและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์

๒.๒ บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์

๒.๓ อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแพร่ การสร้างเครือข่าย และ
วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

ขอขอบพระคุณอย่างยิ่งที่กรุณาได้ให้ข้อมูลสำคัญ

ภาคผนวก ง
ภาพกิจกรรมดำเนินงานวิจัย

สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิ, ประธานสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

สัมภาษณ์ ผศ.ศรี แนวณรงค์ อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

สัมภาษณ์ ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

ภาคผนวก จ
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ เลขที่สัญญา ว.๐๖๒/๒๕๖๐

ชื่อโครงการ บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์

หัวหน้าโครงการ พระอนุสรณ์ กิตติวณิช (เรื่องปัญญารัตน์)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

โทรศัพท์ ๐๖-๒๒๔๖-๔๕๓๕ โทรสาร. ๐๕๔-๖๔๖๕๘๕ Email : praanusorn-๒๐๐๙@hotmail.com

๑. ความเป็นมาและความสำคัญ

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในมิติที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างสนิท อันเป็นภาพสะท้อนให้ทราบโดยทั่วกันว่าเมื่อพูดถึงสังคมไทยย่อมเห็นภาพของพระพุทธศาสนาที่ซ่อนเร้นอยู่ในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของประชาชนนั่นเอง ตามที่ปรากฏในข้อความตอนหนึ่งว่า...ความโชคดีที่เป็นเหตุการณ์ให้เราได้ระลึกอยู่เสมออีกประการหนึ่งคือ การได้เกิดเป็นคนไทย มีชีวิตบนผืนแผ่นดินไทยมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่งดงามโดยอาศัยรากฐานทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า การที่เราได้เกิดเป็นคนไทยและอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทยนั้น อยู่ในหลักแห่งความเจริญที่ประกอบด้วย ปฎิรูปเทสวาโส (อยู่ในภูมิประเทศอันสมควร) ปุพเพกตปุญญตา (การได้สั่งสมคุณงามความดีไว้ในปางก่อน) และอัตตสัมมาปณิธิ (การตั้งตนไว้ชอบด้วยความดี)

ในทำนองเดียวกันเมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจให้เป็นหนึ่งเดียวไว้ได้นั้น ศาสนบุคคลซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการขับเคลื่อนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้สามารถเข้าถึงศรัทธาคือความเชื่อและปสาทะคือความเลื่อมใส เป็นเบื้องต้นนำไปสู่การปฏิบัติจนเป็นผล(ปฏิเวธ)คือความสุข สงบ และร่มเย็นตามธัมมานุสุมมปฏิบัติจนถึงแม้กาลเวลาจะหมุนเวียนเปลี่ยนผ่านอันส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมทุกแห่งต้องต่อสู้ดิ้นรนขวนขวายและปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงภายในกระแสของโลกาภิวัตน์ดังที่ทราบโดยทั่วไปเมื่อกล่าวในภาพรวมจึงนับได้ว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยมาเป็นเวลาที่ช้านาน

ดังนั้น หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในมิติของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าของสังคมไทยอย่างชัดเจนและเป็นสัมมาทิฐิแล้วย่อมจะมีความเข้าใจอย่างไร่อดคิดว่า เหล่าพระสงฆ์ผู้ดำรงอยู่ในสมณธรรมตามยุคบาทขององค์พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตถึงปัจจุบันที่ตั้งมั่นในพระธรรมวินัยอัน

เป็นสิกขาบทน้อยใหญ่ตามครรลองของสมณวิสัยทั้งด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ โดยเฉพาะพระภิกษุ ซึ่งเป็นหนึ่งในบริษัทสี่ที่ทรงมอบหมายให้เป็นผู้ธำรงรักษาพระศาสนาไว้ให้คงอยู่ท่ามกลางป้อมมีความตระหนักและต้องรับเป็นธุระภาระอันใหญ่หลวงในฐานะผู้นำแห่งกองทัพธรรมนั่นเอง นอกจากนี้จะปฏิบัติตามทำนองคลองธรรมอันเป็นหลักใหญ่ของพรหมจรรย์แล้ว บทบาทสำคัญของพระภิกษุนั้นย่อมอนุเคราะห์เกื้อกูลแก่คณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองด้วย

เมื่อก้าวถึงบทบาทและหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อศาสนจักร และอาณาจักร นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากการน้อมรับในหลักการที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ในสมัยพุทธกาล แก่พระสาวกทั้งหลายก่อนแยกย้ายกันไปประกาศหลักธรรมคำสอนว่า “ภิกษุทั้งหลายเราตถาคตพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์เช่นกันเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ของจงอย่าได้ไปรวมทางเดียวกัน สองรูปจงแสดงธรรมงามในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามในที่สุดจงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริสุทธิบริบูรณ์สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีรูปลีคือกิเลสในจักขุน้อยมีอยู่เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อมผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีดูก่อนภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”

จากโอวาทที่น้อมมากล่าวไว้ในเบื้องต้นนี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงหลักการที่พระเถระ ในอดีตได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อสนองนโยบายและช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงอยู่กับสังคมไทยมาตามลำดับ “จนกระทั่งพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้าสู่ล้านนา ในรัชสมัยของพญากือนา กษัตริย์ลำดับที่ ๖ ครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๙๘ - ๑๙๒๘ ทรงเป็นโอรสของพญาผายู พระองค์ทรงเป็นธรรมนิกราช ในสมัยนั้นบ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ต่อมาพระองค์ได้สดับกิตติคุณของพระอุทุมพรบุพผาสวามี ผู้เป็นพระลังกาแต่มาจำพรรษาที่เมืองนครพน (เกาะตะมะประเทศพม่า) ท่านมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่นั่น พระเจ้ากือนาจึงส่งทูตไปอาราธนาเชียงใหม่ แต่ท่านกลับส่งหลานชายคือพระอานันทะเถระ และคณะสงฆ์จำนวนหนึ่งมาแทน”

ตามร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในล้านนา ทำให้ทราบความเป็นมาของพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาจากสมัยทริภุชชัย สู่ยุคพุทธศาสนาแบบลังกาเก่าในสมัยของพญากือนา และต่อมา ได้เข้าสู่ยุคพระพุทธศาสนาลังกาใหม่ พระสงฆ์ในล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา จึงทำให้พระสงฆ์ในล้านนามีความรู้ ความชำนาญ ในภาษาмаคธหรือภาษาบาลี อีกทั้งในสมัยของพระเจ้าติโลกราชได้มีการสังคายนาครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีให้เราได้รับทราบความเป็นมาของพระพุทธศาสนาผ่านสถาปัตยกรรม ปติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรมและหลักฐานจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ โดยเฉพาะหลักฐานจากงานวรรณกรรมของพระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาใน

ล้านนากลายเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ทำให้พวกเราชาวพุทธได้รับทราบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสังคม ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิต การเมืองการปกครอง ของผู้คนในล้านนาในแต่ยุคได้เป็นอย่างดี

มูลเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทธรูปศาสนาเจริญรุ่งเรืองในล้านนา ก็คือได้มีการประชุมทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น การทำสังคายนาในครั้งนี้ถ้านับตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้วก็ถือได้ว่าเป็นครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจติยเจ็ดยอด) ในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ในครั้งนั้นได้มีการอาราธนาพระมหาเถระผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกจำนวนหลายรูป โดยมีพระธัมมทินมหาเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้าติโลกราชใช้เวลาทำสังคายนา ๑ ปี จึงสำเร็จ

การทำสังคายนาในครั้งนี้นับว่า สำคัญมากในพระพุทธรูปศาสนาของล้านนา ที่ทำให้พระสงฆ์ในล้านนาได้นำเอาหลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมาแปลเป็นภาษาล้านนา เพื่อให้ชาวล้านนาได้ศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์หรือวรรณกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ในล้านนาได้รจนาขึ้น ทั้งที่เป็นภาษาล้านนาและภาษาไทย เช่น พระสิริมั่งคลาจารย์ แต่งคัมภีร์เรื่อง มังคลัตถทีปนี จักวาฬทีปนี เวสสันตรทีปนี สังขยาปกาสฎีกา และพระโพธิรังสี แต่งคัมภีร์เรื่อง จามเทวีวงศ์ สิหิงคินิทาน พระรัตนปัญญาเถระ เป็นผู้แต่งคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ พระนนทาทจารย์ เป็นผู้แต่ง คัมภีร์สารตถทีปนี นอกจากนี้ ยังมีบทสวดมนต์ชนิดต่าง ๆ อีกหลายบท เช่น บทสวดพาหุง ซึ่งเรียกว่า บทถวายพรพระ พระชาวล้านนาเป็นผู้นำมาสวด บางเรื่องแปลเป็นภาษาต่าง ๆ เช่น เป็นภาษาไทยบ้าง ลัγκαบ้าง ภาษาอังกฤษบ้าง ในยุคนั้น มีพระเถระที่มีความรู้ความสามารถในพระไตรปิฎกจำนวนไม่น้อย หนึ่งในนั้นก็คือ พระสิริมั่งคลาจารย์

จากข้อมูลเกี่ยวกับพระเถระผู้ทรงความรู้ที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระสิริมั่งคลาจารย์ ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญทางด้านศิลปกรรมและวรรณกรรมจอมปราชญ์แห่งล้านนาผู้รจนาคัมภีร์ไว้ ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วยเวสสันตรทีปนี สังขยาปกาสฎีกา จักวาฬทีปนีและมังคลัตถทีปนี อันเป็นมรดกธรรมให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้ในหลากหลายมิติโดยเฉพาะด้านอิทธิพลและเส้นทางการเผยแผ่ที่เชื่อมโยงในล้านนา เช่น ภาษา ศาสนา อาชีพ และวิถีชีวิต เป็นต้น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นความเจริญรุ่งเรืองที่ได้ส่งผลมาถึงปัจจุบัน

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษา ประวัติ ผลงาน อิทธิพลและเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาของพระสิริมั่งคลาจารย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องจากนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาทั้งหลายว่าเป็นนักปราชญ์แห่งล้านนา ตามเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาของท่าน โดยผ่านทางคัมภีร์ วรรณกรรม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ตลอดจนข้อวัตรปฏิบัติของท่าน เพื่อเสนอเป็นแบบอย่างแก่สาธารณชนด้วยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ อันจะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนทั้งในประเทศและต่างประเทศ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์สืบต่อไป

๒. วัตถุประสงค์โครงการ

- ๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์
- ๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลงานที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่การสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๓. ผลการวิจัย

๑) ประวัติพระสิริมังคลาจารย์

จากการที่ศึกษาเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ พบว่า พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระที่มีชีวิตอยู่ในยุคสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว ซึ่งอยู่ในระหว่าง พ.ศ.๑๙๘๕-๒๐๘๑ พระสิริมังคลาจารย์ ได้กำเนิดขึ้นในยุคสมัยนี้ แต่ไม่มีหลักฐานที่ปรากฏอย่างชัดเจน เป็นการตั้งข้อสันนิษฐานเอาไว้ประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งมีข้อคิดเห็นเป็น ๒ นัย ๑) เขียนตำนานส่วนหนึ่งของประวัติพระสิริมังคลาจารย์ลงในหนังสือ “นำชมจังหวัดเชียงใหม่” นามเดิมของท่าน คือ “ศรีปิงเมือง” โดยถือเอานิมิตในวันคลอดที่เกิดพายุใหญ่พัดจนบ้านพังทลาย ขณะนั้นมารดาของท่านกำลังครรภ์แก่หลบพายุไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ (ไม้ศรี) ใหญ่ เลย์เจ็บครรภ์และคลอดบุตรที่โคนต้นโพธิ์นั้น ๒) ปรากฏในคัมภีร์และวรรณกรรม พระสิริมังคลาจารย์เขียนจารึกไว้เองในตอนท้ายเรื่องของคัมภีร์ที่ท่านได้รจนาเอาไว้ เช่น ท้ายเรื่องเวสสันดรที่ปณี ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์เรื่องนี้รจนาสำเร็จเมื่อปีฉลู จ.ศ. ๘๗๙ (พ.ศ. ๒๐๖๐) ในสมัยพระเมืองแก้วครองเมืองเชียงใหม่ ขณะนั้นท่านเป็นมหาเถระแล้วและจำพรรษาอยู่ ณ วัดสวนขวัญ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดอันเป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์ เป็นการตั้งสมมติฐานว่า ท่านอาจจะเกิดในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๐ - ๒๐๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๕ - ๒๐๓๐)

จากนั้น ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ ๑๓ ขวบ และได้เดินทางไปศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ณ ลังกาทวีป จนแตกฉานทั้งภาษาบาลีและพระไตรปิฎก แล้วกลับมาช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมล้านนา จนเป็นที่ประจักษ์แก่พุทธศาสนิกชนและพระเมืองแก้ว พระเมืองแก้วจึงแต่งตั้งให้ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด และวัดสวนดอก ในขณะเดียวกันท่านก็ได้รจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้ปรากฏจำนวน ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย เวสสันดรที่ปณี จักรวาลที่ปณี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถที่ปณี หลังจากท่านรจนาคัมภีร์มังคลัตถที่ปณี สำเร็จลงเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ ที่ปรากฏไว้ท้ายคัมภีร์ และท่านได้มรณภาพลง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๘ - ๒๐๗๘ ณ วัดสวนดอก รวมสิริอายุของท่านได้ ๔๗ ปี

๒) ผลงานด้านวรรณกรรมของพระสิริมังคลาจารย์

ผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์ ปรากฏอยู่ ๔ เรื่อง ประกอบไปด้วย เวสสันดรที่ปณี จักรวาลที่ปณี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถที่ปณี ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นได้ บ่งบอก

ถึงความรู้ความสามารถ ด้านอัจฉริยะภาพในเรื่องของการใช้ภาษาบาลี ประกอบกับการนำหลักฐานทาง พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบายได้อย่างงดงาม เป็นการแต่งที่มีโครงสร้างสมบูรณ์ แบบตามลักษณะคัมภีร์บาลีลายลักษณ์ คือ ขึ้นต้นด้วยปณามคาถา เรียกกันง่าย ๆ ว่า คาถาไหว้ครู ซึ่ง ตามปกติ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลี เช่น อรรถกถา ฎีกา ถือเป็นธรรมเนียมที่เรียบเรียงไว้เป็น เบื้องต้น ประกอบด้วยคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย บอกความมุ่งหมายในการแต่งอ้างถึงบุคคลที่ เกี่ยวข้อง แล้วนำหลักธรรมหรือธรรมบทมาวางไว้เป็นกรอบในการอธิบาย เมื่อเห็นคำใดมีความหมาย ไม่ชัดเจน ควรแก่การอธิบายขยายเนื้อหาเพิ่มเติม ก็จะหยิบยกคำนั้นขึ้นอธิบาย พร้อมทั้งอ้างข้อมูลที่มา จากอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เพื่อให้ความสมบูรณ์ของเนื้อหาครบถ้วน

ทำให้ผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ของท่านมีอิทธิพลต่อการศึกษา การเผยแผ่ และ สังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านประเพณีและวัฒนธรรม เช่น การเทศน์มหาชาติ หรือ เวสสันดร ชาดก ที่สังคมล้านนาได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในทางพระพุทธศาสนา และอีกคัมภีร์หนึ่ง คือ มังคลัตถ ทีปนี ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาปริยัติแผนกบาลี เป็นหลักสูตรที่ให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนการแปล จากภาษาบาลีเป็นไทย และแปลไทยเป็นบาลี ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษามาตราบนานถึง ปัจจุบัน

๓) แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ ถือว่าเป็นพระมหาเถระที่มีจริยาวัตรที่ควรแก่การเคารพกราบไหว้ได้ อย่างสมนใจ จากชีวประวัติประกอบกับผลงานด้านวรรณกรรมของท่าน แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและ วิถีอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของท่านได้อย่างชัดเจน จากการศึกษาวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

๓.๑ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการศึกษา

พระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นพระเถระรูปหนึ่ง ที่มีคุณูปการต่อพระศาสนา ท่านเป็นผู้ที่มี ความรู้ความสามารถแตกฉานทั้งในภาษาบาลี และพระไตรปิฎก ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอน ในทางพระพุทธศาสนา ทำให้ท่านมีแนวคิดที่จะบรรลุนิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นเป้าหมาย สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงได้บรรพชาและอุปสมบท แล้วเดินทางไปศึกษาในสำนักของพระ พุทธวีระ ฌ ประเทศศรีลังกา เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านได้เดินทางกลับมายังเมืองเชียงใหม่ ประกอบกับยุคสมัยนั้น มีพระเถระอีกจำนวนมากที่แตกฉานในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก เช่น พระโพธิ รั้งสี และพระญาณกิตติเถระ ซึ่งได้ทำการสังคายนาในดินแดนล้านนาให้สำเร็จได้ นอกจากนี้ท่านยังมี แนวคิดที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีอายุครบ ๕,๐๐๐ พระวสา โดยการรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนาขึ้น จำนวน ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรทีปนี จักกภาพทีปนี สังขยาปกาสุฎีกา และมังค ลัตถทีปนี

๓.๒ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการเผยแพร่

พระสิริมิ่งคลาจารย์ถือเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีความแตกฉานในบาลี ดังจะเห็นได้จากการรจนาผลงานของท่าน จะใช้ภาษาบาลีในการรจนา เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่ต้องการรักษาไว้ซึ่งพุทธวจนะ การที่ท่านรจนาคัมภีร์ เวสสันดรทีปนี จักกาวททีปนี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถทีปนี ต้องการที่จะให้ผลงานเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลัง วรรณกรรมทั้ง ๔ เรื่อง ท่านใช้เวลาในการรจนาเพียง ๗ ปีเท่านั้น แต่เต็มไปด้วยคุณภาพและมีความละเอียดรอบครอบในการรจนา ทั้งนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจจริงที่จะเป็นการเผยแพร่และรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ตามพุทธพจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

๓.๓ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านความสันโดษ

พระสิริมิ่งคลาจารย์ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น อีกประการหนึ่ง นั่นก็คือ ด้านความสันโดษ จากประวัติที่ปรากฏว่าด้วยการรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ ท่านได้คำนึงถึงภูมิประเทศที่มีความสลับป่าเย็บและสงบในการแต่งหนังสือ ซึ่งท่านได้ไปแต่งคัมภีร์ที่วัดสวนขวัญ ที่มีความห่างไกลจากตัวเมืองออกไป ทางทิศใต้ ๔ กิโลเมตร ผลงานและหลักฐานที่ปรากฏสอดคล้องกัน ก็คือ วรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรทีปนี จักกาวททีปนี และสังขยาปกาสฎีกา เป็นผลงานที่เกิดจากสถานที่นี้ทั้งสิ้น แสดงให้เห็นถึงความสันโดษและเรียบง่ายในการดำเนินชีวิตของท่านได้เป็นอย่างดี

๓.๔ แนวคิดและวิถีอัตลักษณ์ด้านการใฝ่รู้ใฝ่เรียน

การที่พระสิริมิ่งคลาจารย์สามารถรจนาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนามากถึง ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรทีปนี จักกาวททีปนี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถทีปนี เกิดจากการใฝ่รู้ใฝ่เรียนของท่าน เพราะการที่จะแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้นั้น ผู้แต่งจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและเข้าถึงหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก จึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาได้ โดยเฉพาะผลงานที่เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีอย่างเวสสันดรทีปนี จักกาวททีปนี สังขยาปกาสฎีกา และมังคลัตถทีปนี แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาบาลี เกิดจากความใฝ่รู้ใฝ่เรียน ที่ท่านเดินทางไปศึกษาในสิงหลนิกาย ณ ลังกาทวีป ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ส่งผลให้ท่านมีความสามารถในการรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจนเป็นที่ยอมรับทั้งในอดีตตลอดจนถึงปัจจุบัน

๕.๑.๒ บทบาทการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

๑) บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยผ่านทางวรรณกรรมและคัมภีร์ทำนุรนาขึ้น ทำให้พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเจริญรุ่งเรืองในสังคมล้านนา ดังนี้

(๑) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๐ พระสิริมังคลาจารย์ได้รับงานวรรณกรรม เรื่อง เวสสันดรทศพินี เป็นคัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดกในชุดทศนิกาย พระสุตตันตปิฎกเป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่พระสิริมังคลาจารย์ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว ขณะที่พักอยู่วัดสวนขวัญ เวสสันดรทศพินี เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหายาวนับต้นมี ๔๐ ผูก บั้นปลาย ๑๐ ผูก เป็นการอธิบายเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งรจนาเป็นคาถาล้วน

(๒) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมังคลาจารย์ได้รับงานวรรณกรรม เรื่อง จักรวาลทศพินี หรือ (จักกวัตททศพินี) เป็นคัมภีร์ที่แพร่หลายในแวดวงวรรณกรรม โดยพระสังฆราชาจันทรสีอรัญญาวาสีเจ้าให้สร้างในปีเปือก (เปิก) เส็ด ศักราชได้ ๙๐๐ ตัว (พ.ศ.๒๐๘๑) หลังจากที่พระสิริมังคลาจารย์รจนสำเร็จเพียง ๑๘ ปี คัมภีร์ฉบับนี้พบที่วัดบุปผาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่ครูบาศัญจนอรัญญาวาสีจารคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๖ ฉบับวัดช้างค้ำ รวรมหาวิหาร ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๑๒ ไมโครฟิล์มที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ “มูลนิธิแห่งสภาวิจัยแห่งประเทศไทยรัตนตะวันตก” ก็ได้ถ่ายลงไมโครฟิล์มไปไว้ที่ประเทศเยอรมันด้วย และยังมีฉบับที่จารไว้ในใบลานเป็นตัวอักษรขอม เป็นของหอสมุดแห่งชาติจำนวน ๑๓ ฉบับ และเป็นของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ๒ คัมภีร์

(๓) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๓ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รับงานวรรณกรรม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะก หรือสังขยาปกาสะกฏีกา เป็นหนังสืออธิบายพระคัมภีร์ “สังขยาปกาสะก” ที่พระญาณวิลาสเถระ ภิกษุชาวเชียงแสนรจนาไว้ในปี พ.ศ.๒๐๕๙ เป็นคาถา ๗๓ คาถา โดยพระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งคัมภีร์นี้ในปี พ.ศ.๒๐๖๓ ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะเวลา ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รับงานเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น

(๔) ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๖๗ พระสิริมังคลาจารย์ ได้รับงานวรรณกรรม เรื่อง มังคลัตถทศพินี เป็นคัมภีร์ที่อธิบายถ้อยในมงคลสูตรซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในชุดทศนิกายปาฐะและสุตตันนิบาตสุตตันตปิฎก เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ท่านได้อธิบายความหมายของพระสูตรนี้ได้อย่างละเอียด และ อ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง พร้อมก็นำเรื่องราวต่าง ๆ จากชาดกอรธกถาธรรมบท มากกว่า ๙๐

คัมภีร์มารจนาวชิบายประกอบ ทำให้มั่งคั่งที่สุดในบรรดาผลงานทั้งหมดของท่าน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ประเทศพม่า กัมพูชา ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา

๒) การเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์

เมื่อจะพิจารณาถึงการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๘ ถึง พ.ศ. ๒๐๖๘ พระสิริมังคลาจารย์ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมผ่านการศึกษา ภาษาวรรณกรรมและคัมภีร์ โดยเริ่มต้นจากเมืองเชียงใหม่ ไปศึกษาภาษายังดินแดน ลังกาทวีป กับพระพุทธวิระ จากนั้นนำวัฒนธรรมด้านภาษากลับมายังเมืองเชียงใหม่ ดินแดนแห่งล้านนา จนกระทั่งท่านรจนาวรรณกรรมและคัมภีร์ขึ้น จำนวน ๔ เรื่อง คือ เวสสันดรที่ปณี, จักรวาลที่ปณี, สังขยาปกาสะกะ หรือสังขยาปกาสะฎีกา, และมั่งคั่งคัลลที่ปณีขึ้น ซึ่งวรรณกรรมและคัมภีร์ดังกล่าวเปรียบเสมือนเป็นการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมไปยังแว่วแคว้น-นครรัฐต่างๆ โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการศึกษา และเชื่อมโยงไปยังเมืองแพร่ เมืองน่าน กรุงศรีอยุธยา เชียงตุง เมืองนาย เมืองยอง และสิบสองพันนา ซึ่งแว่วแคว้น-นครรัฐ เหล่านี้ ตกอยู่ภายใต้การปกครองของเชียงใหม่ สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักฐานของการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม ก็คือ วิถีชีวิตและประเพณีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ ที่ถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๕.๑.๓ วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานที่มีต่อการศึกษา การเผยแผ่ การสร้างเครือข่าย และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสิริมังคลาจารย์

๑) อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการศึกษา

พระสิริมังคลาจารย์ ถือเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อการศึกษาจำนวนมากนับตั้งแต่อดีตตราบจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานด้านวรรณกรรมที่ท่านได้รจนามาไว้ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๖๐ - ๒๐๖๗ โดยประมาณ ประกอบไปด้วย วรรณกรรมเรื่อง เวสสันดรที่ปณี จักรวาลที่ปณี สังขยาปกาสะฎีกา และมั่งคั่งคัลลที่ปณี ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าแก่การศึกษานับตั้งแต่อดีตตลอดจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะคัมภีร์มั่งคั่งคัลลที่ปณี ที่ถูกกล่าวขานและถูกนำมาอ้างอิงมากที่สุด นอกจากนี้ ยังเป็นหนึ่งในหลักสูตรของการศึกษาแผนกบาลี ที่พระภิกษุ-สามเณร ที่ศึกษาเปรียญธรรมประโยค ที่ต้องผ่านการแปลไทยเป็นมคธ และแปลมคธเป็นไทย มั่งคั่งคัลลที่ปณีเปรียบเสมือนเพชรน้ำเอกของวงการการศึกษาไม่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ปัจจุบันถูกนำไปตีพิมพ์และแปลเป็นภาษาต่างๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาสืบต่อไป

๒) วิเคราะห์อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระเถระอีกรูปหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านนั้น มีลักษณะที่แตกต่างไปจากพระเถระรูปอื่น เช่น ครู

บาทัญจนอรัญญวาสี ที่เดินทางไปยังประเทศต่างๆ เพื่อทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากพระสิริมังคลาจารย์ตรงที่ พระสิริมังคลาจารย์นั้น เผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านทางวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ท่านรจนา เป็นการนำเอาหลักการ วิธีการ และแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาอธิบาย ด้วยการเพิ่มเติมและขยายเนื้อหาให้กระชับและชัดเจนมากขึ้น เช่น วรรณกรรมเรื่อง เวสันดรที่ปณี ที่สื่อถึงการสร้างบารมีด้วยการให้ทานของพระเวสสันดร เพื่อการบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เรื่อง จักรवालที่ปณี ว่าด้วยเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร และพรหม เรื่อง ฎีกาสังขยาปกาสะกะ ว่าด้วยเรื่องการนับเวลา เครื่องชั่งตวงน้ำหนัก ระยะเวลา ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น และเรื่อง มังคลัตถที่ปณี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่น่าชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่ท่าน เป็นสูตรที่ว่าด้วยการปฏิบัติอันเป็นมงคลแก่ชีวิต เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม ทำให้วรรณกรรมและคัมภีร์เหล่านี้ ทรงไว้ซึ่งคุณประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไปตราบจนถึงปัจจุบัน

๓) อิทธิพลความสัมพันธ์และผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ที่มีต่อการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาชีวประวัติของพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์แห่งล้านนา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ท่านสร้างสรรค์วรรณกรรมและคัมภีร์อันทรงคุณค่าฝากไว้เป็นมรดกทางปัญญาให้อยู่คู่กับกับพระพุทธศาสนา โดยผ่านวรรณกรรมและคัมภีร์ ทั้งเรื่อง เวสันดรที่ปณี จักรवालที่ปณี สังขยาปกาสะกฏีกา และมังคลัตถที่ปณี ซึ่งวรรณกรรมและคัมภีร์เหล่านี้ ไม่ปรากฏเฉพาะในล้านนา หรือประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังขยายไปยังดินแดนอื่น ๆ อีกมากมายหลายสถานที่ เช่น เมืองแพร่ เมืองน่าน กรุงศรีอยุธยา เชียงตุง และสิบสองพันนา

ถือว่าการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม ที่ถูกถ่ายทอดโดยผ่านผลงานด้านวรรณกรรมและคัมภีร์ที่ท่านรจนา และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง อีกทั้งผลงานหรือวรรณกรรมของท่าน ยังถือว่าเป็นต้นแบบของการศึกษาแผนกธรรมบาลี ในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นลักษณะการสร้างเครือข่ายและการเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรมของพระสิริมังคลาจารย์ จึงมีลักษณะแตกต่างจากพระเถระรูปอื่นๆ ที่มีลักษณะชัดเจนในการเดินทางไปสร้างผลงานในสถานที่ต่างๆ ทั้งในล้านนาและต่างประเทศ ดังนั้นการสร้างเครือข่ายและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของท่าน จึงเป็นการสร้างเครือข่ายในลักษณะของการศึกษาผ่านผลงาน โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางศรัทธาและความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา และการสร้างเครือข่ายทางการศึกษา ในยุคนั้น สิงหล หรือลังกา เปรียบเสมือนเมืองตักศิลาที่พระสงฆ์มักจะเดินทางไปศึกษา โดยเฉพาะชาวภาษาบาลี เพราะถือเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้น ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ ๓ ก็มีการส่งสมณทูตคือ พระมหินทะ

เถระและคณะเดินทางไปเผยแผ่พระศาสนาในลังกา ทำให้พระพุทธศาสนาในลังกาเจริญรุ่งเรืองและมั่นคง ล้านนาเองก็ได้ส่งพระสงฆ์ไปศึกษาในลังกาด้วยเช่นกัน หนึ่งในนั้น ก็คือ พระสิริมังคลาจารย์ เพราะฉะนั้นการสร้างเครือข่ายของพระสิริมังคลาจารย์ นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายผ่านวรรณกรรมแล้ว ยังได้สร้างเครือข่ายผ่านทางการศึกษาด้วย จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ทำให้นามของพระสิริมังคลาจารย์ ถูกจารึกเอาไว้เป็นประวัติศาสตร์และอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาสืบต่อมา

๔. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๔.๑ สามารถนำไปเป็นเอกสารประกอบการสอนในรายวิชา งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, ชีวิตและผลงานของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

ภาคผนวก ฉ
ประวัติคณะผู้วิจัย

๑: ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์ (เรื่องปัญญารัตน์)
Name Phraanusorn kittiwanno (Ruangpunyarat)
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -๕-๕๗๐-๗-๐๐๐-๖๘๒๔-๑
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน: อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตแพร่
๔. หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
เลขที่ ๑๑๑ หมู่ ๕ บ้านหนองห้า ต.แม่คำมี อ.เมือง จ.แพร่
๕๔๐๐๐ โทร.๐๕๔-๖๔๖๕๘๕
๕. ประวัติการศึกษา - พธ.บ. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
- พธ.ม.(พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)
ระบุสาขาวิชา
๗. งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อเรื่องและสถานภาพการวิจัย
เรื่อง “ความเชื่อและคตินิยมที่ปรากฏในประเพณีปีใหม่สงกรานต์ล้านนา” พ.ศ. ๒๕๕๘
สถานภาพ : ผู้วิจัย

๒: ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย

๑. ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์รวีโรจน์ ศรีคำภา
Name Assistant Professor Raweerose Sricompa
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓-๕๔๐-๓-๐๐๕-๒๒๙๖-๗
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน: อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตแพร่
๔. หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
เลขที่ ๑๑๑ หมู่ ๕ บ้านหนองห้า ต.แม่คำมี อ.เมือง จ.แพร่
๕๔๐๐๐ โทร.๐๕๔-๖๔๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๓
๕. ประวัติการศึกษา - พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
- กศ.ม. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร
๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)
ระบุสาขาวิชา
๗. งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อเรื่องและสถานภาพการวิจัย
- เรื่อง “การศึกษาทัศนคติของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนพระ
ปริยัติธรรมแผนกบาลี จังหวัดแพร่” พ.ศ. ๒๕๔๓
สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
- เรื่อง “การประเมินผลการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรม
สามัญศึกษา จังหวัดแพร่” พ.ศ.๒๕๔๓
สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
- เรื่อง “ความพึงพอใจของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา
จังหวัดแพร่ต่อพฤติกรรมการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของนิสิตมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่”พ.ศ. ๒๕๔๖
สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย
- เรื่อง “ ความพึงพอใจของนิสิตต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรประกาศนียบัตร
วิชาชีพครูของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” พ.ศ.๒๕๔๗
- เรื่อง “บรรยากาศที่มีผลต่อการปกครองของคณะสงฆ์จังหวัดแพร่” พ.ศ.๒๕๕๔

สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย

เรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจของผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ พระสังฆาธิการ และผู้บริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาต่อการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่” พ.ศ.๒๕๕๘

สถานภาพ : ผู้วิจัย

เรื่อง “ศึกษาสภาพปัญหาการบริหารงานศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในวัดจังหวัดแพร่”
พ.ศ.๒๕๕๘

สถานภาพ : ผู้วิจัย

เรื่อง “ศึกษาสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจังหวัดแพร่” พ.ศ.๒๕๕๘

สถานภาพ : ผู้วิจัย

เรื่อง “บรรยากาศที่มีผลต่อการปกครองของคณะสงฆ์จังหวัดแพร่” พ.ศ.๒๕๕๔

สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย

เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาการเล่นการพนันของชุมชนในจังหวัดแพร่” พ.ศ.๒๕๕๕

สถานภาพ : หัวหน้าวิจัย

เรื่อง “การศึกษาคุณค่าแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดแพร่” พ.ศ.๒๕๕๕

สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย

เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในการพัฒนาองค์กรธุรกิจ กรณีศึกษา บริษัทคุณ วิสิทธิ์ ชัยสุวรรณ” พ.ศ.๒๕๕๖

สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย

เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการบริหารด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของภาคีเครือข่ายพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจังหวัดแพร่” พ.ศ.๒๕๕๖

สถานภาพ : หัวหน้าวิจัย

เรื่อง “สื่อบะตาล้านนา:แนวคิดและการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณของชุมชนในล้านนา”

สถานภาพ : ผู้ร่วมวิจัย

เรื่อง “ศาสนพิธี วิถีวัฒนธรรมไทย สายใยชุมชน” พ.ศ.๒๕๕๗

สถานภาพ : หัวหน้าวิจัย

๓: ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย

๑. ชื่อ พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ

Name Phramaha Sitthichai Chayasitti (Punyawai)

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -๓-๕๔๐-๑-๐๐๐-๕๘๘๕-๐

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน: อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

๔. หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
เลขที่ ๑๑๑ หมู่ ๕ บ้านหนองห้า ต.แม่คำมี อ.เมือง จ.แพร่ ๕๔๐๐๐ โทร.๐๕๔-๖๔๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๓

๕. ประวัติการศึกษา -พธ.บ. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

-ป.วค. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

-ป.ธ.๙ สำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

-วท.ม. (วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)

ระบุสาขาวิชา

-บาลี

-พุทธศิลป์

๗. งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อเรื่องและสถานภาพการวิจัย

-ไม่มี

๔: ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย

๑. ชื่อ นายนิติพงษ์ กาวิวัล
Name Mr. Nitipong Kaweewon

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -๑-๕๒๙-๙-๐๐๔-๘๖๑๘-๑

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน: อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

๔. หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
เลขที่ ๑๑๑ หมู่ ๕ บ้านหนองห้า ต.แม่คำมี อ.เมือง จ.แพร่ ๕๔๐๐๐ โทร.๐๕๔-๖๔๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๓

๕. ประวัติการศึกษา - วท.บ. (ภูมิศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วท.ม. (ภูมิศาสตร์และภูมิศาสตร์สารสนเทศศาสตร์)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)
ระบุสาขาวิชา

-ไม่มี

๗. งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อเรื่องและสถานภาพการวิจัย

-ไม่มี